

PRZEDPŁATA „Kraju” wynosi kwartalnie: w Petersburgu rb. 1 k. 75; w Cesarstwie i Królestwie rb. 2; zagranicą rb. 3. W tym samym stosunku półrocznie i rocznie. Miesięcznie w Petersburgu, Cesarstwie i Królestwie k. 67. Numer pojedynczy 15 k. Biura Redakcji i Administracji: Petersburg, kanał Jakobiński Nr. 53; Warszawskie oddziały: Chmielna 48.

KRAJ

OGŁOSZENIA: za jednorazowy wiersz drobny pisma (nonparell) lub jego równoważnik: na 1 str. 50 k., na 2 str. 75 k., na 3 str. 100 k., na 4 str. 125 k., na 5 str. 150 k., na 6 str. 175 k., na 7 str. 200 k., na 8 str. 225 k., na 9 str. 250 k., na 10 str. 275 k., na 11 str. 300 k., na 12 str. 325 k., na 13 str. 350 k., na 14 str. 375 k., na 15 str. 400 k., na 16 str. 425 k., na 17 str. 450 k., na 18 str. 475 k., na 19 str. 500 k., na 20 str. 525 k., na 21 str. 550 k., na 22 str. 575 k., na 23 str. 600 k., na 24 str. 625 k., na 25 str. 650 k., na 26 str. 675 k., na 27 str. 700 k., na 28 str. 725 k., na 29 str. 750 k., na 30 str. 775 k., na 31 str. 800 k., na 32 str. 825 k., na 33 str. 850 k., na 34 str. 875 k., na 35 str. 900 k., na 36 str. 925 k., na 37 str. 950 k., na 38 str. 975 k., na 39 str. 1000 k., na 40 str. 1025 k., na 41 str. 1050 k., na 42 str. 1075 k., na 43 str. 1100 k., na 44 str. 1125 k., na 45 str. 1150 k., na 46 str. 1175 k., na 47 str. 1200 k., na 48 str. 1225 k., na 49 str. 1250 k., na 50 str. 1275 k., na 51 str. 1300 k., na 52 str. 1325 k., na 53 str. 1350 k., na 54 str. 1375 k., na 55 str. 1400 k., na 56 str. 1425 k., na 57 str. 1450 k., na 58 str. 1475 k., na 59 str. 1500 k., na 60 str. 1525 k., na 61 str. 1550 k., na 62 str. 1575 k., na 63 str. 1600 k., na 64 str. 1625 k., na 65 str. 1650 k., na 66 str. 1675 k., na 67 str. 1700 k., na 68 str. 1725 k., na 69 str. 1750 k., na 70 str. 1775 k., na 71 str. 1800 k., na 72 str. 1825 k., na 73 str. 1850 k., na 74 str. 1875 k., na 75 str. 1900 k., na 76 str. 1925 k., na 77 str. 1950 k., na 78 str. 1975 k., na 79 str. 2000 k., na 80 str. 2025 k., na 81 str. 2050 k., na 82 str. 2075 k., na 83 str. 2100 k., na 84 str. 2125 k., na 85 str. 2150 k., na 86 str. 2175 k., na 87 str. 2200 k., na 88 str. 2225 k., na 89 str. 2250 k., na 90 str. 2275 k., na 91 str. 2300 k., na 92 str. 2325 k., na 93 str. 2350 k., na 94 str. 2375 k., na 95 str. 2400 k., na 96 str. 2425 k., na 97 str. 2450 k., na 98 str. 2475 k., na 99 str. 2500 k., na 100 str. 2525 k., na 101 str. 2550 k., na 102 str. 2575 k., na 103 str. 2600 k., na 104 str. 2625 k., na 105 str. 2650 k., na 106 str. 2675 k., na 107 str. 2700 k., na 108 str. 2725 k., na 109 str. 2750 k., na 110 str. 2775 k., na 111 str. 2800 k., na 112 str. 2825 k., na 113 str. 2850 k., na 114 str. 2875 k., na 115 str. 2900 k., na 116 str. 2925 k., na 117 str. 2950 k., na 118 str. 2975 k., na 119 str. 3000 k., na 120 str. 3025 k., na 121 str. 3050 k., na 122 str. 3075 k., na 123 str. 3100 k., na 124 str. 3125 k., na 125 str. 3150 k., na 126 str. 3175 k., na 127 str. 3200 k., na 128 str. 3225 k., na 129 str. 3250 k., na 130 str. 3275 k., na 131 str. 3300 k., na 132 str. 3325 k., na 133 str. 3350 k., na 134 str. 3375 k., na 135 str. 3400 k., na 136 str. 3425 k., na 137 str. 3450 k., na 138 str. 3475 k., na 139 str. 3500 k., na 140 str. 3525 k., na 141 str. 3550 k., na 142 str. 3575 k., na 143 str. 3600 k., na 144 str. 3625 k., na 145 str. 3650 k., na 146 str. 3675 k., na 147 str. 3700 k., na 148 str. 3725 k., na 149 str. 3750 k., na 150 str. 3775 k., na 151 str. 3800 k., na 152 str. 3825 k., na 153 str. 3850 k., na 154 str. 3875 k., na 155 str. 3900 k., na 156 str. 3925 k., na 157 str. 3950 k., na 158 str. 3975 k., na 159 str. 4000 k., na 160 str. 4025 k., na 161 str. 4050 k., na 162 str. 4075 k., na 163 str. 4100 k., na 164 str. 4125 k., na 165 str. 4150 k., na 166 str. 4175 k., na 167 str. 4200 k., na 168 str. 4225 k., na 169 str. 4250 k., na 170 str. 4275 k., na 171 str. 4300 k., na 172 str. 4325 k., na 173 str. 4350 k., na 174 str. 4375 k., na 175 str. 4400 k., na 176 str. 4425 k., na 177 str. 4450 k., na 178 str. 4475 k., na 179 str. 4500 k., na 180 str. 4525 k., na 181 str. 4550 k., na 182 str. 4575 k., na 183 str. 4600 k., na 184 str. 4625 k., na 185 str. 4650 k., na 186 str. 4675 k., na 187 str. 4700 k., na 188 str. 4725 k., na 189 str. 4750 k., na 190 str. 4775 k., na 191 str. 4800 k., na 192 str. 4825 k., na 193 str. 4850 k., na 194 str. 4875 k., na 195 str. 4900 k., na 196 str. 4925 k., na 197 str. 4950 k., na 198 str. 4975 k., na 199 str. 5000 k., na 200 str. 5025 k., na 201 str. 5050 k., na 202 str. 5075 k., na 203 str. 5100 k., na 204 str. 5125 k., na 205 str. 5150 k., na 206 str. 5175 k., na 207 str. 5200 k., na 208 str. 5225 k., na 209 str. 5250 k., na 210 str. 5275 k., na 211 str. 5300 k., na 212 str. 5325 k., na 213 str. 5350 k., na 214 str. 5375 k., na 215 str. 5400 k., na 216 str. 5425 k., na 217 str. 5450 k., na 218 str. 5475 k., na 219 str. 5500 k., na 220 str. 5525 k., na 221 str. 5550 k., na 222 str. 5575 k., na 223 str. 5600 k., na 224 str. 5625 k., na 225 str. 5650 k., na 226 str. 5675 k., na 227 str. 5700 k., na 228 str. 5725 k., na 229 str. 5750 k., na 230 str. 5775 k., na 231 str. 5800 k., na 232 str. 5825 k., na 233 str. 5850 k., na 234 str. 5875 k., na 235 str. 5900 k., na 236 str. 5925 k., na 237 str. 5950 k., na 238 str. 5975 k., na 239 str. 6000 k., na 240 str. 6025 k., na 241 str. 6050 k., na 242 str. 6075 k., na 243 str. 6100 k., na 244 str. 6125 k., na 245 str. 6150 k., na 246 str. 6175 k., na 247 str. 6200 k., na 248 str. 6225 k., na 249 str. 6250 k., na 250 str. 6275 k., na 251 str. 6300 k., na 252 str. 6325 k., na 253 str. 6350 k., na 254 str. 6375 k., na 255 str. 6400 k., na 256 str. 6425 k., na 257 str. 6450 k., na 258 str. 6475 k., na 259 str. 6500 k., na 260 str. 6525 k., na 261 str. 6550 k., na 262 str. 6575 k., na 263 str. 6600 k., na 264 str. 6625 k., na 265 str. 6650 k., na 266 str. 6675 k., na 267 str. 6700 k., na 268 str. 6725 k., na 269 str. 6750 k., na 270 str. 6775 k., na 271 str. 6800 k., na 272 str. 6825 k., na 273 str. 6850 k., na 274 str. 6875 k., na 275 str. 6900 k., na 276 str. 6925 k., na 277 str. 6950 k., na 278 str. 6975 k., na 279 str. 7000 k., na 280 str. 7025 k., na 281 str. 7050 k., na 282 str. 7075 k., na 283 str. 7100 k., na 284 str. 7125 k., na 285 str. 7150 k., na 286 str. 7175 k., na 287 str. 7200 k., na 288 str. 7225 k., na 289 str. 7250 k., na 290 str. 7275 k., na 291 str. 7300 k., na 292 str. 7325 k., na 293 str. 7350 k., na 294 str. 7375 k., na 295 str. 7400 k., na 296 str. 7425 k., na 297 str. 7450 k., na 298 str. 7475 k., na 299 str. 7500 k., na 300 str. 7525 k., na 301 str. 7550 k., na 302 str. 7575 k., na 303 str. 7600 k., na 304 str. 7625 k., na 305 str. 7650 k., na 306 str. 7675 k., na 307 str. 7700 k., na 308 str. 7725 k., na 309 str. 7750 k., na 310 str. 7775 k., na 311 str. 7800 k., na 312 str. 7825 k., na 313 str. 7850 k., na 314 str. 7875 k., na 315 str. 7900 k., na 316 str. 7925 k., na 317 str. 7950 k., na 318 str. 7975 k., na 319 str. 8000 k., na 320 str. 8025 k., na 321 str. 8050 k., na 322 str. 8075 k., na 323 str. 8100 k., na 324 str. 8125 k., na 325 str. 8150 k., na 326 str. 8175 k., na 327 str. 8200 k., na 328 str. 8225 k., na 329 str. 8250 k., na 330 str. 8275 k., na 331 str. 8300 k., na 332 str. 8325 k., na 333 str. 8350 k., na 334 str. 8375 k., na 335 str. 8400 k., na 336 str. 8425 k., na 337 str. 8450 k., na 338 str. 8475 k., na 339 str. 8500 k., na 340 str. 8525 k., na 341 str. 8550 k., na 342 str. 8575 k., na 343 str. 8600 k., na 344 str. 8625 k., na 345 str. 8650 k., na 346 str. 8675 k., na 347 str. 8700 k., na 348 str. 8725 k., na 349 str. 8750 k., na 350 str. 8775 k., na 351 str. 8800 k., na 352 str. 8825 k., na 353 str. 8850 k., na 354 str. 8875 k., na 355 str. 8900 k., na 356 str. 8925 k., na 357 str. 8950 k., na 358 str. 8975 k., na 359 str. 9000 k., na 360 str. 9025 k., na 361 str. 9050 k., na 362 str. 9075 k., na 363 str. 9100 k., na 364 str. 9125 k., na 365 str. 9150 k., na 366 str. 9175 k., na 367 str. 9200 k., na 368 str. 9225 k., na 369 str. 9250 k., na 370 str. 9275 k., na 371 str. 9300 k., na 372 str. 9325 k., na 373 str. 9350 k., na 374 str. 9375 k., na 375 str. 9400 k., na 376 str. 9425 k., na 377 str. 9450 k., na 378 str. 9475 k., na 379 str. 9500 k., na 380 str. 9525 k., na 381 str. 9550 k., na 382 str. 9575 k., na 383 str. 9600 k., na 384 str. 9625 k., na 385 str. 9650 k., na 386 str. 9675 k., na 387 str. 9700 k., na 388 str. 9725 k., na 389 str. 9750 k., na 390 str. 9775 k., na 391 str. 9800 k., na 392 str. 9825 k., na 393 str. 9850 k., na 394 str. 9875 k., na 395 str. 9900 k., na 396 str. 9925 k., na 397 str. 9950 k., na 398 str. 9975 k., na 399 str. 10000 k., na 400 str. 10025 k., na 401 str. 10050 k., na 402 str. 10075 k., na 403 str. 10100 k., na 404 str. 10125 k., na 405 str. 10150 k., na 406 str. 10175 k., na 407 str. 10200 k., na 408 str. 10225 k., na 409 str. 10250 k., na 410 str. 10275 k., na 411 str. 10300 k., na 412 str. 10325 k., na 413 str. 10350 k., na 414 str. 10375 k., na 415 str. 10400 k., na 416 str. 10425 k., na 417 str. 10450 k., na 418 str. 10475 k., na 419 str. 10500 k., na 420 str. 10525 k., na 421 str. 10550 k., na 422 str. 10575 k., na 423 str. 10600 k., na 424 str. 10625 k., na 425 str. 10650 k., na 426 str. 10675 k., na 427 str. 10700 k., na 428 str. 10725 k., na 429 str. 10750 k., na 430 str. 10775 k., na 431 str. 10800 k., na 432 str. 10825 k., na 433 str. 10850 k., na 434 str. 10875 k., na 435 str. 10900 k., na 436 str. 10925 k., na 437 str. 10950 k., na 438 str. 10975 k., na 439 str. 11000 k., na 440 str. 11025 k., na 441 str. 11050 k., na 442 str. 11075 k., na 443 str. 11100 k., na 444 str. 11125 k., na 445 str. 11150 k., na 446 str. 11175 k., na 447 str. 11200 k., na 448 str. 11225 k., na 449 str. 11250 k., na 450 str. 11275 k., na 451 str. 11300 k., na 452 str. 11325 k., na 453 str. 11350 k., na 454 str. 11375 k., na 455 str. 11400 k., na 456 str. 11425 k., na 457 str. 11450 k., na 458 str. 11475 k., na 459 str. 11500 k., na 460 str. 11525 k., na 461 str. 11550 k., na 462 str. 11575 k., na 463 str. 11600 k., na 464 str. 11625 k., na 465 str. 11650 k., na 466 str. 11675 k., na 467 str. 11700 k., na 468 str. 11725 k., na 469 str. 11750 k., na 470 str. 11775 k., na 471 str. 11800 k., na 472 str. 11825 k., na 473 str. 11850 k., na 474 str. 11875 k., na 475 str. 11900 k., na 476 str. 11925 k., na 477 str. 11950 k., na 478 str. 11975 k., na 479 str. 12000 k., na 480 str. 12025 k., na 481 str. 12050 k., na 482 str. 12075 k., na 483 str. 12100 k., na 484 str. 12125 k., na 485 str. 12150 k., na 486 str. 12175 k., na 487 str. 12200 k., na 488 str. 12225 k., na 489 str. 12250 k., na 490 str. 12275 k., na 491 str. 12300 k., na 492 str. 12325 k., na 493 str. 12350 k., na 494 str. 12375 k., na 495 str. 12400 k., na 496 str. 12425 k., na 497 str. 12450 k., na 498 str. 12475 k., na 499 str. 12500 k., na 500 str. 12525 k., na 501 str. 12550 k., na 502 str. 12575 k., na 503 str. 12600 k., na 504 str. 12625 k., na 505 str. 12650 k., na 506 str. 12675 k., na 507 str. 12700 k., na 508 str. 12725 k., na 509 str. 12750 k., na 510 str. 12775 k., na 511 str. 12800 k., na 512 str. 12825 k., na 513 str. 12850 k., na 514 str. 12875 k., na 515 str. 12900 k., na 516 str. 12925 k., na 517 str. 12950 k., na 518 str. 12975 k., na 519 str. 13000 k., na 520 str. 13025 k., na 521 str. 13050 k., na 522 str. 13075 k., na 523 str. 13100 k., na 524 str. 13125 k., na 525 str. 13150 k., na 526 str. 13175 k., na 527 str. 13200 k., na 528 str. 13225 k., na 529 str. 13250 k., na 530 str. 13275 k., na 531 str. 13300 k., na 532 str. 13325 k., na 533 str. 13350 k., na 534 str. 13375 k., na 535 str. 13400 k., na 536 str. 13425 k., na 537 str. 13450 k., na 538 str. 13475 k., na 539 str. 13500 k., na 540 str. 13525 k., na 541 str. 13550 k., na 542 str. 13575 k., na 543 str. 13600 k., na 544 str. 13625 k., na 545 str. 13650 k., na 546 str. 13675 k., na 547 str. 13700 k., na 548 str. 13725 k., na 549 str. 13750 k., na 550 str. 13775 k., na 551 str. 13800 k., na 552 str. 13825 k., na 553 str. 13850 k., na 554 str. 13875 k., na 555 str. 13900 k., na 556 str. 13925 k., na 557 str. 13950 k., na 558 str. 13975 k., na 559 str. 14000 k., na 560 str. 14025 k., na 561 str. 14050 k., na 562 str. 14075 k., na 563 str. 14100 k., na 564 str. 14125 k., na 565 str. 14150 k., na 566 str. 14175 k., na 567 str. 14200 k., na 568 str. 14225 k., na 569 str. 14250 k., na 570 str. 14275 k., na 571 str. 14300 k., na 572 str. 14325 k., na 573 str. 14350 k., na 574 str. 14375 k., na 575 str. 14400 k., na 576 str. 14425 k., na 577 str. 14450 k., na 578 str. 14475 k., na 579 str. 14500 k., na 580 str. 14525 k., na 581 str. 14550 k., na 582 str. 14575 k., na 583 str. 14600 k., na 584 str. 14625 k., na 585 str. 14650 k., na 586 str. 14675 k., na 587 str. 14700 k., na 588 str. 14725 k., na 589 str. 14750 k., na 590 str. 14775 k., na 591 str. 14800 k., na 592 str. 14825 k., na 593 str. 14850 k., na 594 str. 14875 k., na 595 str. 14900 k., na 596 str. 14925 k., na 597 str. 14950 k., na 598 str. 14975 k., na 599 str. 15000 k., na 600 str. 15025 k., na 601 str. 15050 k., na 602 str. 15075 k., na 603 str. 15100 k., na 604 str. 15125 k., na 605 str. 15150 k., na 606 str. 15175 k., na 607 str. 15200 k., na 608 str. 15225 k., na 609 str. 15250 k., na 610 str. 15275 k., na 611 str. 15300 k., na 612 str. 15325 k., na 613 str. 15350 k., na 614 str. 15375 k., na 615 str. 15400 k., na 616 str. 15425 k., na 617 str. 15450 k., na 618 str. 15475 k., na 619 str. 15500 k., na 620 str. 15525 k., na 621 str. 15550 k., na 622 str. 15575 k., na 623 str. 15600 k., na 624 str. 15625 k., na 625 str. 15650 k., na 626 str. 15675 k., na 627 str. 15700 k., na 628 str. 15725 k., na 629 str. 15750 k., na 630 str. 15775 k., na 631 str. 15800 k., na 632 str. 15825 k., na 633 str. 15850 k., na 634 str. 15875 k., na 635 str. 15900 k., na 636 str. 15925 k., na 637 str. 15950 k., na 638 str. 15975 k., na 639 str. 16000 k., na 640 str. 16025 k., na 641 str. 16050 k., na 642 str. 16075 k., na 643 str. 16100 k., na 644 str. 16125 k., na 645 str. 16150 k., na 646 str. 16175 k., na 647 str. 16200 k., na 648 str. 16225 k., na 649 str. 16250 k., na 650 str. 16275 k., na 651 str. 16300 k., na 652 str. 16325 k., na 653 str. 16350 k., na 654 str. 16375 k., na 655 str. 16400 k., na 656 str. 16425 k., na 657 str. 16450 k., na 658 str. 16475 k., na 659 str. 16500 k., na 660 str. 16525 k., na 661 str. 16550 k., na 662 str. 16575 k., na 663 str. 16600 k., na 664 str. 16625 k., na 665 str. 16650 k., na 666 str. 16675 k., na 667 str. 16700 k., na 668 str. 16725 k., na 669 str. 16750 k., na 670 str. 16775 k., na 671 str. 16800 k., na 672 str. 16825 k., na 673 str. 16850 k., na 674 str. 16875 k., na 675 str. 16900 k., na 676 str. 16925 k., na 677 str. 16950 k., na 678 str. 16975 k., na 679 str. 17000 k., na 680 str. 17025 k., na 681 str. 17050 k., na 682 str. 17075 k., na 683 str. 17100 k., na 684 str. 17125 k., na 685 str. 17150 k., na 686 str. 17175 k., na 687 str. 17200 k., na 688 str. 17225 k., na 689 str. 17250 k., na 690 str. 17275 k., na 691 str. 17300 k., na 692 str. 17325 k., na 693 str. 17350 k., na 694 str. 17375 k., na 695 str. 17400 k., na 696 str. 17425 k., na 697 str. 17450 k., na 698 str. 17475 k., na 699 str. 17500 k., na 700 str. 17525 k., na 701 str. 17550 k., na 702 str. 17575 k., na 703 str. 17600 k., na 704 str. 17625 k., na 705 str. 17650 k., na 706 str. 17675 k., na 707 str. 17700 k., na 708 str. 17725 k., na 709 str. 17750 k., na 710 str. 17775 k., na 711 str. 17800 k., na 712 str. 17825 k., na 713 str. 17850 k., na 714 str. 17875 k., na 715 str. 17900 k., na 716 str. 17925 k., na 717 str. 17950 k., na 718 str. 17975 k., na 719 str. 18000 k., na 720 str. 18025 k., na 721 str. 18050 k., na 722 str. 18075 k., na 723 str. 18100 k., na 724 str. 18125 k., na 725 str. 18150 k., na 726 str. 18175 k., na 727 str. 18200 k., na 728 str. 18225 k., na 729 str. 18250 k., na 730 str. 18275 k., na 731 str. 18300 k., na 732 str. 18325 k., na 733 str. 18350 k., na 734 str. 18375 k., na 735 str. 18400 k., na 736 str. 18425 k., na 737 str. 18450 k., na 738 str. 18475 k., na 739 str. 18500 k., na 740 str. 18525 k., na 741 str. 18550 k., na 742 str. 18575 k., na 743 str. 18600 k., na 744 str. 18625 k., na 745 str. 18650 k., na 746 str. 18675 k., na 747 str. 18700 k., na 748 str. 18725 k., na 749 str. 18750 k., na 750 str. 18775 k., na 751 str. 18800 k., na 752 str. 18825 k., na 753 str. 18850 k., na 754 str. 18875 k., na 755 str. 18900 k., na 756 str. 18925 k., na 757 str. 18950 k., na 758 str. 18975 k., na 759 str. 19000 k., na 760 str. 19025 k., na 761 str. 19050 k., na 762 str. 19075 k., na 763 str. 19100 k., na 764 str. 19125 k., na 765 str. 19150 k., na 766 str. 19175 k., na 767 str. 19200 k., na 768 str. 19225 k., na 769 str. 19250 k., na 770 str. 19275 k., na 771 str. 19300 k., na 772 str. 19325 k., na 773 str. 19350 k., na 774 str. 19375 k., na 775 str. 19400 k., na 776 str. 19425 k., na 777 str. 19450 k., na 778 str. 19475 k., na 779 str. 19500 k., na 780 str. 19525 k., na 781 str. 19550 k., na 782 str. 19575 k., na 783 str. 19600 k., na 784 str. 19625 k., na 785 str. 19650 k., na 786 str. 19675 k., na 787 str. 19700 k., na 788 str. 19725 k., na 789 str. 19750 k., na 790 str. 19775 k., na 791 str. 19800 k., na 792 str. 19825 k., na 793 str. 19850 k., na 794 str. 19875 k., na 795 str. 19900 k., na 796 str. 19925 k., na 797 str. 19950 k., na 798 str. 19975 k., na 799 str. 20000 k., na 800 str. 20025 k., na 801 str. 20050 k., na 802 str. 20075 k., na 803 str. 20100 k., na 804 str. 20125 k., na 805 str. 20150 k., na 806 str. 20175 k., na 807 str. 20200 k., na 808 str. 20225 k., na 809 str. 20250 k., na 810 str. 20275 k., na 811 str. 20300 k., na 812 str. 20325 k., na 813 str. 20350 k., na 814 str. 20375 k., na 815 str. 20400 k., na 816 str. 20425 k., na 817 str. 20450 k., na 818 str. 20475 k., na 819 str. 20500 k., na 820 str. 20525 k., na 821 str. 20550 k., na 822 str. 20575 k., na 823 str. 20600 k., na 824 str. 20625 k., na 825 str. 20650 k., na 826 str. 20675 k., na 827 str. 20700 k., na 828 str. 20725 k., na 829 str. 20750 k., na 830 str. 20775 k., na 831 str. 20800 k., na 832 str. 20825 k., na 833 str. 20850 k., na 834 str. 20875 k., na 835 str. 20900 k., na 836 str. 20925 k., na 837 str. 20950 k., na 838 str. 20975 k., na 839 str. 21000 k., na 840 str. 21025 k., na 841 str. 210

Stopniowe pochłanianie folwarków przez gospodarstwa włościańskie, stało się, skutkiem zbiegu warunków krajowych, ekonomiczną koniecznością. Do warunków tych należą: a) taryfy różniczkowe dla zboża, stawiające naszą produkcję, stosunkowo bardzo kosztowną, w bezpośredniej konkurencji z produkcją stopową; b) zaprowadzenie na zachodniej granicy wysokich taryf celnych od produktów rolnictwa, ogromnie osłabiającego ich wywóz; c) zrównanie zupełne taryf kolejowych dla maki z taryfami zbożowymi, zbijające do reszty ceny zboża, a dla krajowego młynarstwa nader szkodliwe; d) napływ bydła stopowego ze Wschodu, utrudniający hodowlę bydła na rzeź; e) zamknięcie zachodniej granicy dla bydła, pozbawiające naszą hodowlę możliwości szerokiego rozwoju, oraz widoków na zbyt korzystny; f) podrożenie wreszcie rąk roboczych.

Wszystkie te niekorzystne warunki są oczywiście łatwiejsze do zniesienia dla włościan, u których własne spożycie przeważa nad sprzedażą, niż dla folwarków. To, jedynie tylko dzięki wyjątkowej dzielności właściciela, jego umiejętności i zasobności, utrzymać się dadzą w jego ręku, inaczej ulegną pod ciężarem długów.

Włościan prowadzi do kupna w pierwszej linii rozradzanie się bardzo szybko, znajdujące swój wyraz w nader gęstem zaludnieniu przeciętnym kraju: po 5,111 głów na milę kwadratową powierzchni, przy ogólnej ludności 11,512,275 głów (na dzień 1 stycznia 1905 r.), co stawia nasz kraj w rzędzie ludniejszych w Europie. Ludność ta rozłożona jest nierówno. Gdy bowiem gub. piotrkowska przedstawia przeszło 8 tys. głów na milę

kwadr., to łomżyńska tylko 3,400, a suwalska zaledwie 2,808. To od pierwszego wejrzenia tłómaczy nam przyczynę, dla której dwie rzeczne małodłudne gubernje wyróżniły się najslabszym przykupnem ziemi, i naodwrot dowodzi, że rozradzanie się, w związku z zagęszczeniem ludności, jest głównym bodźcem do przykupna ziemi. Ogół gruntów, dokupionych przez włościan, wynosi z przecięcia na gubernję 179,102 morgi.

Głównych środków nabywczych dostarczał włościanom w ostatnim dziesięcioleciu Bank włościański, ale na dopłatę i na zaprowadzenie gospodarstwa potrzebne są im znaczne fundusze, i te, oprócz zasobów, z gospodarstwa zebranych, pochodzą jeszcze z zarobkowania letniego na obczyźnie: w Niemczech i w Danji, oraz z wychodźstwa na czas dłuższy do Stanów Zjednoczonych Ameryki półn. Ilość wychodźców naszych na roboty letnie wynosiła, poczynając od r. 1900, około 150 tys. głów rocznie. Statystyka urzędowa wykazuje sumę rocznych oszczędności wychodźcy: mężczyzny—od 70 rb. w Niemczech, do 240 w Ameryce, i kobiety—od 50 rb. w Niemczech do 150 w Ameryce. Ogólna suma oszczędności wyniosła, według Komitetu statystycznego w r. 1904—11½ milj. rb. Gdy jednak ze sprawozdań Banku włościańskiego dowiadujemy się, że np. w r. 1900 włościanie, zakupując 78,318 morgów ziemi, dopłacili 1,498,225 rb., to okazuje się, że w gubernjach pogranicznych włościanie, obróciwszy na kupno ziemi część zaledwie zaoszczędzonych funduszy (nie tak wielkich zapewne, jak oblicza Komitet statystyczny), mogą resztę pozostałą po wydatkach zimowych wkła-

dać w budynki, inwentarze, oraz lepsze zagospodarowanie roli dokupionej i z uwłaszczenia pochodzącej.

Oprócz kupna, włościanie pozyskali znaczne przestrzenie gruntu wzamian za służebności. Do r. 1903 ułożyło się o służebności pastwiskowe 155 tysięcy, a o leśne 185 tys. osad, i tem się tłómaczy fakt, że przestrzeń uwłaszczenia powiększyła się od pierwotnego nadania o 888,815 morg.

Rzecz pewna, że w stadium obecnym, w którym folwarki znacznemu już uległy uszczupleniu, włościanie, nabywając z ich przestrzeni grunt, tracą razem z tem najdogodniejsze źródło zarobkowania. Niezmierne ciekawe są i pouczające pod tym względem wyniki dociekań p. Wład. Grabskiego. Mówi on: «Ostatecznie drogą stopniowych wyliczeń doszliśmy do konkluzji, że gospodarz, który niema możliwości zarobkowania, potrzebuje mieć prawie 12 morgów na własność, a 16 morgów, gdy ma spłacić wartość gruntu, by dorównać w materialnych warunkach bytu służącemu folwarcznemu. Natomiast, gdy gospodarz ma możliwość stałego zarobkowania, wystarcza 3½ morgi na własność lub 4½ na spłatę. Działalność Banku parcelacyjnego winna dane powyższe brać pod uwagę, by nie wytwarzać w okolicach bez zarobków gospodarstw niesamodzielnych, a nie utrudniać w innych okolicach tworzenia się gospodarstw zarobkujących».

Według cyfr, podanych przez Komitet statystyczny, znajduje się u nas osad mniejszych od 3 morgów: z uwłaszczenia 126,295 z obszarem 207,734 morg.; z nabycia 29,819 z obszarem 55,607 morg.

W rzeczywistości położenie jest lep-

CO MÓWI PIEŚŃ...

Gniew i nienawiść — ślepe, zacięte, bezlitośne... Warczą koła pociągu mkącego wzdłuż całego kraju, od wybrzeży taurydzkich przez Moskwę hen, do Petersburga. I opowiada p. Jelpatjewskij, jak różne dziś wrażenia podróżnych od tych, jakie mieli w tym samym pociągu na wiosnę, gdy w wagonach gwarno było i wesoło wśród jadących do stolicy posłów Dumy, witanej jak weilenie ideału. Dziś podróżni dzielą się opowiadaniem o rozbojach i grabieżach, a jakiś starzec zakuty, o wyglądzie starowierca, z podgoloną tyłą, podciętą «w nawias» czupryną, w kilku luźnie skleconych zdaniach przyznaje się autorowi, że błdził, głosząc na miejscowego zachowawcę, że jest dziś nędzarzem, bo zrujnowali mu fabrykę huligani i bosiacy, że widział mityng, przez żandarmów rozpędzony i śmierć zastrzelonej dziewczynki, nad której trupem znęcało się zołdactwo.

Głosem urywanym, szlochając i drżąc z oburzenia, opowiada starzec szczegóły ohydneho wypadku, i przypomina zarazem dawniejsze niezatarte wrażenie zabicia we wsi rozniesionej na kijach wścieklej psiny... Tymczasem do pociągu wsiada i wysiada zeń mnóstwo młodzieży płci obojej, i nie poznać już do jakiego stanu, do jakiej warstwy należą. Młodzież ochocza, tryskająca życiem, gwarna i ruchliwa, a w zasłyszanych jej rozmowach brzmi wciąż jeden wyraz potężny: re... rewo... rewolucja!...

Bożek to dziś *an für sich*. P. Lunaczarskij w «Obrazowaniu» nie znajduje słów, składając rodzaj hymnu na cześć rewolucji. Powtarza za Marksem, że to «lokomotywa dziejów», sam głosi ją za «boską szkołę świadomości» i potępia bezwzględnie żyrondyistów francuzkich, że nie szli za nią do końca, że byli połowiczni i tchórzliwi. Za to jakobinów wynosi pod niebiosy, prawych synów rewolucji nieustającej, którzy godnych siebie następców znaleźli w Rosji współczesnej. Dla nich nawet konstytucyjni demokraci są za-

cofańcami i wyzyskiwaczami burżuazyjnymi...

Oto w powieści «Towarzysz Tichonow», zamieszczonej w popularnym «Żurnale dla wsiech», ci ludzie mówią na wiecu o sztuce, o moralności. Ale na mównicę wstępuje towarzysz Isakow i grzmi: — Moralność to furda, a sztuka tyleż warta... Idzie życie do stu diabłów! stapa bosą stopą po śniegu w mróz siarczysty, a ci, którzy za niem podążają, nie obawiają się kataków. Dzielni ludzie, potężni, demokraci prawdziwi!... Boicie się, drżycie, chowacie! wybuchł bowiem płomień życia, i jutro robotnik za jednym zamachem wyrzuci was na śmietnisko! On bowiem, robotnik, będzie władcą świata!...

Bohater opowiadania, towarzysz Borys, rozkoszował się, widząc zakłopotanie słuchaczy, bohaterka zaś Sonia, dotknawszy jego ramienia, wyszeptwała: — Chodźmy! niczego więcej nie potrzeba...

W «Russk. Bogactwie» szereg opowiadań z życia na Uralu. Zaczyna sztygar zamyslił się o losach robotnika Prochora, którego przygniottał zwał

sze, niż to, jakie przedstawia w powyższych wykazach Komitet statystyczny, gdyż w tablicach jego każde nabytce oznacza nową osadę, gdy tymczasem sprawozdania Banku włościańskiego dowodzą, że przynajmniej połowa nabytych przy pomocy Banku włościańskiego gruntów miała na celu powiększenie istniejących, nie zaś wytwarzanie nowych osad. Niewiele zbladziemy, przypuszczając, że w chwili obecnej znajduje się u nas osad mniejszych od 3 morgów: z uwłaszczenia 126,295 z obszarem 207,734 morg.; z nabycia 14,910 z obszarem 27,803 morg., czyli razem 141,205 z obszarem 235,537 morg.

Od bardzo dawnych czasów ustawodawstwo agrarne odróżniało u nas osady poniżej 3 morgów przestrzeni, od pozostałych. Od lat 40 w liczbie osad karłowatych, znajdujących się u nas w kraju, zaszły znaczne zmiany. W guberniach pogranicznych, objętych emigracją i wychodźstwem na roboty letnie, liczba ich ogromnie spada. W guberniach dalszych od granicy liczba osad, szczuplejszych od 3 morgów, znacznie wzrasta, w czym ujawnia się fakt podziału wbrew ustawie gruntów przy spadkobraniu na części mniejsze od sześciu morgów. W ogólnej wszakże sumie liczba osad karłowatych zmniejszyła się w kraju o 2,2 proc.

Znaczenie osad karłowatych zasługuje na wyjaśnienie. Powiada Foville w swym dziele: *«Le morcellement en France»*, że na drobnutkie osady należy zapatrywać się jak na przytułki, gdzie włościanin lub robotnik spracowany złożyć może głowę na starość, a żona i dzieci z łatwością grunt obrabiają. W Belgii robotników fabrycznych zaopatrują na starość w takie

zagrody, chcąc ich korzystnie uposażyć, a obok tego wzbogacić społeczeństwo w pierwiastek zachowawczy. W Danji, celem wytwarzania dla parobków folwarcznych podobnych osad, istnieją towarzystwa, zbierające od parobków po 13 rubli rocznej składki i dokładające tyleż lub więcej z ofiar publicznych. Ze względu na główną charakterystykę osad karłowatych, można byłoby je nazwać siedzibami robotniczymi.

Osady, przenoszące 3 morgi przestrzeni, dzielą się w myśl poprzednich wskazówek na zagrody zarobkowe, które dla zapewnienia właścicielowi dobrobytu, równego ze służącym folwarcznym, wymagają od 4 do 6 morgów przestrzeni, oraz osady gospodarskie samodzielne, które zapewniają właścicielowi i bez zarabkowania taki sam dobrobyt, o ile posiadają przestrzeń 12 morgów będąc niezadłużone, lub 16 morgów w razie obciążenia pożyczką Banku. Z obliczeń, przeprowadzonych przez p. Jeziorańskiego, okazuje się, że dla zamiany służebności, oraz dla stopniowego z postępem czasu uzupełniania zagród zarobkowych i osad gospodarskich do korzystnej dla włościan wielkości, potrzeba byłoby około 3 milionów morgów gruntu, gdy ogólny zapas gruntów folwarcznych, donacyjnych i skarbowych, po wyłączeniu lasów i nieużytków, wynosi 4,394,707 morgów. Tym sposobem w granicach powyższych przypuszczeń pozostałoby gruntu wolnego zaledwie 1,400 tys. morgów. Ze względu na to, że dla najistotniejszych potrzeb rolnictwa, a zwłaszcza włościan, należy wytworzyć w kraju znaczną ilość gospodarstw średnich, mniej więcej stumorgowych, dających możność zarobku,

przestrzeń gruntów pozostałych byłaby znikomo mała i wymagałaby w rozdysponowaniu bardzo czujnej przezorności.

* * *

Kilka już razy w kołach społeczników naszych dały się słyszeć głosy, że zachodzi u nas potrzeba uposażenia w grunta ludności bezrolnej. Rodzin bezrolnych, t. j. takich, które z ojca na syna nie posiadają gruntu, liczyć można 300 do 400 tysięcy, weźmy z przecięcia 350 tys. Chcąc sprawić, aby ci bezrolni, w razie zupełnego rozparcelowania folwarków, mogli utrzymać się na gospodarstwach samodzielnie, trzeba byłoby przeznaczyć dla nich od 12 do 16 morgów na rodzinę.

Dla usprawiedliwienia tego zdania wypada przytoczyć los, jaki spotyka u nas włościan 6-morgowych w okolicach, gdzie nie mają na folwarkach wystarczającego zarobku. Zwykle, znalazłszy się na gospodarstwie w niedostatku, idą do fabryk, i tam przy wielkiej oszczędności zbierają pieniądze, z którymi wracają do siebie na grunt, przez czas krótki gospodarują samodzielnie, zasób tracą i znów powracają do fabryki na robotę, aby dalej obracać to błędne koło.

Można też byłoby sądzić, że jako źródło zarabkowania służyć może włościanom przemysł domowy. Tylko po bliższem wtajemniczeniu się w okoliczności okaże się, że trudnią się nim gospodarstwa włościańskie znacznie mniejsze, które charakteru rolniczego przez zajęcie się właściciela w wolnych chwilach przemysłem bynajmniej nie zatracają, gdy tymczasem przykład Niemiec dowodzi, że małe gospodarstwa włościańskie, trudniące się przemysłem domowym, najczęściej porzucają rolnictwo, albo je zaniedbują.

w chodniku kopalni. Może uratowaćby można młode życie, gdyby na miejscu znalazł się choć felczer. Ale inżynier naczelny, «opasła pijawka, wessana w życie ludzkie», «hipopotam w uniformie», nie pomyślał o pomocy lekarskiej. Umiera biedny Prochor, a sztygar odrzuca precz od siebie gitarę, na której lubiał pobrzakiwać, nucąc wesołe piosenki.

Oto znów palacz Onisim, czarny od dymu, o czerwonej, wypieczonej jak jabłko od ognia twarzy, ponury, smutny. Nie nucił żadnych piosenek nigdy w życiu. Zaśpiewał raz tylko, do spółki z tysiącem innych jakiś hymn, czy modlitwę, i nagle coś przeszyło mu gardło, chlusnęła krew... Od kuli karabinowej Onisim przestał śpiewać i żyć...

Był jeszcze w kopalni robotnik Iwan. Pochował jedną żonę w dniach wiosennych, «gdy śniegi z gór spływały i boleśnie przegnęło się życie». Ożenił się powtórnie, a przypadek zdarzył, że natrafił, kopiąc studnię, na cenną rudę. Przepisy górnicze opiewają, że w takich wypadkach szczęśliwy

odkrywca otrzymuje tysiąc rubli nagrody. Nie wiedział wszakże o tem Iwan i dlatego z wdzięcznością otrzymał od naczelnego inżyniera rubli pięćdziesiąt. Cieszył się niemi, jak dziecko, w marzeniach o nabyciu konia, a przełożony, klepiąc po wypchanej kieszeni, drwiąco powtarzał: «durra!»...

W «Russk. Myśli» p. Wołkow opisuje pewien «Świt». Wśród nocy obudzono kompanję żołnierzy, by spieszyła poskromić zaburzenia we wsi sąsiedniej. Zdaleka widniała łuna pożaru. Włościanie palili zabudowania dworskie, a «isprawnik» i «stanowy», znieważeni i zbici, nie mogli dać sobie rady. W szeregach szybkim krokiem posuwającej się kompanji idzie Moza-jew, jeszcze napół śniący o wsi rodzinnej, o troskach ojca na jałowej glebie, o nocnych szkodach na bujnym pastwisku i na koniczynie dworskiej. Wieś zbuntowana przypomina mu kraj rodzinny. Rozgląda się dokoła, domyśla się dziejów każdej chaty, ogródka, kawałka pola. Świt wstaje tymczasem różany, kompanja zbliża się do płonącego dworu i folwarcznych budynków,

których tłum ratować nie pozwala. Nie pomogła nawet pierwsza salwa ponad głowami tłumem. Ujęta w kleszczo karności myśl Mozaiewa każe mu stać w szeregu i strzelać wraz z innymi prosto przed siebie, gdzie widzi utkwione weń spojrzenie jakiegoś rozszarzonego oka. Ale w chwili, gdy przebrzmiało echo salwy, gdy ujrzał broczącego we krwi starca z rozwartą wciąż żrenicą, Mozaiew zapomniał o wszystkim. Wybiegł przed szeregi, chciał zawołać: «Bracie...», gdy mignęła obok jego głowy ręka «franta» oficera, i strzał rewolwerowy położył go trupem...

Oto «Stracenie» p. Piotrowicza. Bohater powieści «nie był zbójem, choć zabił człowieka w nocy okrutnie i zdradliwie. Nie był wszakże zbójem...» Był młody, zdrow i widział w dali, poza otaczającym go tłumem, «jasną smugę, i wierzył, że jej dosięgnie». Zamknięto go w celi więziennej, w wyodrębnionej samotnej wieży. Stał przed sądem wojennym pewny, że pójdzie na stracenie, i dziwnie radośnie zabrzmiał mu wyrok, skazujący go wprawdzie

Z tego wynika, że chcąc zaopatrzyć w grunt ludność wiejską bezrolną, albo trzeba ją wyposażyć dostatecznie, to jest dać po 12 do 16 morgów na rodzinę, a wtedy ludność ta zabrałaby od 4,200 tys. do 5,600 tys. morgów ziemi, to jest więcej, niż obecnie znajduje się w kraju gruntów rozporządzalnych, albo wcale się nie kwapić o zamianę bezrolnych na włościan, a poprzestać na tem, aby żądającym gruntu bezrolnym dać możność zaopatrzenia się w siedlisko jedno lub dwumorgowe, co mogłoby mieć wpływ jaknajlepszy na usposobienie i umoralnienie ludności bezrolnej.

Ze względu na stosunkowo szczupły obszar gruntów, pozostałych we władaniu większej własności, zastanowić się wypada, co jest bardziej pożądanem, czy dążyć do użycia ziemi, jaka być może rozporządzalna, na takie wyposażenie ludności bezrolnej, aby się stała włościańska, czy też szczerdzić ziemi, aby z jej zapasu istniejąca dziedzina włościańska mogła się uzupełniać do należytej obszerności i wytworzyć przez to zdrową i silną społeczność włościańską, poprzestając na dopomaganiu bezrolnym do nabycia siedzib robotniczych. Na jedno i na drugie razem, to jest na uzupełnienie istniejących osad włościańskich do korzystnej wielkości, a jednocześnie na uczynienie z ludności bezrolnej—włościan samodzielnych—ziemi nie starczy.

Z dwóch potrzeb: jednej fikcyjnej, a drugiej rzeczywistej, łatwo już uczynić wybór. Chcąc zatem doprowadzić bezrolnych do posiadania ziemi, trzeba poprzestać na tem, że staną się właścicielami siedzib robotniczych jedno lub dwumorgowych. Jedna ta operacja, prowadząc do nabycia 350 tys. siedzib 2-morgowych z ich zabudowa-

niem i zagospodarowaniem, wymagałaby obrotu 150 milj. rb. w listach rentowych. Cóżby to było dopiero, gdybyśmy umyślili wyposażać bezrolnych w osady włościańskie!

W najnowszych czasach wielkie wrażenie nie tylko na włościanach, ale na całym wogóle społeczeństwie naszym, sprawiły roztrząsania Izby państwowej rosyjskiej w sprawie pozyskania ziemi dla włościan. Wynurzyły się plany: odebrania ziemi wielkiej własności za wynagrodzeniem rentowym i rozdania jej na czasowe lub wieczyste użytkowanie ludności bezrolnej i małorolnej, albo też przynajmniej wywłaszczenia wielkiej własności z ziemi w miarę potrzeb włościańskich.

Potępiając surowo wywłaszczenie większej własności ziemskiej na korzyść ludności uboższej, gwałtownie popierane przez rosyjskie partje skrajne w Izbie państwowej petersburskiej, włościanie nasi zdrowym rozumem mądrze wyczuli grożące sobie niebezpieczeństwo. Bo wywłaszczenie to na widoku: jednemu (za rzekomem wynagrodzeniem) ziemię odebrać, aby ją wydzierżawić (za rzekomym czynszem) drugiemu, a skoro rząd, czy społeczeństwo mieć będzie prawo odebrać jednemu grunt, aby go dać na użytkowanie drugiemu, to nie będą lepsi i włościanie, bo i oni, prędzej czy później, będą musieli podzielić się ziemią z bezrolnymi. Zrównani w prawach z resztą społeczeństwa, nie będą mieć na swoją korzyść żadnych wyłączeń. Zresztą, w miarę postępów intensywności, pojęcie większego gospodarstwa będzie przywiązywane do coraz mniejszych przestrzeni. Z czasem szczupłość dziedziny jako obrona od wywłaszczenia zniknie, a wyłom w prawie własności

jak był, tak i pozostanie niszczącą ją wyłomem.

Teorja unarodowienia ziemi zaboru tego nie usprawiedliwia, bo sama ona szczęścia swoim wyznawcom wcale nie zapewnia. Gmina wielkorosyjska, osiadła na gruntach najżyźniejszych w świecie, pracująca najniewątliwiej w duchu unarodowienia ziemi, do oczywistości dowiodła, że doktryna ta zamienia obywateli na niewolników i nędzarzy. Na ustach opatrzenie potrzeb, a w treści zniewolenie i głód. Nie można przypisać tego wyłącznie samym ścieśnieniom i ograniczeniom administracyjnym, gdyż według Fagueta, całe mnóstwo falansterów, założonych w Anglii i Stanach Zjednoczonych przez ludzi najlepszej woli w celu wspólnego gospodarowania w ziemi, albo się rozwiązało, albo upadło, i żaden się nie utrzymał. Zasada okazała się pięknie brzmiącą, ale złą i niepraktyczną. Czy mamy po to burzyć istniejące porządki, aby doczekać się najopłakawszych rezultatów z podobnego, lecz już obmyślanego na stopę światodziejową agrarnego nowotworu?

Nieszczęściem narodów są ludzie, bardziej wierzący w swoje doktryny, niż w doświadczenie.

Są sprawy istotnie wyższe ponad prywatny interes. Do takich zaliczyć trzeba komasację, dojazd do pól, obwałowanie rzek i t. p. Dość ogłosić, że sprawy te mają być uważane za leżące w interesie publicznym, aby otworzyć drogę do ich załatwienia na ogólnej zasadzie prawa użyteczności publicznej. Z pozoru może się to wydawać pojęciem bardzo zbliżonem do wywłaszczenia, lecz w istocie i w zrozumieniu ogółu stanowi pojęcie zgoła odmienne. Bo uchwalenie wywłaszczenia wywoła przekonanie, że zabór

na śmierć, ale zapowiadający orędownictwo sądu o złagodzenie kary. Jak gdyby narodził się powtórnie, i uśmiechał się znów do życia. Odwiedzili go krewni. Ojciec zapewnił, że jedzie do stolicy, by przyspieszyć nadesłanie złagodzonego wyroku. Zasnął potem snem głębokim młodzieńczym, i zdziwił się niepomalu, gdy obudzono go w nocy, by prowadzić na stracenie. — To być nie może! — przeleciało mu w myśli. Przypomniawszy sobie, że istnieje podobno zwyczaj ogłoszenia ulaskawień skazanym na śmierć dopiero na szafocie, na miejscu stracenia, i to go orzeźwiło. Potem rozpaczne chwile zwątpienia, słuchanie wyroku, odczytywanego przez kogoś głosem urywanym ze wzruszenia, potem znów nadzieja. Nad drzwiami celi więziennej była plama jasna, do której więzień przyzwyczaił się, na którą spoglądał, jak na przyjaciela. Wspomniawszy o niej w mgnieniu, gdy narzucono mu coś na głowę, zasłonięto oczy. «Naraz coś jakby ogniem sparzyło szyję... Plama rozbiłyśa fioletowem oślepiającym światłem, rozpa-

liła się do czerwoności, rozrosła się, rozplynęła»...

«Mir Bożij» ma swego «Deńszczyka» przez p. Jaszina. Sługa oficera przywiązał się do studenta, odnajmującego pokój w mieszkaniu oficera. Coś go pociągało do studenta, zawsze uprzejmego, i do młodej pięknej panienki, która od czasu do czasu przychodziła odwiedzać młodzieńca i toczyła z nim długie «poważne» rozmowy. Żołnierz-sztundysta stał się jeszcze bliższym studentowi, gdy do pokoiku sprowadzono nowego ранego tajemniczego lokatora, przy którym czuwali i którego rany opatrywali student i panienka. Deńszczyk nosił leki, szarpie i wate, a gdy raz na uwagę, iż nosić skrawionej waty otwarcie nie można, odpowiedział, że to «wszystko jedno», otrzymał ostrą naganę: «róbcie, co wam kazano!» Oburzyło go to, a zniechęcała tajemnica, którą przed nim zachowywano. Opowiedział rzecz całą stróżom, i ujrzał smutny nazajutrz, jak przyszli żandarmi, jak zabrali lokatora i jego pacjenta, jak w kilka dni potem

do opustoszałego pokoju weszła piękna panienka przerażona i zadumała się boleśnie...

Brzmiały w pieśni rosyjskiej ból i nienawiść, dzieliła ludzi na dwa światy wrogie, walczące ze sobą bez miłosierdzia i litości. Nie słysząc hasła ogólnoludzkich, i w poświstach wichru rewolucyjnego bez echa nikną wspomnienia oktawy nowego poematu twórcy «Juljana Apostaty». p. Mereżkowskiego, opiewające walkę w duszy ludzkiej pierwiastków dobra i zła, Boga i szatana, zakończone strofą, poświęconą pamięci matki:

«Zetrzesz mi z czoła w przedśmiertną godzinę
Znój lodowaty mój ostatniej męki,
Bym szedł spokojny w mogiły głębiny,
Czując dotknięcie pieszczotliwej ręki,
I słyszał ciche twe słowa matczyne:
— Nie bój się, nie bój śmierci, mój maleńki!
Bo znów cię matka do serca przytuli...
Luli, chłopiętko moje, luli, luli!»

Bk. K.

jest zasada, wyjątkiem zaś — bezpieczne posiadanie. Przeciwnie zaś uchwalenie organizacji gospodarstw włościańskich, jako celu dążeń ustawodawczych, prowadzi za sobą pojęcie, że posiadanie jest zasada, a zabór gruntu, darmo czy za pieniądze — wyjątkiem. Ogromna ta różnica odbija się dotkliwie na cenach gruntu, oraz innych stosunkach społecznych.

Wobec opozycji włościan naszych, trudno wyobrazić sobie, aby sejm autonomiczny uchwalił wywłaszczenie. Projekty wszakże petersburskie zaorły się w naszą sprawę agrarną i już wywołały zjawiska bardzo niepożądane. Uchwała pewnej grupy włościan w Warszawie za wywłaszczeniem właścicieli folwarków z przewyżki ponad 15 włók posiadania; ruchy w Lubelskiem i Siedleckiem; odmowa rat dzierżawnych od włościan w Grójeckiem, dowodzą, że nadzieje na wywłaszczenie rozpały nie w jednym sercu chętkę do cudzego i rozbudziły przywidzenie, że do zaboru istnieje prawo.

Tem bardziej zdumiewające, tem bardziej przestraszające sprawiła wrazenie wiadomość, że utworzenie komitetów miejscowych agrarnych jest i u nas bardzo prawdopodobne. Z pomiędzy wielu dobrodziejstw, które wypłyną na kraj z tej puszki Pandory, przytoczę tylko jedno. Oto, że komitety miejscowe będą powtórzeniem komisji włościańskich z r. 1864. Ci, którzy równym sercem przyjmują zaprowadzenie u nas komitetów miejscowych, zdają się cokolwiek zanadto liczyć na bezinteresowność ludzkiej natury, na zgodność przy rozstrzyganiu międzyklasowych sporów ekonomicznych i na prawdopodobieństwo, że kraj uzyska wkrótce urzędy autonomiczne dla załatwiania tej najdrażliwszej ze spraw drażliwych. Obym się mylił, mówi p. J., ale się obawiam, że komitety agrarne będą najlepszym środkiem obezwładnienia kraju na długie lata!

* * *

Stosunki ekonomiczne krajowe składają własność większą do likwidacji i zapewniają dostateczne zaofiarowanie gruntów na sprzedaż.

Dobre urządzenie nowego gospodarstwa, a poniekąd i powodzenie na niem, zależą od przystępności i znajomości rzeczy instytucji, pośredniczącej przy kupnie gruntu i udzielającej na to pożyczek umarzalnych.

Instytucja taka powinna zwracać starania ku najkorzystniejszemu dla społeczeństwa sposobowi rozczłonkowania folwarków, wystawionych przez właścicieli na sprzedaż, oraz ku wdrażaniu włościan do należytej organizacji gospodarstwa na gruntach nabytych.

Z niewielu wyjątkami, każdy folwark przedstawia wartości, nagromadzone przez wieki, jako to: budynki, ogrody, aleje przy domu. Aby tych

wartości przy parcelacji nie zatracać, zarząd włości rentowych pruskich wytwarza z ośrodka majątku niewielką, kilkunastkową posiadłość, pozwalającą na ocalenie budynków i ogrodów. Podobne postępowanie przedstawiałoby u nas tę korzyść ogromną, że wytwarzanie średnich kilkunastkowych folwarków, najpodatniejszych do intensywności, przyczyniłoby się do podniesienia gospodarstwa rolnego w kraju i stanowiłoby dla włościan nader szacowną dla nich szkołę rolnictwa.

Pozostawienie z każdego parcelującego się folwarku — kilkunastkowego ośrodka, sposobnego do intensywności, która promieniować będzie na otaczające gospodarstwa włościańskie, jest zatem pierwszorzędnym zadaniem pośredniczącego banku. Rozumie się, że średnie gospodarstwa, jako znajdujące się w ręku zamożniejszych włościan i dorabiających się właścicieli, o tyle pewniej i lepiej spełnią swoje zadania, o ile znajdą w pobliżu wzór w wielkiem gospodarstwie, będącem na drodze postępu, — i prowadzonym przez skończonego w rolnictwie specjalistę.

Kwestja podziału gruntów pomiędzy różne rodzaje własności nie zostałaby wyczerpana, gdybyśmy przemilczeli o doniosłym i nader ważnym znaczeniu ekonomicznym i społecznym wielkiej własności. W osobie właściciela wielkich dóbr, mogącego zdobyć jaknajobszerniejsze naukowe przygotowania i posiadającego kapitał, dany jest rolnictwu krajowemu i potrzebom społecznym silny czynnik postępu. Dobra zaś same, należycie gospodarowane, stanowią najbardziej nauczającą stację doświadczalną, z której wzór czerpią gospodarstwa średnie, a za niemi małe. Nadzwyczajne postępy w rolnictwie Anglja zawdzięcza głównie wielkim ekonomjom (*estate*), bezpośrednio przez właścicieli gospodarowanym. Tylko wielkie dobra są w stanie zaprowadzać kosztowne inowacje, nie mając jeszcze pewności, czy się opłaca.

Drugim zaś, niemniej ważnym i doniosłym zadaniem jest, aby bank przy rozprzedaży gruntów nie dopuszczał u włościan szachownicy, lecz przeciwnie: zapewniał im dojazdy, wygony i przepływ wody z rowów. Powinno też być pozostawione, jako wspólny majątek gromadzki: uposażenie sołtysa i nauczyciela, a jeżeli pomiędzy parcelantami znajdują się nabywcy małych działek, to pożytecznym będzie pozostawić dla ich inwentarza wspólne pastwisko. Bank, tak pojmowany, musi być zarządzany przez siły, mające więcej wspólnego z rolnictwem i sprawą agrarną, niż z biurokracją.

Zarzut przeciwko wytwarzaniu z folwarków, oprócz gospodarstw włościańskich, jeszcze i średnich gospodarstw, że więcej przyniosłoby korzyści włościanom, gdyby grunty pomiędzy nich

podzielić całkowicie — nie jest trafny. Jeżeli bowiem prawdą jest, że rozsianie po kraju kilkunastkowych gospodarstw, usilnie gospodarowanych, podniesie w nim ogólną stopę intensywności, to włościanie na mniejszej przestrzeni, przy umiejętności i staranności, nierównie więcej wyprodukują, niż na większej przestrzeni, gospodarowanej mniej umiejętnie.

Koniecznym warunkiem do korzystnego kupna gruntu jest posiadanie dostatecznego funduszu na dopłatę do pożyczki i na zagospodarowanie. Funduszu tego powinien dostarczyć włościanom kredyt długoterminowy. Przy dziewięciu milionach morgów gruntów ukazowych i nader skromnym szacunku morgi na 80 rubli, kredyt długoterminowy mógłby dostarczyć włościanom ogromnej sumy 360 milionów rubli.

* * *

Autor podnosi następnie sprawę zniesienia szachownic i komasacji gruntów, palącą potrzebę zorganizowania hipotek włościańskich i kredytu długoterminowego hipotecznego, oraz wydania ustawy o spadkobranii i rejestracji osad. Rozszerzenie oświaty elementarnej i fachowej, szkoły pogładowe rolnictwa, *wzorowe* gospodarstwa włościańskie, wzrost kooperacji, czyniącej tak zdumiewające postępy w krajach cywilizowanych, samorząd krajowy i autonomia — oto środki skuteczne, które pozwolą sprawie agrarnej w Królestwie rozwinąć się w drodze spokojnej i organicznej i prowadzić kraj na wyższy stopień uspołecznienia.

PRASA O PROGRAMIE RZĄDU

Zapowiedziany przez gabinet p. Stołypina szereg reform liberalnych prasa rosyjska naogół ocenia sceptycznie, powołując się głównie na to, że reformy te błędą wobec jednocześnie ogłoszonej ustawy o doraźnych sądach polowych na rewolucjonistów. Tylko nieliczne pisma umiarkowane chwala program p. Stołypina bez zastrzeżeń. «Now. Wr.» zadowolone jest z przyrzeczenia rządu, że będzie działać na dwa fronty, z jednej strony, tłumiąc ostro występki czyny rewolucjonistów, jako też zamachy grabieżców rewolucyjnych i ordynarnych napastników na życie i własność spokojnych mieszkańców, z drugiej zaś strony — wcielając w życie z należytą energją i pośpiechem szereg środków, mających na celu przywrócenie pokoju wśród strwożonych mas ludu.

«Rząd naszkicował sobie szeroki program działania, licząc na pomoc przyszłej Dumy państwowej, a na dziś ograniczając się skromnie do najniezbędniejszych środków, mających się urzeczywistnić przed zwołaniem Dumy. Jedynie w kwestji agrarnej rząd zamierzył natychmiast zażądać całą energję...»

Powodzenie tego programu «Now. Wremia» czyni zależnym od szybkiego rozwiązania kwestji agrarnej. Organ p. Suworina-ojca szuka więc w działaniach rządu skutków praktycznych.

Natomiast prasa opozycyjna wyraża wielkie wątpliwości. Podług «Strany», ogłoszony przez gabinet program reform byłby zapewne spotkany z zasadniczym uznaniem przez wszystkich zwolenników spokojnego, lecz rzetelnego odrodzenia państwa, gdyby ten komunikat został ogłoszony wcześniej, «podczas Dumy i dla Dumy». Gdyby rząd zwrócił się do przedstawicieli narodu nie z deklaracją p. Goremykina, lecz z obecnie ogłoszonym programem i, co ważniejsze, w tym tonie, w jakim ułożono ten program, to być może, że udałoby się znaleźć grunt do kompromisu, do wspólnej pracy ministerstwa i parlamentu.

«Ale jakimi drogami iść do wykonania reform? Jak je przygotować? Odpowiadając na te pytania, Rada ministrów okazuje się w zgodzie nie z opinią kraju, lecz z ciężkim dziełem mężnej odwagi...»

Organ konstytucyjno-demokratyczny «Rjecz» ocenia cały program z innego punktu widzenia. Całą treść programu widzi w zapowiedzianych represjach wojennych, które spadną swym ciężarem wyłącznie na ludność spokojną. Co zaś się tyczy samych reform, to «Rjecz» twierdzi:

«W treści swojej nowy program gabinetu jest powtórzeniem uproszczonym słynnej deklaracji p. Goremykina z d. 13 maja. Nie wątpię, że wszystkie te środki, razem wzięte lub każdy z osobna, są same w sobie dobre, lecz także jest niewątpliwem, że w obecnych warunkach, gdy, podług samego komunikatu, życie w kraju stało się prawie niemożliwe, zamierzone zniesienie niektórych ograniczeń przejdzie bez żadnego wpływu na ogólny stan rzeczy...»

Deklaracja gabinetu nie budzi w «Oku» wiary w swoją skuteczność, tem bardziej, że «Oko» nie wróży nawet samemu gabinetowi p. Stołypina dłuższego istnienia. Punkt wyjścia w tej deklaracji wydaje się «Oku» niestusznym:

«Ministerstwo p. Stołypina pozostało wierne swoim słowom: najpierw uspokojenie, potem zaś reformy. Uspokojenie, mające nastąpić przy pomocy pośpiesznych sądów polowych, i reformy zapowiedziano w tymże samym komunikacie. Lecz ponieważ opracowanie reform zajmie trochę czasu, przeto «uspokojenie» będzie rodzajem preludjum do reform, takim preludjum, które rozbrzmiewa melodją omentarną. Przez jakiś ploc ognisty idziemy ku reformom, przyrzeczoną szczerobliwie w komunikacie rządowym. Możemy być wdzięczni rządowi za jego otwartość, ale nie możemy w żaden sposób uznać, iżby rząd stanął na pewnej drodze, prowadzącej do pokoju. Droga ta leży przez nową Dumę. Lekarstwo — w jej tylko ręku...»

Przeciwko całemu programowi w obu jego polowach: represyjnej i reformistycznej, wypowiada się stanowczo «Towariszcz», który sądzi, że rządowi chodzi nie o reformy, ale wyłącznie o represję:

«System, który zamierza zaprowadzić nasze «liberalne» ministerstwo, jest tak monstrualny, że w całej najnowszej historii świata cywilizowanego niepodobna znaleźć czegoś analogicznego. Ale ten system w rzeczywistości wcale nie może być wykonany w dzisiejszej Rosji: nasza biurokracja, tak wojskowa, jak cywilna, wcale nie jest w stanie wypełnić tego zadziwiającego programu, który dla siebie ułożyła...»

Prasa moskiewska oceniła program p. Stołypina w tymże duchu, co i petersburska. «Skrajno-patriotyczne» organy, w rodzaju «Mosk. Wied.», znajdując, że p. Stołypin jest zanadto libe-

ralny w swych zamiarach. Dzienniki konstytucyjne wyrażają zupełną wątpliwość w powodzenie programu. «Russk. Wied.» piszą:

«Uznając potrzebę mocnej legalności, swobód i nietykalności osobistej, rząd zarazem nadaje administracji całkiem wyjątkowe pełnomocnictwa. Te pełnomocnictwa bardzo przypominają nam dyktaturę. Sądźmy, że nadanie tych pełnomocnictw nie władzom centralnym, ale miejscowej administracji, nietylko nie przyniesie ulgi dla ludności, lecz przeciwnie, jeszcze bardziej ją skrepuje. Do jakich rezultatów doprowadzą nowe środki? — pokaże przyszłość. Lecz nie mamy żadnych podstaw myśleć, że osiągną cel i stłumią ruch rewolucyjny...»

Dziennik «Nowyj Put'» utrzymuje, że program ministerstwa nie odpowiada opinii całego społeczeństwa rosyjskiego:

«Jakim grupom poszedł na spotkanie rząd, jest jasne. Tym grupom, które, razem wzięte, nie zdołały wprowadzić do Dumy nawet dziesiątka swoich deputowanych. Ironją chyba są słowa rządu o projekcie nietykalności osobistej. Rząd może wobec oporu nowej Dumy powiedzieć, że spokój nie nastąpił, i żądać zwiększenia środków represyjnych. Tak będzie trwać dopóty, dopóki ta podwójna buchalterja represyj i wolności nie będzie raz na zawsze rozciąta, i dopóki nie zwycięży albo represja, albo wolność...»

Wszystkie prawie pisma zaznaczają, że żaden program liberalny w Rosji nie może mieć powodzenia, jeżeli go nie usankcjonuje wola narodu w postaci Dumy. Zwłaszcza twierdzi to «Russk. Słowo», pisząc:

«Siła rewolucji tłómaczy się u nas brakiem Dumy. Gdyby rząd, zwoławszy Dumę, zaraz oddał w jej ręce sprawę uspokojenia za pomocą tych reform, siła rewolucji byłaby wkrótce upadła, gdyż opuściłaby ją wielka ilość monarchistów konstytucyjnych, którzy zasilają ją swoją opozycją przeciwko rządowi, jakkolwiek nie podzielała jej dążeń, przekraczających granice monarchji konstytucyjnej. Nakreślona przez rząd praca na dwa fronty — utrwalenie porządku i reformy — jest to, podług naszej opinii, droga wielu ofiar i cierpień kraju...»

Prasa rosyjska na prowincji idzie śladem prasy petersburskiej i moskiewskiej, niekiedy wyrażając nawet silniej swoją nieufność do nowego programu, stanowiącego, jej zdaniem, tylko ponowne wydanie dawnych obietnic, dotąd nieziszczonych.

„FELIX AUSTRIA“

Z żywiołową siłą objawił się nagle, drzeмиący od dłuższego czasu, wszechsłowiański ruch w monarchji. Zewnętrznych powodów nie brakło ani w Austrii, ani w Węgrzech. W Austrii grunt przygotował się w Czechach. Wiadomo, że naród czeski pierwszy i najgłośniej akces do powszechnego głosowania zgłosił nie tyle ze względów na sprawiedliwość społeczną, ile w przewidywaniu, że w ten sposób uda się ostatecznie złamać przywileje niemieckie w państwie. Konstytucja dzisiejsza jest produktem ducha niemieckiego i sprawia, że Niemcy mają w Izbie poselskiej reprezentację niemal dwa razy liczniejszą w stosunku do liczby niemieckich mieszkańców. Rzecz prosta, że przy takiej sile parlamentarnej wywierają też największy wpływ na władze centralne, gdzie 90 proc. urzędników jest narodowości niemieckiej. Czesi liczyli na to, że przy powszechnem głosowaniu rozstrzygać będzie liczba i tylko liczba, że więc reprezentacja niemiecka stopnieje do właściwej cyfry, a co za tem idzie, większość słowiańska nada państwu charakter słowiański.

Czesi zawiedli się. Początkowo, co prawda, zdawało się, że stosunki zmienią się na lepsze; jakkolwiek o zupełnej sprawiedliwości w żadnym z projektów rządowych mowy nie było, to jednak przysnawano reprezentacji słowiańskiej jaką taką większość. Ale w ciągu dalszych rokowań, Niemcy, grożąc na każdym kroku obstrukcją, umieli na swoją korzyść przesunąć stosunek, tak że dziś t. zw. blok niemiecko-romański równa się już w sile blokowi słowiańskiemu. Młodocześni, wszedłszy na drogę polityki oportunistycznej, akceptują jednak ten stosunek, w nadziei, że skoro w zasadzie wprowadzone raz będzie powszechne a równe prawo głosowania, w niedalekiej przyszłości uda im się złamać niemieckie przywileje. Przeciwno oportunistom powstała w Czechach burza. Ruch jest tak silny, że gdyby dziś Izbę rozwiązać i rozpisać nowe wybory, klub młodocześni znikłby zupełnie niemal z widowni. Radykalniejsi nacjonaliści czescy, widząc, że nawet powszechne głosowanie nie zdoła zachwiać sztuczną przewagę niemiecką, podnieśli na nowo sztandar wszechsłowiański, szukają sojuszników w Węgrzech, nawet na Bałkanach i propagują wielkie państwo słowiańskie, ugrupowane dokola korony węgierskiej. Taką tu jest podstawa będącego w toku czesko-węgierskiego sojuszu: wspólna obawa przed pangermańską potęgą dokonuje cudu. Prasa niemiecka raz drwi z tych usiłowań, to znów omawia je z widocznym strachem. Oto charakterystyczny epizod: Sokoli słowiańscy, wracając z Zagrzebia, zatrzymali się w Rjece, gdzie przyszło do gwałtownego, nawet krwawego starcia z tamtejszymi włochoami. Prasa niemiecka w lot przerobiła włochoów na węgrów i przedstawiła cały fakt jako drastyczną ilustrację do sojuszu czesko-węgierskiego. Pytałem jednego z przywódców ruchu, jak wyobraża sobie ów sojusz wobec praktykowanego przez Węgry ucisku słowian? «Ucisk — odpowiedział mi — ustanie z tą chwilą, kiedy przez przyłączenie do Węgier narazie tylko Dalmacji i Bośni-Hercegowiny, wzrośnie tam siła słowiańska». Być może; narazie jednak słowacy, serbowie i rusini na Węgrzech pozbawieni są wszelkich praw, a w tej chwili właśnie donoszą z Budapesztu o usunięciu z urzędowania na Słowiańszczyźnie pastora i nauczyciela ludowego, za to, że mieli w domu książki słowackie.

Drugi powód dla spotęgowania się wszechsłowiańskiego prądu — to agitacja, prowadzona z Belgradu, a silnie popierana z Pragi. Zatarg serbsko-austriacki, trwający już od kilku miesięcy, bynajmniej nie powstał na tle ekonomicznym, raczej walka celna jest następstwem podziemnej walki politycznej. Odkąd w Belgradzie do steru przyszedł p. Nikola Paszic, rozpoczęła się podziemna walka przeciwko Austro-Węgom i górę znów wzięła wielko-serbska idea. W Serbji drukowane broszury tysiącami rozchodzą się pomiędzy ludnością w Bośni i Hercegowinie, bo faktem jest, że za serbskie pieniądze wydrukowano pamflet na cesarza Franciszka-Józefa i rozpowszechniano go we wszystkich bośniackich pułkach. W odwet też Austrija, pod pozorem walki ekonomicznej, wycieńczyć chce Serbję, zmusić rząd do ustąpienia, a ewentualnie nawet grozi niezbyt pewnej koronie królewskiej. Agitatorowie wszechsłowiańscy w Pradze wyzyskują tę sytuację, nawet w walce ekonomicznej stają po stronie Serbji, w Bośni zaś starają się utrzymać ciągle niezadowolnienie. Nie jest to rzeczą łatwą, jeśli się zważy, że administracja austriacka w Bośni jest istotnie znakomitą. Gdyby Austrija po zaborze Galicji postępowała była tam tak, jak obecnie w Bośni, kraj znajdowałby się dziś w najwyższej kulturze. Dość przytoczyć, że Bośnia i Hercegowina, objęte od rządu tureckiego w największym zaniedbaniu, mają dziś doskonałe szkoły, nawet zawodowe, że pod

egidą rządu rozwinął się przemysł potężniej, jak w Galicji po latach 184, że dobrobyt jest powszechny, tak że kraj pokrywa wszystkie wydatki bez żadnej finansowej pomocy i bez żadnej operacji kredytowej.

Ale poczucie narodowe silniejszym jest od wszelkiej ekonomicznej rozwagi, najlepsza nawet administracja obca nie zastąpi najgorszej własnej, agitacja wsiąka w umysły i obejmuje coraz szersze kola.

A. I.

Wiedeń, 8 września

SZANUJMY JĘZYK OJCZYSTY

Pod tym tytułem p. Wł. M. Kozłowski umieścił w № 207 „Kurjera Warszawskiego“ (z 29 lipca) artykuł, w którym oburza się na „lingwistów“, robiących zamachy na czystość i piękność języka ojczystego. Pochop do napisania tego artykułu wziął p. K. z narad nad sprawą ustalenia pisowni polskiej, odbytych w Krakowie podczas zjazdu Rejowskiego (w d. 2 i 3 lipca r. b.).

Wysoki patetyczny ton artykułu objaśnia się chyba przeczuleniem autora. To bowiem, co się odbywało w Krakowie, nie daje nikomu prawa do ciskania gromów na tych uczestników zjazdu, którzy przyjmowali także udział w sekcji ortograficznej. P. Kozłowski zadaje bohaterские ciosy tworem własnej wyobraźni. Są to bezprzedmiotowe cięcia w próżni.

P. Kozłowski z wielkim impetem naciera na „specjalistów“, „lingwistów“ i „filologów“, obwiniając ich o różne szpetne zamiary. Sam zaś, jako opozycjonista, występuje w imieniu „literatów“, „poetów“, „pisarzy“, w imieniu „znanych i nieznanego“, w imieniu „człowieka wziętego w całości swojej, owego *homo*, któremu *nihil humani alienum est*“. „Nie można zaprzeczyć—powiada p. K.—prawa głosu w sprawie takiej, jak język, tym, którzy się nim posługują. Panowie lingwiści studjują gruntownie zasady, ale rzadko mają do czynienia z praktycznymi zastosowaniami języka. Literaci, poeci, pisarze, mając ustawicznie w ręku to narzędzie myśli, mogą coś o nim powiedzieć.“

A więc wszystkie te istoty, które mają do czynienia z trawieniem, krążeniem krwi, pracą mięśni i nerwów, mają w sprawie fizjologii odpowiednich przyrządów tyleż do powiedzenia, co i fizjologowie, zastanawiający się nad tymi procesami, badający je eksperymentalnie, wnikający w ich istotę?

Zręczni spełniacze funkcji prawnych i obyczajowych stoją na równi z teoretykami prawnictwa i folkloru. Urzeczywistniający życie ekonomiczne społeczeństwa powinni być w kwestjach ekonomii politycznej dopuszczani do głosu na równi z uczonymi ekonomistami.

Ja sądzę, że w kwestjach uświadamiania faktów językowych powinni rozstrzygać przede wszystkim ci, co się nad tymi faktami zastanawiają, ci, co je obserwują i poddają je próbom doświadczalnym. Władanie językiem, chociażby najbieglejsze i najwytworniejsze, wcale tu nie wystarcza.

Dlaczegoż więc za fachowców w sprawie pisowni uważają się „lingwiści“? A choćby dlatego, że lingwiści są to ludzie, umiejący formułować kwestje języka i pisowni, rozumiejący stosunek wyobrażeń wymawianych i znaczeniowych, właściwych językowi, do wyobrażeń wzrokowych (optycznych), właściwych.

Mogę też zapewnić pana K., że lingwiści wcale nie dążą do tego, aby „przyśpieszyć i kodyfikować to, co jest naturalną tendencją w rozwoju języka“.

Ale za kogo uważa p. Kozłowski samego

siebie, występując tak gorąco w danej sprawie? Czyżby tylko za opozycjonistę z obozu literacko-pisarsko-poetyckiego? Przecież nadzwyczaj stanowczo i z wielką pewnością siebie wyraża on o zasadniczych kwestiach lingwistycznych, o rozmaitych teoriach lingwistycznych i o obiektach tej nauki, t. j. o rozmaitych językach. A jeżeli tak, to chyba należy go podejrzewać, że zalicza siebie do zwalczanego obozu specjalistów „lingwistów“.

O języku gruzińskim nie pozwolę sobie wypowiadać zdania i zazdroszczę p. Kozłowskiemu, że może o nim mówić z taką pewnością. Oczywiście język ten musi mu być znany. Ja tylko słyszałem, że język gruziński ma mnóstwo brzmień „gardłowych“ i „chropawych“, które niektórzy uważają za „brzydkie“. Rzeczą p. K-go jest objaśnić, dlaczego znany mu bezwzględnie język gruziński uważa za „piękniejszy“ od włoskiego, od francuskiego, od niemieckiego, od angielskiego i t. d., za „bogatszy w dźwięki“, za „bardziej *gibki*“, za posiadający „więcej form“.

Na jakiej zasadzie twierdzi p. K., że „języki romanjskie i germańskie“, „brzydsze“ od sanskryckiego, od greckiego, od gruzińskiego i od polskiego, mają „szczerplą ilość przypadków, końcówek czasownikowych, rodzajowych i t. p.“. Jabym tylko przypuszczał, że nie należy sądzić o cudzych sprawach przez okulary własnego zaścianka.

W zakresie teorii i uogólnień lingwistycznych p. K. wypowiada zdania całkiem stanowcze.

Pan K. twierdzi, że „każdy język żyjący rozwija się. Jest to fakt nie ulegający wątpliwości.“

Owszem, najprzód „fakt“ ten ulega wątpliwości, a powtórnie nie jest „faktem“ w tem znaczeniu, jak je pojmują p. K. Taki „język“, o jakim mówi p. K., wcale nie istnieje, jako istota realna, a więc też rozwijać się nie może. Rozwijać się zaś mogą jedynie tylko języki indywidualne, które istnieją *psychicznie*.

Z jakich to źródeł czerpie p. K. twierdzenia:

że „przemiany“ języka „projektowane są w imię pewnych teorii naukowych; ale teorie naukowe są zmienne“,

że „dziś panuje w nich zasada uproszczenia, jutro zastąpić je może teoria komplikacji“,

że „panowie lingwiści“ „podnoszą chętnie“ „prawo uproszczenia“?

Twierdząc że „formy gramatyczne, utrwalone przez piśmiennictwo, ujęte w karby prawideł, nie mogą ulegać naturalnym zmianom, chyba tylko dowolnym zmianom prawideł przez gramatyków“ (?), p. K. popada w sprzeczność z własnym twierdzeniem, że „każdy język żyjący rozwija się“.

Nowością dla lingwistów i nie-lingwistów jest apodyktyczne twierdzenie p. K-go, że „nasza fonetyka zależy od naszej pisowni“. że dopiero przez czytanie dochodzi się do wymawiania, że od „kombinacji liter“, widzianych w dzieciństwie, zależy wymawianie danego języka „przez całe życie“, że nareszcie dopiero w „szkolach narodowych“ uczą się ludzie języka ojczystego.

Pan K. występuje jako gorący rzecznik „precyzji“ języka, ale w nierównie większym stopniu chodzi mu o „piękność“.

Będąc tedy wielkim zwolennikiem pięknowadze archeologii w języku, twierdząc, że „wszelkie ujednolajnienia i uproszczenia niszczą to bogactwo starożytnego języka“, p. K. powinienby domagać się powrotu do rozróżniania *e* („e prostego“) i *é* („e pochylonego“), *a* i *á* („a pochylonego“), a obstając za koniecznością zachowania różnicy między *tym* (dla rodz. męskiego) i *tem* (dla rodz. nijakiego), powinienby dla konsekwencji domagać się także rozróżniania *tygo* (r. m.) od *tego* (r. n.), *tymu* (r. m.)

od *temu* (r. n.), w liczbie zaś mnogiej *tych* (r. m.) od *tech* (r. n.), *tym* (r. m.) od *tem* (r. n.).

Ciekawym bardzo, jakie kryteria posiada p. K. dla określenia piękności języka. Kierować się wrażeniami subiektywnymi oraz rozmaitymi przesadami — rzecz to mocno nienaukowa. Dopóki nie ustanowimy pewnych sposobów ściśle obiektywnych dla wyrokowania o stopniu piękności, powinniśmy dać pokój zaliczaniu jednych języków do „pięknych“, a drugich do „szpetnych“.

W każdym razie nie ulega wątpliwości, że p. K. uważa siebie za całkiem kompetentnego sędziego w sprawach lingwistycznych. Wobec tego mamy prawo żądać od niego ścisłego formułowania wypowiedzianych zdań i ścisłego określania pojęć, któreimi się posługuje. Dla mnie nie wszystkie terminy p. K-go są dostatecznie jasne i dlatego byłbym mu niezmiernie wdzięczny, gdyby zechciał wyjaśnić:

dlaczego jedno języki uważa za „stare“, a drugie za „nowe“?

co rozumie przez „bezwzględną piękność brzmień“ i przez „nieskończoną różnorodność fonetyczną“, właściwą—jak twierdzi—językom „starym“ (sanskryckiemu, greckiemu, gruzińskiemu, polskiemu)?

w jaki to sposób język jest „dziełem wiecznie żyjącego geniusza narodu“?

co to takiego jest ów „wiecznie żyjący geniusz narodu“?

Nie widzę dostatecznego związku pojęć w następującem połączeniu zdań:

„Piękność jest cechą wyłącznie uczuciową, o której stanowi zarówno bezwzględna piękność brzmień, jako też ich związek z treścią i oddanie każdej najmniejszej zmiany tej treści przy pomocy odpowiednich różnic fonetycznych“.

Jabym sądził, że piękność jest rzeczą nie tyle uczucia, ile raczej wyobraźni, której procesom towarzyszy oczywiście uczucie zadowolenia.

Przy tej sposobności pozwolę sobie zapytać, co ma do piękności pisanie i mówienie *tem* lub *tym*? W czem tu tkwi jądro estetyczne?

Nareszcie nie rozumiem oburzenia p. K-go, kiedy powiada:

„A myśmy nie umieli uszanować naszej gramatyki do tego stopnia, że dziś już mało kto bez skazenia“ (?) „umie napisać ową wielką myśl, chlubę narodu naszego:”

Za naszą wolność i waszę!“

Dziś, niestety, musimy napisać: „Za naszą wolność i waszą“; ale dlaczego ma to być skazenie? Można się popisywać starożytnictwem w sprawie „wolności naszej i waszej“, ale nie mamy prawa wprowadzać swymi przepisami chaosu do nauki języka pisanego.

Być może, iż się mylę, ale zdaje mi się, że p. Kozłowski niedostatecznie rozróżnia pojęcia, a nawet miesza niektóre z nich.

Tak przedewszystkiem miesza on stale i uparcie ortografię czyli pisownię z językiem, wyobrażenia wzrokowe (optyczne) z wyobrażeniami wymawianiami i znaczeniami. Zresztą mieszanie to właściwe jest wielu innym uczonym, rozprawiającym o sprawach językoznawczych.

Pomięszanie pisma z językiem znajduje między innemi wyraz w trosce o „największe arcydzieła poezji“, kiedy p. K. wybucha oburzeniem:

„Mamyż te arcydzieła zeszpecić nową pisownią? Mamyż Mickiewicza, Siemowskiego, Krasieńskiego trawestować“ (!) „według najnowszych pomysłów gramatycznych?“

Co znaczą te gromy i lamenty? A czy p. K. raczył się poinformować, jak też pisałi sami owi mistrze i wieszczowie? Czy zajrzał do pierwszych wydań ich arcydzieł? Nie należy robić wiele hałasu o nic.

Zdaje mi się też, iż p. K. miesza „piękność“ języka z „bogactwem dźwięków“ i

z „gibkością“, „bogactwo dźwięków“ z bogactwem form, różnorodność fonetyczną z różnorodnością form gramatycznych. Jest to pomieszanie rzeczy i pojęć, jeżeli nie niewspółmiernych, to przynajmniej różnorodnych.

Mądry będzie ten, kto odkryje związek logiczny w następującym powiązaniu zdań:

„Dlaczego mamy pisać *tym*, gdzie wyraźnie słyszy się“ (?) „*tem* (np. *tembardziej*)“; i dlaczego nie mamy poprowadzić zasady“ (jakiej zasady?) „dalej i pisać: *syr*, *chlib*, *kobita*, skoro wielu tak mówi?“

Czy nie skonstatujemy sprzeczności, zestawiając następujące zdania p. K-go:

1) „nasza fonetyka zależy od naszej pisowni“;

2) „przyjrzyjmy się ludom, które mają pisownię, tak odbiegającą od fonetyki, jak francuzi i anglicy: z jaką skrupulatnością jednak przechowują one wszystkie te litery szczerbaczkowe—symbole przebytej przez język ewolucji, i nie przychodzi tam na myśl brać na serio zamachów reformatorkstwa fonetycznego“ (!)?

A przecież twierdzi p. K., że piśmiennictwo uniemożliwia zmiany językowe.

Ażebym zdyskredytować nienawistnych mu „reformatorów językowych“, właściwie zaś ortograficznych, ucieka się p. K. do egzaltowanych, ale niefortunnych, bo chybionych i nieodpowiednich porównań.

Tak tedy porównywa zdolnych „lingwistów“ z „biologami“, którzy „za prawo uważają walkę o byt i wymieranie słabych“, a enotliwych „literatów, poetów i pisarzy“ z „ludźmi“, którzy „w społeczeństwie swoim dążą do braterstwa, budują żłobki dla niemowląt i przytulki dla nieuleczalnie chorych“.

„Lingwiści“, jako „dogmatycy naukowci“, wygłaszają „tak jest“, a walczący z lingwistami „człowiek“, niby p. K., „z wolności swej przeciwstawia odmienne *tak być powinno* i walczy z samą naturą jej własnymi niepokonanymi prawami i dążnościami, zaprzegając je do służby swojej“.

Przedsiębrać ustalenie pisowni jest to, zdaniem p. K-go, to samo, co „język, ten tak cenny organ porozumienia się“ (*sic!*), „przerabianie“ „gwoili zmianom w poglądach naukowych“, a to ostatnie znowu przypomina okropności, kiedy to „w imię teoryj ekonomicznych, uważanych za niechwiejne „prawa przyrody“ w swoim czasie, a dziś za błędne uznanych, burzono dobrobyt milionów ludzi i podkopywano bogactwo kraju“.

Reformy ortograficzne przypominają też p. K-mu „metodę etnograficzną przy ocenianiu narodowości“, o której to metodzie Renan wyrażał się bardzo niepocholebnie.

Według p. K-go, „język jest gmachem, gmachem bardzo starożytnym; gmachem, na którego budowę złożyły się pokolenia znanych i nieznanych genjuszów, wcielaających ducha narodowego“. „Biada więc tym, co zuchwałą dłonią obtrącać chcą subtelne rysunki gzymsów, ażurowe kapitele kolumn...“ i t. d., i t. d., t. j. biada członkom sekcji ortograficznej zjazdu Rejowskiego!

Jakaś mityczna starożytna pisownia, w której obronie staje p. K., nazywając ją „językiem ojczystym“, toć to to samo, co arcydzieła Giotto, które p. K. widział we Florencji pokryte grubym tynkiem, to samo, co „kościółek św. Krzyża w Krakowie“, co „katedra na Wawelu“, co „kościół franciszkański“; członkowie zaś sekcji ortograficznej zjazdu Rejowskiego są dowodem „upadku smaku“, są wytworem „chwil bezideowości estetycznej i braku smaku“. Są to jednym słowem „z chwałę niedolegi“, „poczytujące siebie za genjuszów reformatorkskich“. Jeżeli więc ci głupowaci „lingwiści“ i filologowie „poważają się „pod osłoną powagi Towarzystw naukowych“ „świętokradzką dłonią“ „burzyć“ (!) „te nikomu nie szkodliwe, a wszystkim drogocne zabytki

przeszłości, które w mowie *przechowywamy*“ (*sic!*), „to ludziom dobrej woli zostaje droga: utworzenia Towarzystwa ochrony języka—jak istnieją Towarzystwa ochrony zabytków sztuki od nowatorskich zapędów, skłonnych niekiedy użyć cegły dawnego zamku“ [nawet zamku raubrittera?]!) „na budowę browaru“.

O czym tu mówi p. Kozłowski i po kim łyzy roni?

Członków sekcji ortograficznej podejrzewa p. K. o to, że chcieli „psuć swój język“ „dla ułatwienia go cudzoziemcom“.

Otóż mogę zapewnić p. K-go, że podobne względy nie kierowały wcale sekcją ortograficzną zjazdu Rejowskiego. Nie miała ona też zamiaru przerabiania języka (!) „gwoili zmianom w poglądach naukowych“.

Członkowie sekcji ortograficznej nie proponowali żadnych zmian nietylko w języku, ale nawet w pisowni; jedynie tylko z różnych odmianek pisowniowych starali się wybierać najracjonalniejszą.

Niesłusznie oskarża nas p. Kozłowski o jakieś zamachy i gwałtowne reformy z zacięciem omal że nie rewolucyjnym. Myśmy żadnych „reform językowych“ nie przedsiębrali, żadnych „zmian“ nie proponowali.

Nie osłanialiśmy się też powagą żadnego Towarzystwa naukowego.

Czem się kierują „lingwiści“ wogóle, nie wiem; ale my w Krakowie kierowaliśmy się przy ustalaniu pisowni przede wszystkim *względami pedagogicznymi i społecznymi*.

W zakresie pedagogicznym pragnęliśmy ułatwić uczenie się, t. j. przyswajanie sobie znajomości pisowni polskiej. A ułatwiamy uczenie się nietylko dzieciom w wieku szkolnym, ale także dorosłym analfabetom.

Kierowały też r. ni. względy *ekonomiczne*, względy jaknajmniejszej straty energii umysłowej przy rzeczy tak drugorzędnej i jedynie pomocniczej, jaką jest pisownia dla przeciętnego człowieka.

Nareszcie niepoślednią rolę grał wzgląd na *jedność kulturalną* całego narodu polskiego, oraz na *związek z przeszłością* czyli na *tradycję*. Stojąc przede wszystkim na gruncie teraźniejszości, zwracaliśmy wzrok i ku przeszłości i ku przyszłości.

Kierując się *zasadą demokratyczną* rozszerzania wiedzy na jaknajszersze masy, staraliśmy się ile możliwości wykluczać z przepisów ortograficznych wszelkie popisywania się uczonością, erudycją „klasyczną“ i t. p. Rozróżnianie „obcości“ i „swojskości“ przy pisaniu wyrazów polskich staraliśmy się sprowadzić do *minimum*.

Wypowiedzieliśmy też życzenie, ażeby w szkołach i w życiu nie przeceniano wartości pisowni poprawnej, ażeby nie zalamywano rąk nad rzekomymi lub nawet rzeczywistymi błędami ortograficznymi, ażeby z omyłek ortograficznych nie robiono przestępstwa, pociągającego za sobą pozbawienie praw.

Patrzyliśmy na całą tę sprawę z tego stanowiska, że nie człowiek istnieje dla języka, ale tylko język, a tembardziej pisownia istnieje dla człowieka, oraz że tak język, jako też pisownia są środkiem współżycia społecznego w przestrzeni i w czasie.

Wracając zaś do p. Kozłowskiego, pozwolę sobie zauważyć, że byłoby nierównie lepiej, gdyby, zamiast wojowania górnolotnymi frazesami i ogólnikami, zechciał zejść na grunt realny, na grunt szczegółów i wskazać, które to mianowicie propozycje sekcji ortograficznej zjazdu Rejowskiego wprowadziły go w tak zły humor.

J. Baudouin de Courtenay.

RZECZY ROSYJSKIE

Morderstwa polityczne i dyktatury prowincjonalne.
Głos prof. Kowalewskiego i prasy.

Najboleśniejszym tematem rosyjskiego życia społecznego jest teraz sprawa morderstw politycznych. W „Stranie“ prof. M. Kowalewski zwraca się z gorącymi słowami do przedstawicieli rządu i do działaczy rewolucji, zachęcając do zaprzestania rozlewu krwi ludzkiej. Mówiąc o zamachu na wyspie Aptekarskiej, którego ofiarą padły dziesiątki ludzi, autor wyraża swe współczucie niewinnym ludziom, tym, co ucierpieli w tym zamachu, uznaje boleść samego p. Stołypina, który widział swe dzieci pokaleczone i zakrwawione. Ale zarazem prof. Kowalewski sądzi, że należy umieć ponosić ofiary moralne ze swojej ambicji:

„Człowiek, mający tyle silnej woli, aby pozostać na swoim niebezpiecznym posterunku, który kosztował już tyle ofiar, zasługuje na to, aby mu powiedzieć wprost: «błędzisz pan, gdyż pragnąc dobra ojczyźnie, gotujesz jej groźne nieszczęścia». Wszak i przedtem byli ludzie, zdolni do poświęcenia siebie, lecz ich upór zaszkodził tylko tej sprawie, której służyli. Istnieją sprawy nieusuwalne i prądy społeczne tak dalece powszechne i uświadomione, że zburzą wszelką stawianą im tamę. Porządku nie można utrwać bezprawiem i krwią. Trzeba obudzić w ludziach wiarę, że władza znajduje się nie w ręku wilków, lecz dobrych pasterzy. Środki naprawy były znalezione przez naród i wypowiedziane jawnie przed obliczem świata ustami przedstawicieli narodu. Coście uczynili z tymi przedstawicielami?»

Dalej autor mówi, że długotrwałe represje, kary śmierci, tajne policje zatruwają życie narodów. Okropne praktyki rządów burbońskich w Neapolu i Sycylii dotąd zachowały się w zwyczajach włoskiej «maffji». Wszelkie wzmocnienie represji jest szkodliwe, albowiem oddala spokój. Niedosć panować nad ludźmi za pomocą siły fizycznej. Trzeba jeszcze zdobyć moc nad sercami i rozumami ludzi. Aby obudzić wiarę, mało przyrzeczeń. Potrzebne są czyny dobre.

Takie wskazówki moralne prof. Kowalewski skierował pod adresem przedstawicieli władz. Ale też i pod adresem rewolucjonistów nie zawahał się wypowiedzieć słów prawdy, do czego upoważniają go studia nad ruchami wolnościowymi nietylko w Rosji, lecz i w Europie. «Ludzie, świadomie poświęcający życie dla ojczyzny, zasługują na to, aby z nimi mówiono otwarcie»—zaznacza prof. Kowalewski i dodaje, że nie obawia się tego, iż słowa jego przez drugą stronę mogą być źle zrozumiane:

«Doszedłem do wniosku, że żadne represje nie są zdolne zaszkodzić w większym stopniu sprawie rewolucji, jak jej własne wybruki. Znam bohaterów komuny paryskiej 1871 r., którzy gotowi są stwierdzić, iż wymordowanie zakładników było fatalną pomyłką polityczną, dzięki której wielu odwróciło się od ruchu, który z początku był sympatycznym. Byłem świadkiem nagłego zwrotu opinii publicznej zaraz po zamordowaniu cesarza Aleksandra II, wskutek czego budzący się za jego czasów ruch konstytucyjny w Rosji odrazu został stłumiony, ustępując miejsca na dziesiątki lat najsurowszej reakcji. Pamiętam prorocze słowa Karola Marksa po otrzymaniu wieści o zamachu Nobelinga na Wilhelma I, przepowiadające zataśmowanie wzrostu socjalizmu, co też nastąpiło za ostatnich lat rządów Bismarka».

Powołując się na te fakty historyczne, prof. Kowalewski mówi, że

¹⁾ I ten może być architektonicznie cenny i godny zachowania. (Red.).

każdy, zanim zostanie konstytucjonalistą czy socjalistą, winien pierwszej zostać człowiekiem, zdolnym do litości nad ludźmi. Zabójstwo zawsze podlega potępieniu przez ludzi, chociażby cel jego był najwznioślejszy. Dzisiejsza kultura zastępuje zemstę — umową, gwałty osobiste — sądem polubownym. Postępowa myśl ludzka potępia również mocno «zlynchowanie» murzyna przez amerykańców, jak rzucenie bomby w naczelnika rządu reakcyjnego. Rewolucja «czerwona» w Rosji dała zły przykład «czarnej» — i w rezultacie nastąpiło zabójstwo Herzensteina. Nie chce więc autor, aby w imię «królestwa prawdy społecznej», czy też «republiki socjalnej» potoki krwi zalewały «drogą dla nas wszystkich ojczyznę rosyjską...»

Oddawna już prasa zwraca uwagę na coraz większą «decentralizację» administracyjną w Rosji, powstała skutkiem ustanawiania coraz to liczniejszych generał-gubernatorstw wojennych w całym kraju, lub skutkiem przelania na miejscowych gubernatorów cywilnych «pełni praw». Tacy miejscowi władcy ustanawiają w swoich dominjach szeregi przepisów obowiązujących, często nie licujących z ustawami ogólnymi, a jeszcze częściej postępują wprost podług swoich własnych poglądów lub idą za wrażeniem chwili. W rezultacie słabnie powaga władz centralnych, które nie mają możliwości zapobiedz wzburzeniu opinii publicznej na miejscu i sądzą, że takie wzburzenie jest objawem rewolucji, gdy częstokroć jest ono tylko skutkiem nietaktu administracji miejscowej. Sprawdzić zaś stanu rzeczy niepodobna, bo jedynym źródłem informacji dla władz centralnych jest generał-gubernator miejscowy, przedstawiający w raportach rzeczy tak, jak mu się wydają. Nie bez racji «Towariszcz» nazywa taki stan rzeczy «początkiem rozkładu» władzy centralnej. Dzienniki opozycyjne zarzucają świeżo ogłoszonym przepisom o doraźnych sądach polowych, że «oddając los mieszkańców w ręce czterech lub pięciu oficerów, zwykle nie znających się na prawie», również są początkiem rozkładu sądownictwa normalnego. Podobna decentralizacja czyni niemożliwym zaprowadzenie w Rosji nawet dyktatury jednoosobowej, gdyż cała władza dyktatorska przeszła już w ręce miejscowych generałów i gubernatorów, i nowy dyktator nie będzie miał w ręku swoim żadnej faktycznej potęgi, a tylko tytuł. Sama zaś ludność, przyzwyczajona dostatecznie do wszelkich «objawów władzy» na miejscu, nie spostrzeże nawet faktu istnienia jakiegoś dalekiego dyktatora nad Nową.

Przeciwno zespolonym organicznie utrapieniom obecnego życia rosyjskiego: morderstwom politycznym i dyktaturom prowincjonalnym prasa zaleca usilnie środek, oddawna w Europie wypróbowany: konstytucję normalną, możliwą wszakże tam tylko, gdzie panują poszanowanie ustaw i poczucie prawa.

S. H.

MIĘDZYNARODOWA ANKIETA W SPRAWIE POLSKIEJ

Kwestjonariusz, rozesłany przez redakcję «Krytyki» krakowskiej, przyniósł istotnie plon niespodziewanie bogaty. Do omówionych dawniej 21 głosów przybywają nowe, coraz gruntowniej oświetlające sprawę autonomji Królestwa Polskiego.

Najwszechstronniejszą odpowiedź zawdzięczamy prof. praskiego uniwersytetu, d-rowi Fr. Drtinie, podług którego jest rzeczą oczywistą, że w chwili, w której wszelkie życie społeczne całej wykształconej Europy unaradawia się i demokratyzuje, naród o tak sławnej przeszłości, tak dojrzały kulturalnie i zdolny ekonomicznie, jak nasz, ma niezaprzeczone prawo do autonomji i samodzielności. Prof. Drtina upatruje w poczuciu narodowym i demokratyzmie chwili dzisiejszej gwarancję, że słuszne nasze żądania, uzasadnione etyką polityczną, z czasem się urzeczywistnią. Do narodowości należy przyszłość, bo wyłącza ona wszelki gwałt, ucisk i uniewalnianie narodów jednych przez drugie. Ztąd to wytwarza się w czasach najnowszych specjalny stosunek między narodem a państwem. Wraz z narodowym charakterem naszej cywilizacji będzie utrwał się przekonanie, że jakikolwiekby ustrój państwowy ma rację bytu tylko dopóty, dopóki zabezpiecza sobą dobro pojedynczych obywateli swoich, t. j. dopóki zapewnia istnienie narodu. Tendencją nowszych czasów jest tworzenie państw o jednolitej narodowości, lub, gdzie w jednym organizmie państwowym ześrodkowano więcej narodowości, zapewnienie każdej z nich jej praw i samorządu. Różne ustroje państwowe nie czynią wprawdzie dziś jeszcze zadość wielu z tych żądań, ale w przyszłości będą musiały do nich zastosować się. Z punktu widzenia etyki politycznej rozbiór Polski staje się zbrodnią, i w żaden sposób nie może być usprawiedliwiony tem, że przetrwał z górą całe stulecie. W warunkach dzisiejszych nie może naród polski spodziewać się swojej samodzielności od jakichś przewrotów politycznych tyle, co od nacjonalizmu i demokratyzmu. O jednym państwie polskim na całym terytorjum językowym niema obecnie co mówić. Wszelkie usiłowania w tym kierunku zostałyby zgniecione w zarodku przez zainteresowane rządy. Należy natomiast dążyć do tego, by w obrębie teraźniejszych ustrojów państwowych polacy otrzymali zupełną samoistność wraz z warunkami do autonomicznego i indywidualnego życia narodowego, ażeby w Rosji utworzyli swoje uprawnione terytorjum z własnym sejmem i rządem krajowym, spójne federacyjnie z państwem. W Poznaniu nie można zmiany na lepsze spodziewać się, dopóki Niemcy nie zrozumieją, że gwałty narodowościowe nie zgadzają się z nacjonalizmem nowożytnym, że dotychczasowe postępowanie ich jest niezgodne z humanitarnością zasady narodowej. Najbardziej jednak jest pożądanem, aby wśród wszystkich narodów kulturalnych wytworzył się organ międzynarodowej inteligencji, któryby miał pieczę o to, żeby prawa każdego narodu do stanowienia o swych losach i do autonomji nie były naruszane. «L'Union pour les droits des nations», założone w r. ub. w Genewie, ma tu bardzo wdzięczne, nieruszone dotąd pole do owocnej pracy.

Ze względu na specjalny punkt widzenia narodowo uświadomionych żydów, z jakiego przemawia dr. Nossig, zasługuje głos jego na szczególniejszą uwagę. Autonomja Polski musi *eo ipso* interesować żydów, boć śmiało można rzec im: bacz pilnie, gdyż *tua res agitur*. Dążenie narodu polskiego do uzyskania bytu narodowego uważa dr. N. za całkowicie zgodne z prawem narodów, zwłaszcza o ile występuje w formach walki: poli-

tycznej, gospodarczej i kulturalnej, pozostawiając ostateczne unormowanie stosunków odpowiedniej konstytucji politycznej i etyce. Dr. Nossig wypowiedział się zresztą przed kilku miesiącami w tej sprawie w pracy p. t.: «Nowe drogi w sjonizmie», zalecając nasze dążenia do naśladowania narodu żydowskiemu. Samodzielny rozwój kulturalny narodu polskiego jest niewątpliwie pożądanym ze stanowiska kultury europejskiej. Powinien jednak dążyć do stworzenia Polski takiej, jaka objawiła się w konstytucji 8 maja, w poezji Mickiewicza i hasłach tych, którzy głosili, że idą do walki śmiertelnej «za waszą i naszą wolność!»

Znany przywódca «Siczowików» galicyjskich, dr. C. Tryljowski, uważa powstanie państwa polskiego, chociażby w czysto etnograficznych granicach, za niemożliwe ze względu na tych, co zajmują dziś miejsca «*beati possidentes*». Samodzielność jednakże Królestwa jest wskazana wobec tego, iż wszelkie przeszkody, stawiane narodowi w jego pracy kulturalnej, są z punktu widzenia cywilizacji wszechświatowej grzechem o pomstę wolającym. A największą taką przeszkodą jest zależność polityczna, brak możliwości stanowienia samemu o swoich sprawach. Im mniej krzywdy na świecie, tem więcej zgody i wyrozumiałości, tem korzystniejsze warunki rozwoju instytucji kulturalnych i uczuć altruistycznych. Narazie jednak dr. Tryljowski nie uważa za pożądaną utworzenie autonomicznego terytorjum polskiego w Rosji, dopóki naród cały nie zdemokratyzuje się do szpiku kości. Reprezentacja polska bowiem w Dumie państwowej upewniła p. T., iż polacy w Królestwie są zacięklami agrarjuszami i arystokratami szlacheckimi, nie dbającymi o interesy ludności robotniczej i włościan (!).

Obcoplemienni: francuzi, włosi i belgowie, w rodzaju Anatola Leroy-Beaulieu, Cezara Lombroso, członka Akademji francuskiej A. Meilleta lub senatora E. Piccarda, nie znając dokładnie naszych spraw, a przejęci do głębi ideą wolnościową, wypowiadają się tylko ogólnikowo za autonomją Polski. Jedyny może prof. Lombroso podkreśla słusznie, że wystarczy spędzić bodaj godzinę w Warszawie, aby zrozumieć, że tylko nacisk brutalny przeszkadza polakom w osiągnięciu ideałów narodowych. Dopóki wszystkie odłamy narodu nie złączą się w jedno, pokój nigdy nie będzie osiągnięty. Przez wydatki na okupację i prześladowania tracą Prusy i Rosja wszelką korzyść z bezprawnie dokonanego zaboru.

Dr. St. Zdz.

PAMIĘTNIK

Kronika wypadków od 3—10 września (21—28 sierpnia)

Sprawy szkolne

— Opłata na uniwersytecie ludowym, który w październiku ma być otwarty w Warszawie staraniem «Macierzy», wynosić będzie 5 kop. od wykładu; niezamożni słuchacze będą bezpłatnie.

— Ministerstwo oświaty zezwoliło na przyjmowanie żydów do uniwersytetów ponad normę zwykłą aż do czasu rozwiązania kwestji tej w drodze ustawodawczej.

— Egzaminy państwowe na wszystkich wydziałach lekarskich mają się rozpocząć w d. 11 września.

— Wszystkie wiece studenckie lub zgromadzenia przedstawicieli studenckich, czyli t. zw. starostów, uchwaliły rozpoczęcie w roku bieżącym wykładów, ponieważ, jak twierdzi uchwała starostów uniwersytetu petersburskiego, zajęcia szkolne bynajmniej nie sprzeciwiają się ruchowi wolnościowemu.

— Na pierwszy rok wszystkich wydziałów zapisało się 1,580 studentów, z czego na pra-

wo 560, na przyrodę 295, matematykę 265, filozofię 280 i na medycynę 168.

— Prof. uniwersyteckiego Gredeski oraz odeskiego — Szczepkin zostali uwolnieni od obowiązków profesorskich.

Sprawy sądowe

— W Warszawie sąd wojenny za opór władzy skazał Bnicha na roboty ciężkie i za zabójstwo stójkowego 2 osoby na 20 lat i 1 osobę na bezterminowe roboty ciężkie. W Łodzi skazano za agitację wśród wojska 5 osób na więzienie i 1 osobę na dożywotnie osiedlenie w Syberji za przynależność do bojowej organizacji socjalistycznej.

— W Petersburgu odbyło się kilka procesów, w których na ławie oskarżonych zasiadli wojskowi. Za udział w rozruchach w Aleksandrowsku, gub. irkuckiej, skazano 32 szeregowców na roboty ciężkie lub rotę aresztancką. Za zorganizowanie lub udział w wojskowym Komitecie soc.-demokratycznym skazano 14 osób, wśród nich 3 oficerów, na roboty ciężkie kilkoletnie; za agitację wśród wojska — 2 szeregowców na osiedlenie w Syberji; chorążego kozackiego Szczerbakowa, za rozpowszechnianie proklamacji — na 2 lata więzienia i 3 kozaków za obrazę przełożonego — na roboty ciężkie. Zabójczynię jen. Mina, p. Konoplannikową powieszono na mocy wyroku sądu wojennego. W Odesie skazano za napady zbrojne na sklepy 2 osoby na katorgę.

Sprawy prasowe

— Represje względem prasy postępowej stosują się nadal z całą bezwzględnością; w tygodniu ubiegłym zawieszono lub skonfiskowano 12 pism, przeważnie na prowincji. W Kijowie gazetę «Otg. Żizni» skazano po raz trzeci na karę 3 tys. rb. Na mocy wyroków sądowych osadzono w więzieniu: w Kazaniu red. «Wołż. Wiest» p. Kudriawcewa na 2 miesiące, w Jarostawiu — gaz. «Siew. Kraj» p. Michiejewa — na 2 mies. i red. gaz. «Siew. Otkl.» p. Kallistowa — na 1 1/2 mies.

Represje administracyjne

— W Królestwie Polskiem, po ostatnich zamachach, w niektórych miastach dokonano rewizji całych dzielnic; osadzono zaś w areszcie przeważnie za brak dowodów legitymacyjnych lub posiadanie proklamacji, nigdzie prawie nie znaleziono broni. Ponieważ w Płocku i w Warszawie zamachy dokonane były z niezwykłą zręcznością, tam też najczęściej dokonywano rewizji i aresztowań. W Płocku na bulwarze Florjańskim zrewidowano wszystkich spacerowiczów, przyczem aresztowano 400 osób wyłącznie za brak pasportów, mnóstwo zaś proklamacji porzuconych znaleziono na ulicy; w Warszawie zrewidowano wszystkie ludniejsze ulice Pragi i również za brak dowodów legitymacyjnych aresztowano 200 osób. W Siedlcach na strzały rewolucjonistów odpowiedziano zbombardowaniem kilku domów, z których padły strzały. Nastąpił potem pogrom żydów. Władza wojskowa zażądała od starszyzny synagogi wydania rewolucjonistów.

— W Cesarstwie, oprócz zwykłych aresztowań i rewizji wśród rzeczywistych lub rzekomych członków organizacji socjalistycznych, władze administracyjne zwróciły uwagę baczną na działalność b. członków Dumy, z pośród których wydano z miejsca zamieszkania: z Saratowa — p. Kutomałowa, z Charkowa — p. Iwanickiego; w Smoleńsku dokonano rewizji u p. Mokrunowa, który zdołał uciec.

— W chwili obecnej następujący b. członkowie Dumy znajdują się w więzieniu: dr. Frenkiel, Witkowski (już wypuszczony), Medwiediew, Onipko, Bibikow, Wragow, Kutomanow, Okuniew i Toroszyn.

Sprawy robotnicze

— Ruch strajkowy upadł zupełnie, fabryki wszystkie pracują, z bardzo małymi wyjątkami przeważnie na kresach. W Petersburgu ze 125 tys. robotników strajkuje na 2 fabrykach tylko 1,200, pod Symferopolem w jednej fabryce — 600 robotników. Organizacje robotnicze uznają czasy obecne za nieodpowiednie dla strajków; w niektórych zakładach przemysłowych zarządy same podwyższyły płacę i tym sposobem bezrobocie zaprzestano.

Sprawy agrarne

— Ruch agrarny w dniach ostatnich objawił się wyłącznie pod postacią podpalania;

strejki rolne, wycinanie lasów i t. d. znikły zupełnie; natomiast pożary szerzą się z szybkością zarażającą; spalono gumna lub stogi siana w Ostrowku hr. Potockiego, w Koreliczach p. Baranowicza, w Mołodowie p. Strawińskiego, ogółem w gub. mińskiej zaszło 6 wypadków podpalenia; w innych miejscowościach dotąd panuje spokój zupełny i tylko pod Knyszynem, przy wypasaniu łąki dworskiej, użyto broni i aresztowano kilku włościan. — W Cesarstwie, jakkolwiek rozruchy agrarne tu i owdzie jeszcze się wydarzają, jednak pożary zabudowań gospodarskich, tak dworskich jak włościańskich, są zjawiskiem najczęstszym. — W Kazanowie, gub. orłowskiej, zrabowano sad owocowy i winnice; pod Rostawiem spalono 2 tys. kóp zboża i znaczną ilość siana; pod Pottawą — folwark Boczynówkę; we wsi Własowce pod Orłem wyrabano las; w pow. dniewrowskim gub. taurydzkiej zażądano pomocy wojska wskutek wybuchłych rozruchów. — W wielu miejscowościach pod Rostowem nad Donem włościanie sami zmniejszili czynsz dzierżawny z 18 na 9 rb. z dziesięciny, w gminie zaś Nowobatajskiej uchwalili zawłaszczyć grunta klasztorne.

Rozruchy, zamachy i pogromy

— Bandytyzm, zapoczątkowany w Warszawie, rozszerzył się na całym obszarze Królestwa Polskiego, nawet w najodleglejszych zakątkach, np. pod Buskiem lub Węgrowem, gdzie ze świecą trudno znaleźć socjalistę ideowego, napady i rabunki «na cele partyjne» są zjawiskiem zwykłym; sklepy monopolowe przede wszystkim stają się łupem napastników, potem sklepy prywatne, płatnicy, kasjerzy i t. d. Oczywiście, odróżnić napadów od zwykłych rabunków, pod płaszczykiem ideowym dokonywanych, niepodobna. A że system strzelania na oślep trwa w dalszym ciągu, przeto ofiar najzupełniej niewinnych pada niemało. W Warszawie na ul. Leszno dokonano napadu na skład ogła, lecz właściciel zdążył wystrzelić z rewolweru, kładąc trupem jednego z napastników, przebranego za ucznia gimnazjum — reszta zbiegła. Według obliczeń «Warsz. Dniwn.» w ciągu czerwca w samej tylko Warszawie zanotowano 229 kradzieży i rabunków, w ciągu lipca 83 napady na sklepy monopolowe. W Żyrardowie w czasie pogrzebu rewolucjonisty, zabitego przy napadzie na sklep monopolowy, złożono na trumnie wieńce z wstęgami czerwonymi, co było powodem do zatargu z kozakami, zakończono strzelaniną z 5 poległymi i 9 rannymi. W Łodzi zabito na podwórzu fabrycznym stójkowego i żołnierza, raniono 2 osoby, jednego z napastników również zabito, reszta zbiegła. W Radoszycach, gub. radomskiej, zabrano pieniądze komu się tylko dało: w gminie, wójtowi, leśniczemu i w sklepie monopolowym; w Siedliszczu pod Chełmem ujęto, jedną po drugiej, dwie bandy oddawna już grasujących tutaj rabusiów; pod Wilnem związano urzędnika akcyzy i woźnicę, zabrano im 3 tys. rb. i powrócono do miasta ich końmi; naturalnie nikogo ze sprawców nie ujęto.

— W Cesarstwie odbywa się mniej więcej to samo, z dodatkiem bomb: w Teodozji zastrzelono pom. komisarza, we Władystoku z filji Banku Państwa, napastnicy, przebrani za oficerów i żołnierzy z karabinami, otrzymali 107 tys. rb.; w Kostromie odebrano kasjerowi fabrycznemu 12 tys.; w Melitopolu z lokalu Tow. kred. zabrano 6 tys. rb.; w Sewastopolu zastrzelono pułk. żandarmskiego; w Moskwie od jakiegoś czasu mnożą się napady i strzały napastników, jeżdżących szybkimi «lichaczami»; w pociągu pod miastem zabito fabrykanta za odmowę pieniędzy; pod Krasnojarskiem zrabowano na 2 tys. rubli pocztę; we wsi Nikołajewskoje, gub. astrański, tłum napadł na komisarza, który wraz ze strażnikami ledwie w ucieczce szybko znalazł ocalenie; w Charbinie zabrano jakiemuś chińczykowi na ruchliwej ulicy 23 tys. rubli; w Jekaterynowstawiu w mieszkaniu prywatnym wykryto 8 bomb, 60 ładunków eksplozujących i 60 funt. dynamitu; w Czyście rewizja w seminarjum nauczycielskiem wykryła pewną ilość broni i nielegalnych rzeczy, skutkiem czego aresztowano 5 uczniów i dyrektora.

Kaukaz

Na Kaukazie rzezie, napady, branie do niewoli, jak na wojnie, trwają, jak i przedtem,

od czasu do czasu tylko wybuchają w coraz to nowych miejscowościach. Oprócz Szussy, gdzie obleganie i zdobywanie wsi i miasteczek trwa już od miesiąca przeszło, i pow. zangurskiego, gdzie bije i morduje kto może i kogo może, świeżo ormianie pod Tyflisem znieszczyli posiadłość beków Sułteńskich, którzy z Peraii sprowadzili na pomoc całe wojsko w ilości 2 tys. osób i napadli na kilka warownych miejsc ormiańskich, lecz zostali odparci. W Baku dwudniowy strajk polityczny nie udał się zupełnie; w Tyflisie aresztowano redaktora gaz. «Inter. Zapis.», p. Bielanova, współpracownika zaś, p. Dubrowina, wydano z granic gubernji. Sąd wojenny skazał 11 szeregowców za udział w rozruchach na więzienie i rotę aresztancką.

Kraj Nadbaltycki

Pomimo aresztowań i rozstrzeliwań, ruch rewolucyjny zdaje się nie tylko nie słabnąć, lecz nawet wzmacniać się; szczególnie obfity był tydzień ubiegły; napady, sądy i wyroki doradne wykonywane były przez rewolucjonistów jedno po drugim; w Mitawie i jej okolicach w ciągu jednego dnia zaszło 5 napadów krwawych, w czasie których, oprócz rabunku, dopuszczono się 2 zabójstw; na zasadzie wyroków partyjnych, pewnemu karczmarzowi za opłatą pozwolono tylko miesiąc jeszcze trudnić się sprzedażą trunków. Zamordowano kilku pastorów, występujących z kazań przeciwko rewolucji. W gminie Dondangeńskiej w oczach żony rozstrzelano 75-letniego starca za brak sympatii dla rewolucji.

— Kilka procesów ostatnich wykazały, że rolę kierującą w organizacjach rewolucyjnych odgrywał znany i popularny wśród ludności miejscowej poeta Pleksau. W Mitawie, wskutek strajku służby tramwajowej, zastąpiono ją inną, lecz rewolucjonści kilka razy rzucali bomby i petardy, wskutek czego wagony, jakkolwiek pod ochroną żołnierzy, kursują prawie puste i tylko we dnie. W Rydze zakończył się proces 26 osób, oskarżonych o zorganizowanie drużyn bojowych; 24 osoby skazano na roboty ciężkie, 2 kobiety niewinnością.

UWAGI I NOTATKI

«Gaz. Polska» przyrównała zarzuty, stawiane pomyslowi zespolenia naszych stronnictw narodowych, do owych potworów bajecznych, które straszą idącego przez bór chłopca. Trzeba czynić jak on: iść prostą drogą do celu, nie zważając na strachy, a te rozprysną się i znikną. Jest w tej uwadze dużo prawdy. Zespolenie stronnictw naszych narodowych, polityki realnej, demokracji narodowej i poważnego odłamu demokracji postępowej, narzucają warunki chwili dziejowej obecnej, wymagającej walki na dwa fronty: z systemem rządów, zaprzeczającym nam prawa do bytu, i z żywiołami przewrótowymi, których działalność szalona nie liczy się ani z dążnościami olbrzymiej większości narodu, ani z najżywniejszymi interesami materialnymi ludności, ani wreszcie z rzeczywistością, i solidaryzuje się z najskrajniejszą rewolucją rosyjską. Zespoleniu stoją na przeszkodzie zarówno programy, jak taktyka poszczególnych stronnictw, ale co do pierwszych — wszystkie godzą się na to, że w chwili niebezpieczeństwa górować winny nad innymi postulaty najogólniejsze wszystkim wspólne. Co do drugiej, sprawa jest znacznie trudniejsza, i jedyną drogą rozwiązania byłoby utworzenie wspólnego komitetu mężów zaufania, zdolnego objąć kierownictwo opinii publicznej. Ale na to trzeba się wyrzec

uprzedzeń stronnicych i zakusów majoryzowania mniejszości.

Wśród stronnictw rosyjskich następują zmiany, zachwiające stosunek sił dotychczasowy. Najpotężniejsza dotąd demokracja konstytucyjna znalazła się w nader trudnym położeniu, z jednej bowiem strony doznaje skępowań od rządu, z drugiej znosić musi napadów coraz natarczywsze stronnictw skrajnych. Rząd sprzeciwił się stanowczo zwołaniu wiecu stronnictwa, które, dla osiągnięcia bylejakiego porozumienia się swoich komitetów miejscowych, może tylko uciec się do rozmów poufnych, lub zwołać mniej liczne zgromadzenie za granicami państwa. Organy lewicy, «Narod», «Towariszcz», nie mówiąc już o prasie skrajniejszej, nie szczędzą demokracji konstytucyjnej zarzutów najjaskrawszych, zowiąc jej postępowanie w Dumie «nędzną farsą», a samą odezwę wyborczą «marną komedią», nie mającą nic wspólnego z proletariacką metodą walczenia z rządem. Stronnictwo «17 października», przekształcające się, jakkolwiek z pewnemi trudnościami, w partję «odrodzenia pokojowego», rozwija działalność niezwykle energiczną. Budzą się z drzemki komitety lokalne, odbywa się szereg narad przywódców stronnictwa, zaczynają się próby zaciągnięcia do jego szeregów prawicy demokracji konstytucyjnej, zdradzającej poniekąd zamiar zerwania z lewicą. Usposobienie organów samorządu lokalnego zmieniło się widocznie w ostatnich czasach. Górę biorą żywioły umiarkowane, a w kilku gubernjach na wyborach do ziemstw kandydaci konstytucyjno-demokratyczni bardzo wybitni z urny nie wyszli. Tę zmianę w nastroju opinii publicznej starają się wyzyskać żywioły wsteczne, i niektórzy przedstawiciele partji «17 października» zabrali się już do agitacji na rzecz «patriotyzmu i wiary», które, aż nadto dobrze wiemy, co w rosyjskich programach politycznych znaczą, zwłaszcza w związku z «socjalizmem państwowym», popieranym także przez przywódców tej agitacji.

Trudności w ściąganiu podatku gruntowego od włościan wywołały w skarbowości samorządu prowincjonalnego rosyjskiego przesilenie, którego skutki dają się odczuwać nader dotkliwie. Ziemstwu twerskiemu brakuje przeszło dwóch milionów rb., kałuzkiemu — pół miliona, woroneżkiemu — 400 tys. rb. Z ogólnej sumy podatków ziemskich otrzymano w r. b. zaledwo 20 proc., w niektórych gubernjach nawet 15 lub 8 proc. Rząd udziela zapomóg, ale nie jest w stanie pokryć niemi zwyczajnych a nieodzownych wydatków samorządu. Zamykają się szpitale, szkoły, czytelnice, zanikają tlejące zaledwo ogniska pierwocin kultury.

Anglicy przesyłają na ręce p. Muromcewa adres do Dumy i do narodu rosyjskiego, podpisany przez 200 członków parlamentu, 68 biskupów i kapłanów, 70 przeszło literatów i dziennikarzy. Wśród podpisów znajdują się imiona mężów wybitnych, cieszą-

cych się sławą zasłużoną w swoim kraju i poza jego granicami.

Działalność organów urzędowych w sprawie niesienia pomocy prowincjom, dotkniętym klęską głodową, wywołuje liczne narzekania. Przepisy obowiązujące, które odsunęły od tej sprawy przedstawicieli samorządu lokalnego, wykazały już kilkakrotnie swoją niepraktyczność, ale nie uległy zmianie. Ztąd nabywanie lichego ziarna, opóźnianie dostaw, rozdział pomiędzy ludność, nie liczący się z palącymi potrzebami. Stosownie do uchwały Dumy, ministerstwo spraw wewnętrznych ogłasza co miesiąc sprawozdania, nie dość zresztą dokładne i wyraźne. Wskazaniem jest powołanie do bliższego udziału w sprawie tak zwanej «organizacji wszechziemskiej», spełniającej dotąd czynności drugorzędne.

KRÓLESTWO POLSKIE

ZE SZPAŁT POLSKICH

Pp. Dmowski i Liber wobec rządu. «Złoty Róg» w obronie radykalizmu polskiego. Socjalizm i anarchja. Polemika o rzezie. Głos Prusa.

Dyskusja, która wywiązała się pomiędzy «Słowem» a «Dzwonem» w sprawie stosunku społeczeństwa do rządu, zasługuje na uwagę, bo porusza kwestję bardzo doniosłą. P. Dmowski w «Dzwonie» uzaje, że konieczność dziejowa zmusiła stronnictwo narodowo-demokratyczne zbliżyć się do przedstawicieli narodu rosyjskiego i wejść do Dumy, co pociąga za sobą potrzebę stosowania tej lub innej taktyki także wobec rządu. Stronnictwo narodowe zmuszone jest dziś regulować swoje postępowanie i metodę działania według tego, co się dzieje na wschodzie, t. j. w Rosji, a więc zmuszone jest co parę miesięcy zmieniać postępowanie w zastosowaniu do tego, jaki tam jest sezon: reakcyjny, rewolucyjny czy parlamentarny.

Tłumaczenie to wydaje się p. Librowi ze «Słowa» nieuzasadnionem. W Rosji sezony te nie następują po sobie kolejno, lecz istnieją wszystkie trzy jednocześnie i ustawicznie ze sobą się wikłają w sposób najzupełniej chaotyczny. Wyrażenie p. Dmowskiego: «należy czekać aż rząd w walce przeciwko nam dojdzie do absurdu i wtedy powróci do normalnych dróg», niema również w oczach p. Libera uznania. Pogląd taki bowiem jest odbiciem starego aforyzmu, że «system sam siebie strawi». Biorąc w obronę dawną szkołę polityki realnej, p. Liber zaleca stosowanie jej metody wobec rządu i w chwili obecnej, wbrew narodowcom, doradzającym abstynencję podczas walki rządu z anarchją.

«Zasadniczy spór, który się toczył zawsze między grupą, szyderczą zwaną «ugodową», a dawną partją wszechpolską, polegał na tem, że, wedle naszego przekonania, nie było tak ciężkich warunków, któreby usprawiedliwiały polityczne bezrobocie, ani tak drobnych ulg, czy ustępstw, na tej drodze zdobytych, któreby lekceważyć należało. W epoce ubiegłej praca ujarzmlonego narodu musiała być wytężona w różnych kierunkach. Młode i pełne zapału siły niosły niżynom społecznym narodową oświatę, politycy i publicyści za kordonem

kuli oręż z wolnego, przez cenzurę nieokaleczonego słowa; najgorszą część wybrali oł, co z zaparciem się, «narażeniem swej popularności, a często i dobrego obywatelskiego imienia, starali się powstrzymać bieg owej eksterminacyjnej maszyny, nie wierzając, aby «już gorzej być nie mogło».

I dlatego p. Liber woła: «nie wyrzekajmy się pracy politycznej».

Wybory do Dumy, podług przypuszczeń powszechnych, przyniosą znowu zwycięstwo żywiołom narodowo-demokratycznym. Postępowcy warszawscy zawczasu już godzą się z tym faktem i, wierni swym antypatjom, woleliby raczej, żeby żywioł polski całkowicie powstrzymał się od udziału w nowych wyborach.

«Wybory w dzisiejszych warunkach represyj politycznych i tłumienia wszystkich objawów życia politycznego w naszym kraju, będą raczej potworną karykaturą swobodnego i poważnego objawu woli ogółu i w najlepszym razie dadzą co do składu odpowiednich ludzi i talentów wynik podobnie przypadkowy, podobnie dorywczy, podobnie zawodzący, jak to już było w kwietniu, ku poważnej szkodzi i ujmie narodowego interesu. Ale nie ludźmy się ani na chwilę, aby te względy miały być należycie ocenione przez «endeckich» przywódców i ich prasę. Tam jest poprostu dogmat, że «przystąpienie do wyborów jest narodowym i obywatelskim obowiązkiem».

Tak rozumuje postępowy «Złoty Róg», zapewniający, że, pomimo obecnej przewagi narodowców, dalsza przyszłość będzie należeć w Polsce do radykalistów. Blizko zaś wybory ten dziennik radzi postępowcom spożytkować w ten sposób, żeby za pomocą akcji przedwyborczej i prasy otwierać coraz usilniej całemu społeczeństwu oczy na wady «endeckie» i przygotować grunt pod siebie nowych idei.

Broni się też «Złoty Róg» pośrednio przeciwko agitacji narodowców, którzy «postępowi» tamy stawiają. Pomiedzy innymi «Złoty Róg» przytacza jeden z ulubionych środków tej agitacji: jest to rozpowszechnione twierdzenie, że wszystko, co nie podpada pod szablon narodowego komunizmu, stanowi zamaskowany socjalizm, który jest przednią strażą przewrotu, niosącego zagładę zdobyczom kultury i narodowemu indywidualizmowi. Otóż «Złoty Róg» zaznacza, że pomiędzy «postępowym radykalizmem polskim» a socjalizmem istnieją zasadnicze różnice. Socjaliści wołają wprawdzie postępowców od narodowców, ale tylko ze względów taktycznych, nie zaś wspólności ideowej. Odgradzając się od socjalizmu, postępowcy tem usilniej występują przeciwko narodowcom, których wciąż oskarżają o konserwatyzm, a nawet o dążności reakcyjne.

Jak postępowcy odgradzają się od socjalizmu, tak też socjalizm polski odgradza się od anarchji warszawskiej. Wzmoczone grabieże i zabójstwa przeciętna opinia publiczna zwała na socjalizm. Ten zaś ze swej strony odżegnywa się od «pospolitych» mordów i grabieży, przyznając się tylko do udziału w «bojówkach» politycznych. Nie chce wierzyć wcale tym zapewnieniom «Ziemia Lubelska» i woła: «niech polska partja socjalistyczna zdejmie maskę; niech nie bałamuci ludzi swoim socjalizmem, a nawet wprost powie, że jest partją anarchistyczną». Pisma

socjalistyczne placą pięknem za nadobne.

«Robotnik» i «Czerwony Sztandar» zawiadomiły swych zwolenników, że narodowa demokracja zamierza ich «wyrzucić», i że trzeba wobec tej ewentualności pomyśleć o «milicji proletariackiej». «Dzwon» pośpieszył pocieszyć socjalistów, że naprawdę ich nikt rzucić nie myśli, a że sami socjaliści swymi mordami doprowadzili do tego, iż obawiają się mordów na swych osobach.

«Niedoświadczeni, wstępując na drogę mordu, nie przewidzieli tego. Mierzając swoją miarą, wierzyli oni w bezgraniczną tchórzliwość społeczeństwa, wśród którego żyją. Bo najbezwzględniejsi pośród nich, ci, co współbrali mordując, są tchórzami: ich cała odwaga spoczywa w «browningu» i w tem, że mordowany go nie posiada».

Tak więc na początku wieku XX w Warszawie dzienniki polemizują ze sobą na temat, czy trzeba kogokolwiek «rzucić» czy nie trzeba!...

Taki stan rzeczy nie może však długo trwać. Występują już coraz częściej głosy protestu, a Bolesław Prus z męską odwagą i sarkazmem publicysty pisze o rewolucjonistach warszawskich:

«Socjaliści z głębi serca, jak najszczerzej chcieli poprawić byt proletariatu, a tymczasem z tygodnia na tydzień rośnie nędza. Chcieli zapewnić najmniejszym i najsłabszym opiekę i pomoc, a tymczasem dziś, kto nie ma mocnej pięści lub browninga, jest pozbawiony opieki. Chcieli uprzystępnąć oświatę umysłową i artystyczną dla wszystkich, a tymczasem kraj od dwóch lat stoi nad brzegiem zupełnego barbarzyństwa. Chcieli usunąć wojny nawet polityczne, a na wszelki sposób wywołują wojnę domową. Chcieli zbierać polaków, rosyjan i żydów, a tymczasem rosyjanie urządzają pogromy żydów w Białymstoku, a w Warszawie rozstrzelują bezbronnych mieszkańców. Socjaliści są niewątpliwymi demokratami, kochają tak zwane klasy niższe, a mimo to zabijają policjantów i żołdatów, którzy nie tylko pochodzą z pośród «niższych klas», ale w dodatku mieli w przyszłej rewolucji odegrać rozstrzygającą rolę... Dzięki czemu tak zwani «rewolucjonści» nie są naprawdę rewolucjonistami, ale reakcjonistami, wierzącymi w to, że za pomocą gwałtów, przymusu, rabunków i morderstw, spełnianych na przeciwniku politycznym, można stworzyć Królestwo Boże na ziemi...»

Żeby naprawić złe, radzi Prus wszystkim, aby się stali «lepszymi». Odrodzenie moralne uzdrowi stosunki polityczne.

Stan.

WARSZAWA, 10 września

[Rewizje i aresztowania. Skargi. Związki «istanno-russkich ludiej». Straty w monopolach. Krwawe wypadki w Siedlcach. Uniwersytet ludowy. Instytut pedagogiczny dla kobiet. Wystawa Spółki rolnej.]

+ Żyjemy jakby na wojnie. Teror bandycko-rewolucyjny z jednej strony, rewizje i aresztowania uliczne z drugiej trapią ludność dotkliwie. Rewizje masowe uliczne, dokonywane w sposób brutalny, powtarzają się z dnia na dzień. Kto nie posiada przy sobie legitymacji, wędruje do cyrkulu i, przesiadawszy parę godzin, zanim sprawdzą tożsamość i prawomyślność danej osoby, wraca czempredzej do domu, ażeby uniknąć powtórzenia się podobnej przyjemności. Aresztowania mnożą się. Liczba codziennie więzionych wynosi 50 — 60 osób. W tych dniach nawet wysłano 11 osób do gubernji ołonieckiej, a b. posła do Dumy, p. Józefa Ostrowskiego, aresztowano w Smardzewicach podczas rozruchów. Zamachy na policję przycichły co prawda, niemniej jednak brak taki chętnych do wystąpienia w szeregi stojących, że zwrócono się do gubernatora

wileńskiego z prośbą o przedstawienie 215 kandydatów. Nie znaleziono ich jednak.

Związek warszawski «istanno-russkich ludiej», wręczając jen.-gubernatorowi Skalonowi adres z okazji szczęśliwego ocalenia od zamachu bombowego, zachęca jen.-gubernatora do przedsięwzięcia jaknajostrejszych środków, mających na celu ukrócenie działalności anarchystycznej, oraz energicznych kroków, wiodących do «zbawienia Rosji». I, co najciekawsze, iż w agitacji socjalistycznej wśród ludu wiejskiego dopatryli się ci panowie «polskiej intrygi, skierowanej przeciwko prawosławiu...»

Jakie rezultaty dało huliganstwo za pierwsze półrocze r. b. w samej tylko Warszawie, wykazuje obliczenie strat monopolowych za czas od d. 14 stycznia do 14 lipca. W czasie tym urządzono 62 napadów na sklepy monopolowe, podczas których zniszczono lub zrabowano wódki na sumę 10,608 rb., butelek za 357 rb. 28 k., spirytusu denaturowanego za 155 rb. 83 k., marek stemplowych za 820 rb., ruchomości za 85 rb. 86 k., monety zdawkowej w ilości 30 rb., co razem wzięte czyni 12,057 rb. Natomiast w lipcu st. st. było aż 83 napadów, straty zaś poniesione wynoszą: wódka—7,863 rb., butelki 53 rb., spirytus denaturowany 234 rb., marki stemplowe 1,255 rb., pieniądze drobne 66 rb., ogółem za miesiąc—9,473 rb. Ogólna przeto strata rządu do d. 14 sierpnia włącznie wynosi 22,330 rb. Faktyczne jednak straty są o wiele mniejsze, gdyż, o ile wódka, marki stemplowe, oraz pieniądze papierowe uległy zniszczeniu, rząd stracił tylko tyle, ile go kosztuje fabrykacja tych rzeczy.

Pomimo przedsięwzięcia najdalej idących środków celem uśmierzenia teroru, okazują się one bezskuteczne. Nawet na prowincji dzieją się rzeczy niemożliwe. Pomijając wypadki, zaszły w Smardzewicach, gdzie działy się rzeczy niepojęte z powodu zabicia jednego z członków policji, groza przejmująca na wspomnienie o tem, co stało się w Siedlcach w ubiegłą niedzielę. W całym mieście toczyła się formalna bitwa. Krwawe wypadki rozpoczęły się w sobotę wieczorem, wystrzałem, zresztą nieszkodliwym, do warty wojskowej, na co w odpowiedzi w trzy godziny po wypadku patrol piechoty i konne rozpoczęły ostrzeliwać ulicę Warszawską. Równocześnie z tem banda osobników z pod ciemnej gwiazdy rzuciła się na sklepy żydowskie, bezkarnie rabując lub niszcząc mienie drobnych handlarzy, którzy, nie mogąc uciec z miasta, otoczonego koronem wojskowym, schronili się do piwnic oraz podmiejskich chat włościańskich. Rabunek trwał przez całą noc z soboty na niedzielę, przez całą niedzielę i noc usteępna. Wiele domów podpalono; na ratunek nie śpieszył nikt. Ruch wszelki ustał, do każdego bowiem, kto przestąpił próg domu, strzelało wojsko. Na ulicach ustawiono armaty i dano mieszkańcom czas do wskazania sprawców strzałów do warty do godz. 5 rano w niedzielę. Skoro zaś nie spełniono życzenia gubernatora, artylerja zburzyła strzałami działowymi dom przy ul. Pięknej, w którym podejrzewano obecność zabarykadowanych rewolucjonistów, padały bowiem z tegoż domu liczne strzały rewolwerowe do przechodzących patrolów. Zabito kilkudziesięciu żydów, zraniono zaś paruset. Po stronie wojska strata wynosi tylko jednego soldata zabitego.

Tem więcej zasługuje się nasza niespożyta energia, skoro w czasie tak gorącym i niepewnym nie stracono ani chwili czasu w kierunku pracy kulturalnej. Uniwersytet ludowy Macierzy szkolnej jest faktem dokonany. Podniesie on niewątpliwie poziom wykształcenia warstw robotniczych i rzemieślniczych, oraz przyczyni się do pogłębienia ich wykształcenia zawodowego. Zapewniono zakładowi prelegentów dla odczy-

tów popularnych, które będą odbywać się w szkołach fabrycznych. W półroczu pierwszym, t. j. od 1 października do połowy grudnia będą wykładane: język polski i literatura, geografia Polski na tle geografji powszechnej, historia Polski, kościół, matematyka z wszystkimi jej działami, fizyka, chemja życia codziennego, anatomja i fizjologia człowieka, hygiena, nauka o społeczeństwie i zasady gospodarki narodowej, prawoznawstwo krajowe ze szczególnem uwzględnieniem ustawodawstwa fabrycznego, mechanika doświadczalna, geografia handlowa, korespondencja i rachunkowość, wreszcie rysunki odręczne i wymiarowe. Wykłady będą odbywać się wieczorem między godziną 7 a 10, w niedziele zaś między godz. 1 a 5. Na słuchaczy przyjęci mogą być tylko ci, którzy ukończyli lat 16, oraz umieją czytać i pisać. Dla analfabetów zostaną urządzone osobne kursy.

Również 1 października rozpocznie swoją działalność instytut pedagogiczny dla kobiet, zostający pod kierunkiem prof. J. Miłkowskiego. Zadaniem jego—przygotowanie nauczycielek-pedagogów, uzdolnionych do wykładania w szkołach średnich. Specjalny nacisk położono na dokładną znajomość języków obcych. Kurs nauk trwać będzie trzy lata. Instytut posiada już własną bibliotekę, gabinet narzędzi doświadczalnych i zbiory przyrodnicze. Na kursy mogą być przyjęte panny, posiadające patent z ukończenia szkoły średniej.

Do niemniej pouczających objawów życia społecznego należy zaliczyć urządzenie wystawy spółki rolnej gminy Szpetal, odbytej we wsi Chełmicy, pow. lipnowskiego. Otwarcia dokonał w imieniu Tow. rolniczego plockiego radca Strzeszewski 1 września w południe. W hali miejscowej cukrowni wystawiono: próbki zbóż, ogroduwizny, owoców, narzędzi rolniczych, na dziedzińcu zaś widzieliśmy okazy bydła, koni, nierogacizny i ptactwa domowego. Pomimo wygrażeń socjalistów, wystawa odbyła się, dając wyraz naszej solidarności narodowej i postępu kultury.

Zastępca

+ Ś. p. Aleksander Rembowski, wybitny historyk, autor prac o memorjale Ostroroga, o Leszczyńskim, publicznem gospodarstwie gminy, stosunku jej do państwa, członek krakowskiej Akademji umiejętności i b. kustosz biblioteki Krasieńskich, zmarł 10 września w Warszawie. W pogrzebie wzięły udział tłumy publiczności.

+ Towarzystwo oszczędności i pomocy dla duchowieństwa rzym.-kat. archidiecezji warszawskiej zostało założone z inicjatywy ks. arcybiskupa Popiela. Celem jego jest: ułatwienie kapłanom oszczędności, udzielanie pomocy w formie pożyczek, zapomóg, oraz wybudowania domu dla księży emerytów.

+ Towarzystwo «Opieki nad dziećmi» zawiązało się w Warszawie. Głównym celem jego jest niesienie pomocy materialnej, moralnej i umysłowej ubogim i opuszczonym dzieciom od niemowlęctwa do pełnoletności, oraz kobietom ciężarnym, jak też karmiącym. Tow. otaczać będzie szczególniejszą opieką moralną zaniedbane i występnne, chore fizycznie lub upośledzone umysłowo. W zamiarach Tow. leży założenie odpowiednich instytucji, poświęconych wychowaniu i nauczaniu dzieci, oraz gniazd okręgowych opieki w rozmaitych stronach kraju, jak niemniej specjalnych zakładów, kształcących wychowawców obojga płci dla zakładów o powyższym charakterze.

+ Rusini prawosławni z niektórych powiatów gub. lubelskiej i siedleckiej obchodzą często święta uroczyste według nowego stylu wraz z ludnością katolicką. Konsystorz nowoutworzonej diecezji chełmskiej, widząc w tem wielkie niebezpieczeństwo dla prawosławia, zgłosił do synodu przedstawienie, żeby w powiatach z ludnością prawosławną wprowadzono kalendarz juljański. Ministerstwo spraw wewnętrznych, przez które sprawa miała dostać się do Dumy państw., zawiadomiło konsystorz, że projekt ten zostanie dopiero wówczas zatwier-

dzony, kiedy sprawa włączenia powiatów z ludnością prawosławną do gub. wołyńskiej została ostatecznie rozstrzygnięta.

+ Księgozbiór, pozostały po ś. p. prof. H. Łopacińskim, składający się z 10 tys. tomów, ma wejść w skład biblioteki publicznej m. Lublina, z wyłączeniem białych kruków, które zostaną przesłane do Akademii umiejętności w Krakowie.

KURJER NADNEWSKI

DZIAŁALNOŚĆ PAŃSTWOWA

Informacje «Kraju»

W d. 27 sierpnia (9 września) wniosek Rady ministrów w sprawie *wyprzedaję włościanom dóbr państwowych*, o którym poinformowaliśmy naszych czytelników w poprzednim numerze „Kraju”, uzyskał sankcję ustawodawczą. Sprawą zajmie się Bank włościański, warunki zaś, dotyczące oznaczenia obszaru pojedynczych osad w rozmaitych miejscowościach, cen sprzedażnych, oraz ulg w ich spłaceniu, określa komisja urządzenia ziemskiego i komitet centralny (w razie nieporozumień co do cen i ulg pomiędzy komisjami a urzędami dóbr państwowych). Wyprzedane będą wszystkie grunty uprawne i łąki po wygaśnięciu obowiązujących kontraktów dzierżawnych, oraz obszary leśne, których zachowania, dla potrzeb ludności, dla interesu ochrony lasów i dla prowadzenia prawidłowego gospodarstwa leśnego, nie uzna za stosowne Zarząd naczelny rolnictwa i urządzenia rolnego. Akty kupna nie będą obciążane opłatą stemplową.

Dowiadujemy się, że zamierzono dokonać *reformy Banku włościańskiego*. Stopa odsetek od pożyczek ma być obniżona, listy zaś zastawne Banku nabędą kasy państwowe emerytalne. Bank będzie wreszcie sam realizował własne listy zastawne.

Komitet centralny urządzenia ziemskiego opracował w ostatnich dniach *instrukcję dla komisji powiatowych i gubernjalnych*.

W ciągu tygodnia 14—21 sierpnia Bank włościański postanowił nabyć 60 majątków w 19 gubernjach, obszaru ogólnego 61,103 dzies. za 6,753 tys. rb. (średnio po 110 rb. za dzies.). Żądano przeszło 8 milj. rb., co wyniosłoby 136 rb. za dzies. W tygodniu 21—28 sierpnia postanowiono nabyć 51 majątków, obszaru ogólnego 59,600 dzies., za 7,207 tys. rb., co wynosi 121 rb. za dzies. (żądano 10 milj. rb., czyli 174 rb. za dzies.). Ogółem od 3 listopada 1905 r. Bank uchwalił nabycie 1,433 majątków o obszarze 1,927,750 dzies. za 240 milj. rb. Oprócz tego w tym samym czasie Bank wziął udział w bezpośrednim nabyciu przez włościan od właścicieli większych 2,936 majątków, o obszarze 517,800 dzies., których cena wyniosła 68 milj. rb., pożyczki zaś, udzielone przez Bank, dosięgły 52½ milj. rubli.

Ministerstwo skarbu wygotowało wniosek *podwyższenia podatku państwowego gruntowego* w 50 gubernjach Cesarstwa, które ma przynieść skarbowi 17 milj. rb. dochodu rocznego. Gubernje połudn.-zachodnie liczą 22,420,440 dzies. obciążonych tym podatkiem obszaru. Płacą obecnie 1,009 tys. rb., będą zaś płaciły 2,426 tys. rb. Gubernje połudn.-zachodnie od obszaru 12,795,660 dzies. płaciły dotąd 1,471 tys. rb., będą zaś płaciły 3 miliony. W jednych podatek wzrośnie o 140 proc., w drugich przeszło o sto proc.

Zarząd naczelny rolnictwa i urządzenia rolnego ogłasza statystykę *własności ziemskiej uwłaszczeniowej włościańskiej* 44 gub. Cesarstwa. Jest jej ogółem 123 milj. dzies., z czego przypada 770,850 tys. na grunty orne, 29,307 tys. na sianożęcia i pastwiska, wreszcie 15,375 tys. na obszary leśne. Gub. podolska ma ziemi uwłaszczeniowej 1,761,838 dzies. i zagród bezrolnych 14,7 proc., kijowska 2,056,878 dzies. gruntów z uwłaszczenia i zagród bezrolnych 6,5 proc., wołyńska — 2,412,690 dzies. i zagród 3,9 proc. bezrolnych, mohylowska — 1,711,965 i 8,3 proc., mińska — 2,218,345 i 9,7 proc., witebska — 1,331,164 i 5,6 proc., wileńska — 1,481,862 i 17 proc., kowieńska — 1,592,911 i 7,5 proc., grodzieńska — 1,433,119 i 6,8 proc.

Wyjaśnienie budżetowe opiewa, że *deficyt* budżetowy na rok 1906 stanowił 482 milj. rb. Obciążenie dalsze stanowią wydatki nieuregulowane w roku ubiegłym, w sumie 180 milionów, oraz pożyczka na weksle krótkoterminowe, w sumie 150 milj. rb., co stanowi razem 812 milj. Do tego wszakże trzeba dodać wydatek 57 milj. rb. na odškodowania z powodu zaburzeń, na policję bezpieczeństwa, komisje urządzenia ziemskiego etc., oraz 70 milj. rb. na kapitał żywnościowy. Suma ogólna deficytu stanowi przeto 938 milj. rb., na których pokrycie skarb posiada 711,7 milj. rb. z realizacji pożyczek kwietniowej 846 milj. rb. i i sierpniowej 50 milj. rb., oszczędności w poszczególnych budżetach 25 milj. rb., wreszcie przewyżkę dochodów w pierwszym półroczu roku bieżącego, w sumie 95 milj. rb., czyli razem 832 milj. rb. Pozostaje zatem do pokrycia nieco więcej niż sto milionów, czego doznać mogą przewyżki dochodów w drugim półroczu i niektóre dalsze oszczędności budżetowe.

Dowiadujemy się, że ministerstwo spraw wewnętrznych opracowało wnioski zasadnicze w sprawie *reformy samorządu lokalnego*. W najbliższym czasie obradować nad nimi będzie komisja *ad hoc* zwolana.

Poruszono sprawę reformy ustawodawstwa o *ubezpieczeniach* rozmaitego rodzaju.

Opiekę nad rodzinami *urzędników policyjnych* i żandarmów, zabitych z powodu wykonywania czynności służbowych, przekazano Komitetowi imienia W. Ks. Aleksego, opiekującego się już dziećmi oficerów i żołnierzy, zabitych w czasie ostatniej wojny. Dzieci agentów zamordowanych wyższych otrzymywać mają do lat sześciu po 50 rb., od sześciu do dziesięciu — po 125 rb., od 10 do 17 po 300 rb. zapomogi rocznej. Dzieci szeregowców, w zależności od miejsca pobytu, otrzymywać będą 36, 24 lub 18 rb. rocznie.

Krązą pogłoski o blizkiem *ustąpieniu* zupełnem *jen. Trepowa*, którego stan zdrowia uniemożliwia mu pozostawanie na stanowisku komendanta pałacowego.

= *Rządca mohylowskiej archidiecezji ks. prałat St. Deniewicz* został przedstawiony, jak się dowiadujemy z wiarygodnego źródła, na biskupa-sufragana mohylowskiego. Kwestja obsadzenia katedry arcybiskupiej zostaje i nadal otwartą.

= *Morderczyni jen. Mina, Zenaida Konopliannikowa*, została skazana przez okręgowy sąd wojenny petersburski na karę śmierci przez powieszenie. W sądzie wzięli udział pułkownicy: pułku Preobrażńskiego gwardji, Finlandzkiego, Izmajłowskiego, konnego gwardyjskiego artylerji oraz 1-szej brygady artylerji gwardji, pod przewodnictwem jenerała barona von Osten Sackena. Oskarżał prokurator jen. Korajewo, bronił kapitan Syrtlanow. Rozprawa trwała od 11-tej przed pół do 2-giej godz. popołudniu. Podczas czytania wyroku skazana

uśmiechnęła się ironicznie. Wyrok został już zatwierdzony przez pomocnika komendującego go wojskami okręgu petersburskiego i wykonany w twierdzy Sisselsburskiej w nocy z d. 12 września (29 sierpnia). Skasana urodziła się w roku 1879 w Petersburgu i tu ukończyła seminarjum nauczycielskie ze stopniem celującym, poczem objęła posadę nauczycielki. W kwietniu 1903 r. poruciła swój świat i oddała się agitacji wśród robotników, za co była aresztowana i odsiedziała rok cały w więzieniu. Zaledwie ją jednak uwolniono, została ponownie aresztowana, poczem po 9-miesięcznym więzieniu wyjechała zagranicę.

= *Ze szkół*. Wpisy na uniwersytet rozpoczynają się (14) 1 września, wykłady zaś — 21 (7) b. m. Prośb o przyjęcie wpłynęło ogółem zwyczaj 4,000 rb., w czem 700 od kobiet. Uchwalono przyjąć tylko 2,600 osób. Na słuchaczy wolnych będą przyjmowani przedewszystkiem realisci, o ile złożą uzupełniający egzamin z łaciny. Studentom będą wydane pozwolenia na zamieszkanie w stolicy do 4 października (20 września), niezależnie od wniesienia czesnego. Rada uniwersytecka uchwaliła otworzyć ponownie kuchnię studencką. Do akademii wojskowo-lekarskiej przyjęto tylko 93 studentów z pośród 700 kandydatów. Przyjęto też jednego żyda. Jest to pierwszy wypadek, jaki wydarzył się od czasu istnienia Akademii.

= *Petersburskie kursy kolejowe*, zostające pod kontrolą rosyjskiego Towarzystwa technicznego, przyjmować będą zapisy do 1 października. Program nauk następujący: eksploatacja techniczna i handlowa ruchu kolejowego, takowanie przesyłek, ustawodawstwo kolejowe, telegrafia w ogólności, obliczanie depesz, sygnalizacja, administracja, buchalteria stacyjna, towaroznawstwo i geografia handlowa oraz higijena stacyjna.

= *Petersburska szkoła muzyczna* liczyła w r. ub. 33 uczniów oraz 174 uczennic. Włóczęgów muzycznych urządzili jej wychowankowie 10, z tych jeden przeznaczony był na wsparcie uczniów niezdolnych.

DONIESIENIA

LECZNICA

d-ra **Tarnawskiego**

W KOSSOWIE

w Galicji (st. kol. Zabłotów) we wschodnio-południowych Karpatach, otwarta od 1 maja do końca października. Klimat ciepły i bez wiatrow. Leczenie fizjoterapeutyczne, t. j. wodą, kąpielą słoneczną, gimnastyką i t. p. 3 lekarzy. (7817)

LITWA I RUŚ

PRZEGLĄD

Ziemiaństwo i lud na Litwie i Rusi. Polacy na Podolu. Demokracja w Humanu. Początki nowej akcji przedwyborczej.

Wielokrotnie już omawiano w prasie kwestję stosunku ziemian polskich na Litwie i Rusi do ludu miejscowego. Zarówno siła rzeczy, jak i wrodzone poczucie sprawiedliwości wkłada w usta wszystkim publicystom naszym zasadę, że ziemiaństwo winni stać się pożytecznymi dla ludu miejscowego i w ten sposób uniknąć przykrego antagonizmu klasowego, który może zamienić się na walkę narodowościową. Ziemiaństwo nasze w ogóle żywił polski rozsian jest na wielkiej przestrzeni od Dźwiny do Bohu i od Dniestru do Dniepru, a na tej przestrzeni ma do czynienia z różnymi ludem. Na Litwie etnograficznie polacy stykają się z ludem katolickim, więc wyznaniowo blizkim, ale da-

lekim językowo. W tej części kraju należy znaleźć językowy *modus vivendi* z litwinami. Znana autorka z Litwy p. Konstancja Skirmuntówna stawia postulat, że «dwujęzyczność naszego kraju musimy uznać za podstawę naszych wewnętrznych krajowych stosunków».

Trzeba liczyć na praktyczny i trzeźwy lud litewski, że wagę i dogodność tego postulatu zrozumie, a po uciszeniu namiętności narodowych zapanuje na Litwie pod tem hasłem zgoda obopólna. Litwinom, którzy cywilizację zachodnią poznali przez Polskę i z pomocą języka polskiego, potrzebna jest dalsza ideowa wspólność z polakami w interesie ich własnej kultury, mogącej łatwiej rozwinąć się przez bliższą styczność z polską. Rosyjska kultura stoi od nich dalej i mniej odpowiada ich zadaniom społecznym i religijnym.

Co się tyczy ludu białoruskiego i rusińskiego, to wszyscy autorzy godzą się na to, że ziemianie polscy, pomimo różnic wyznaniowych, mają obowiązek popierania języka ludowego, o ile on walczy o swe prawa. Przynajmniej co do języka ukraińskiego postulat ten nie wymaga bliższych wyjaśnień. Język białoruski, jako wykładowy w szkołach początkowych, zasługuje również na poparcie.

Tam jednak, gdzie istnieją większe grupy ludności katolickiej, mówiącej po polsku, należy oczywiście dbać o czystopolską oświatę ludu. Na Litwie i na Rusi Białej takich okolic na wsi jest dużo, nie mówiąc już o miasteczkach i miastach, gdzie polska ludność często stanowi dość znaczną masę. Nawet na ziemi rusińskiej znajdują się kolonie ludu polskiego, zwłaszcza na Podolu. Jak twierdzi p. J. O. S., korespondent kamieniecki «Dziennika Kijowskiego», na Podolu, głównie w Płoskirowskiem, zachowały się całe okolice mazurskie, dotąd przywiązane do swego języka. Lud ten zasługuje na to, aby o jego oświatę dbano najusilniej. Autor przytacza niektóre cyfry, dotyczące Podola.

Ile jest ludu polskiego na Podolu, dokładnie tego dziś określić niepodobna. Autor za podstawę swych obliczeń bierze wykazy kościelne i oblicza, że Podole posiada dziesięć dekanatów, mających: 1) kamieniecki—39,362 katolików, 2) płoskirowski—59,993, 3) lityczowski—18,941, 4) lityński—20,258, 5) winnicki—25,950, 6) hajsyńsko-bracławski—18,157, 7) bałcki—21,764, 8) jampolski—26,735, 9) mohylowski—25,985 i 10) uszycki—35,031. Razem Podole ma 292,176 katolików, których autor uważa wszystkich za polaków, wszyscy bowiem rusini należą do kościoła wschodniego. Do tej liczby autor dodaje około 100 tys. takich, którzy dopiero teraz uzyskali możność jawnego wyznawania katolicyzmu. Ta cyfra wydaje się nam zadużą, ale być może, że dziś cyfra katolików (a więc i polaków) dosięga 350 tys. Zaznaczając, że uboższe warstwy polskie, pomimo pewnego zrussyfikowania przez szkoły, wojsko i sądy, zawsze jednak pozostają wierne swemu językowi i

wyznaniu, autor sądzi, że po kilku latach usilna praca około podźwignięcia kulturalnego ludności polskiej da na Podolu do 400 tys. uświadomionych polaków. Z tego też względu bardzo gorąco autor zachęca do założenia tow. oświaty na gub. podolską, o co złożyli już podanie gubernatorowi pp.: J. Mańkowski, L. Jełowicki, R. hr. Bniński, S. Lipkowski i W. Biegański. Takie stowarzyszenia oświaty winny być zakładane wszędzie, gdzie to tylko okaże się możliwem.

Zwraca uwagę szybko powstanie bardzo potrzebnej instytucji społecznej, przeprowadzonej usiłowaniami ziemian polskich w Humaniu, gdzie założono «Związek oficjalistów rolnych». Jeden z założycieli, p. Jan Lipkowski, w mowie swej powiedział, że ustawa związku jest demokratyczną, niemniej jednak należy przestrzegać, aby i w praktyce stosowanie demokratyzmu posunąć do najdalszych granic. Przypomniał też zebrany p. Lipkowski w swoim wierszu, że gdy niejedną «zasypiał w koronkach kołyski», to jednocześnie u strzechy słomianej «tysiące braci nie miały gdzie złożyć główki «nękanej». Myśl dobra i szczerą, ale chodzi przedewszystkiem o wcielenie jej w życie «praktyczne». A zadanie to bardzo trudne.

Na Litwie objawiać się zaczyna już nowy ruch prz. lwyborczy. Na ten raz akcja ziemian, zdaje się, będzie bardziej jednolita i celowa. B. poseł do Dumy, p. Cz. Jankowski, powiedział korespondentowi jednego z pism warszawskich, że ostatni zjazd ziemian w Mińsku wywrze duży wpływ na przyszłe wybory:

«Zdaje się, że cała Litwa i Białoruś zastępuje się do inicjatywy Mińska. Ziemiaństwo tamtejsze zawsze przoduje naszej prowincji. Na ostatnim zjeździe w Mińsku postanowiono wypracować zasadniczy, ideowy program społeczny, polityczny i ekonomiczny. Ma on służyć za dyrektywę i kryterjum w ocenianiu kandydatów na posłów. Kto się będzie pisał na ten program, przejdzie. Wskutek ogromnego konserwatyzmu ziemian mińskich dawna lewica tamtejszej reprezentacji traci widoki utrzymania mandatów. Na tych samych zasadach utworzyć się mają komitety: kowieński, grodzieński i wileński, nadto witebski i mohylowski. Wybory mają widoki pownej jednolitości, a przy solidarnych zabiegach wszystkich gubernij, mogą dla kandydatów polskich wyiknąć większe widoki, niż przy wyborach poprzednich».

Jeżeli te rachuby nie zawiodą, to polscy ziemianie w nowej Dumie zdołają przedstawicielstwo normalne.

Szt.

Z NAD NIEMNA, 28 sierpnia

[Za i przeciw wywłaszczeniu ziemi. Komisja agrarna. «Tajne» nauczanie. Szkoła p. Dorbackiego. Majoraty zniszczone. Amerykańscy milionerowie w Wilnie. Fabryka polska «Stella»].

□ Z powodu przyjęcia przez miński wiec ziemiański «zasady nienaruszalności własności prywatnej», p. Andrzej Topolski wyraża na szpaltach «Kur. Litew.» kilka niepozbowionych poniekąd słuszności myśli. Zwraca uwagę, że ziemianie polscy w tutejszym kraju liczebnie są tylko garstką wobec masy ludności białoruskiej, że mogą zachować przodującą rolę, jedynie tylko stając się potrzebnymi otaczającemu ich ludowi. Rosja stała się polem doświadczalnem, na którym socjaliści pragną wcielić w życie swe idealny drogą destrukcji istniejących warunków

społecznych i wzniesienia zacieklej walki klasowej. Polacy na tutejszym terenie, stanowiący jedną tylko klasę właścicieli ziemskich (a klasa mieszczańska?), powinni pamiętać, abyśmy nie tylko my, ale i włościanie czuli potrzebę zachowania większej własności ziemskiej, jako korzystnego dla niego czynnika ekonomicznego i kulturalnego. Przeto powinniśmy dolożyć wszystkich sił do wytworzenia obok większej własności, klasy drobnych posiadaczy ziemskich, zadowolonych ze swego losu i zdolnych do wzrastania w ekonomiczny i kulturalny dobrobyt. Sądzi p. T., że pewne koncesje terytorjalne należy poczynić, aby agitację rewolucyjną zwalczać kontragitacją, wyłanianą z agrarnego programu, dostrojonego do wymagań chwili, lecz ograniczonego pewną normą częściowego wywłaszczenia. Takie częściowe, warunkowe wywłaszczenie nie zgadza się z dogmatem «nietykalności» praw własności, ale to, zdaniem p. T., jedyna droga «do ocalenia nas, jako narodowości i jako klasy».

Znowu słyszymy o zniesieniu szkodliwej ustawy, zabraniającej tajnego nauczania. W roku przeszłym orzekł to Komitet ministrów, w tym roku powtórzyła to samo Rada ministerjalna. Tam, u góry, wygłaszają jedno, a u nas, u dołu, policja i organy okręgu naukowego robią co innego, co się im podoba, jak za czasów Batiuszkowych i Siergiejewskich. Powtarzają nie tylko hypochondrycy, ale nawet wczorajsi optymiści, że po dawnemu rządzą cyrkularze tajne. W roku przeszłym, po ogłoszeniu przez Komitet ministrów zniesienia zakazu tajnego nauczania, ogół zrozumiał logicznie, że nauczanie staje się rzeczą dozwoloną i natychmiast porwano się z zapalem po dworach do uczenia dziatwy wiejskiej. Aliści w parę miesięcy komisarze policyjni «z polecenia władzy wyższej» ruszyli kuligiem po dworach, spisując protokoły i konfiskując książki i kajety. Dziś powtarzać się zdaje to samo. W Nowo-święcianach świeżo policja zamknęła «tajną» szkołę polską, utrzymywaną przez p. F. Dorbackiego. Pisma, podające tę wiadomość, opowiadają, że dla wytłómaczenia się przed kuratorem okręgu naukowego p. Dorbacki oświadczył, że był zmuszony do takiego rodzaju *tajemnicy*, ponieważ dyrektor szkół ludowych nie chciał mu udzielić pozwolenia na otwarcie takiej szkoły, chociaż wszystkie wymagane kwalifikacje posiada. Czy nie znajdzie się ktokolwiek z prawników naszych, któryby kwestję tę, dla opamiętania tutejszych «sfer», przeprowadził przez sąd.

Wypływa na porządek dzienny sprawa majątków, skonfiskowanych przed rząd za udział w powstaniach 1831 i 1863 r. Wielokrotnie podawane w tej materji próśby stałe były odrzucane. Większą część tych dóbr rozdano «zasłużonym» rosjanom jako majoraty. Takich dóbr, po wydaniu nawet ukazu z d. 1 maja 1905 r., nie wolno było polakom nabywać, ku zmartwieniu właścicieli rosjan, którzy, zdewastowawszy majątki fatalną gospodarką, marzą tylko o tem, aby je odprzedać i z gotówką powędrować, gdzie przyjemniej i lżej żyć. Nareszcie sfery rządowe, ulegając zapewne naciskowi właścicieli, decydują się pozwolić polakom na nabywanie i tych skonfiskowanych dóbr. Ziemie majoratowe są tak przez właścicieli spustoszone, że nie nadają się do rozparcelowania między włościan.

Miljoner amerykański Werner proponuje za pośrednictwem przedstawiciela swej firmy, inż. Balińskiego, urządzić w Wilnie tramwaje elektryczne i wydzierżawić jednocześnie stację elektryczną. Zamierza narazie zbudować 25 wiorst linii tramwajowej, z widokami rozszerzenia następnie sieci do 30 i więcej wiorst. Doprowadzenie szyn do najdalszych bezludnych punktów przedmiejskich byłoby nader pożądanem. Wilno, sławne ze swych cudnych okolic i przeraźliwe-

go brudu środkowych dzielnic, niezmier- nie zyskaloby na takim „wysiedleniu“ na wieś. W celu rozwoju przedmieści, przed- siębiorca zamierza komunikację z niektórymi z nich w pierwszych latach uczynić bez- płatną; takim przedmieściem szczęśliwym na początek ma być Nowy Świat. Tenże milioner ofiaruje Wilnu kilka milionów rubli na kanalizację z 4 do 5 proc. Rada miejska, olśniona tą jaskrawą perspektywą, zapewne nie od razu zdecyduje się na cokol- wiek stanowczego.

Zawiązała się w Wilnie spółka kilku mło- dych inżynierów (pp. Jan Solimani, Sieklucki, Ciszewicz) w celu założenia fabryki poko- stów pod firmą „Stella“. Pierwszy ten za- kład, oparty na kapitałach i siłach tech- nicznych polskich, poszedł nadspodziewanie dobrze. Miła niespodzianka spotkała nowona- rodzoną fabrykę w kilka miesięcy po jej po- wstaniu. Delegat ministerstwa spraw wewn. nakłonił wspólników, aby posłali eksponaty swe na międzynarodową wystawę przemysłową w Londynie. Zapomniano prawie o tem, aż oto przed kilku tygodniami otrzymują wspólni- cy dyplom na najwyższą nagrodę—wielki medal złoty. Odznaczenie to ma niezmierną cenę, zważywszy, że ze wszystkich fabryk pokostu, jakie z Cesarstwa posłały swe wy- roby na wystawę tylko jedna „Stella“ otrzymała pierwszą nagrodę.

F. Lis

Wykłady języka polskiego rozpoczęły się we wszystkich gimnazjach. Nauczycielem został zamianowany p. St. Kościółkowski, wychowanek uniwersytetu jagiellońskiego, który w r. ub. pracował w archiwum waty- kańskim, jako stypendysta krakowskiej Aka- demji umiejętności.

Pierwsze gniazdo sokole na Litwie zało- żono u nas. D. 9 września (27) sierpnia po uroczystem nabożeństwie, odprawionem przez ks. biskupa Roppa i stosownem jego prze- mówieniu od ołtarza, podążono do ogrodu bernardyńskiego około 11 przed południem, do teatru letniego. Po odczytaniu aktu za- założenia „Sokoła“ i depesz, nadesłałych z Królestwa i z Galicji od stowarzyszeń so- kolskich, redakcyj czasopism oraz osób pry- watnych, po szeregu przemówień, z pomie- dzy których odznaczały się głębokością my- śli i swadą mowy: b. posła do Dumy p. Par- czewskiego oraz prezesa I gniazda warszaw- skiego p. Starzeńskiego, udano się na obiad do sali hotelu George'a, podczas którego wy- powiedziano parę toastów. Podobały się zwłaszcza mowy pp. Cz. Jankowskiego, Par- czewskiego i Wł. hr. Tyszkiewicza. Popoł- dniu odbył się wielki festyn, połączony z ćwiczeniami gimnastycznymi gości-druhów z Warszawy, Lublina, Białegostoku, Nie- świeża i Petersburga. Popisy zostały nagro- dzone długotrwałymi oklaskami. Na drugi dzień zaproszeni goście zwiedzili Landwa- rów, gdzie byli gościnnie podejmowani przez Wł. hr. Tyszkiewicza.

Ks. biskup Roop wyjechał d. 11 września (29 sierpnia) na całomiesięczną wizytację diecezji. Towarzyszą mu w podróży ks. pra- lat Kurczewski, kapelan ks. Nowicki oraz czterech alumnów wileńskiego seminarjum du- chownego.

KIJÓW, 10 września (29 sierpnia)

[Szkół polskie. Działalność „Ogniwa“. Walne zgroma- dzenie Tow. gimnastycznego. Nowe pismo polskie. Prześladowanie prasy. Wyższe zakłady naukowe]

□ Potrzeba szkół polskich na Rusi głębo- ko jest odczuwana przez społeczeństwo, ale stosunki u nas jeszcze są takie, że wysiłki w tym kierunku spotykają na nieprzepar- to przeszkody. Obecnie grono pań zamierzyło założyć polską szkołę średnią dla dziewcząt, lecz spotkało się z odmowną odpowiedzią

kuratora. Takież los spotkał projekt otwo- rzenia szkoły froeblovskiej dla dzieci pol- skich, która miała pozostać pod kierow- nictwem pp. Iłskiej i Topczewskiej. Inicja- torkom szkół polskich pozostaje tylko ocze- kiwać czasów dla nas pomyślniejszych...

Zatwierdzone niedawno Tow. „Oświata“, pomimo przysługującego sobie prawa otwie- rania szkół, nie jest pewne, czy nie znaj- dzie przeszkód ze strony władz i z tego po- wodu nie powzięło dotąd decyzji, co do utworzenia w jesieni szkółek początkowych.

Klub polski „Ogniwo“, pragnąc ożywić nieco swą działalność, otworzył wydziały klubu: artystyczny i literacki; kierownictwo pierwszego powierzone zostanie pp. Szysz- kiewiczowi i Ryba, drugiego—p. Staniszew- skiemu.

Jednocześnie organizuje się trupa polska, złożona z amatorów, która będzie występo- wać na scenie klubu. W organizowaniu ki- jowskich „miłośników sceny“ między innymi bierze udział dr. Stanisławski, znany ze swego talentu artystycznego. Trupa pragnie traktować zadanie swe poważnie, dając moż- ność publiczności tutejszej poznać najlepsze utwory sceniczne polskie. Projektowane jest wystawienie „Bolesława Śmiałego“. Stroje i dekoracje mają być wykonane według wzor-ków, nadesłanych przez Wyspiańskiego. Nie- dawno odbyło się walne zgromadzenie człon- ków polskiego Tow. gimnastycznego. Oży- wione dyskusje wywołał wniosek p. Ilsego utworzenia dla członków kasy pożyczkowo- oszczędnościowej. Wniosek przyjęto.

Wśród postępowej części społeczeństwa polskiego poruszono myśl wydawania w Ki- jowie nowego pisma, któreby szerzyło idee, wyznawane przez założycieli. Kwestja ta bę- dzie rozstrzygnięta w pierwszych dniach września. Jeśli projekt dojdzie do skutku, to Kijów znowu będzie posiadał dwa pisma polskie. Plagą naszej prasy tu na kresach powstającej jest niemożliwość istnienia o własnych siłach, potrzeba zawsze materjal- nego poparcia ze strony ogółu, stanowi ono bowiem o losach pisma. Może z czasem bę- dzie inaczej.

Obecnie prasa miejscowa rosyjska i ukraiń- ska strasznie jest prześladowana przez ad- ministrację. Każdy śmielszy artykuł ściąg- a na redaktora pisma grubą karę pieniężną. Niedawno dokonano ścisłej rewizji w loka- łach redakcyj pism: „Kijewsk. Otgoł. Żizni“, „Kijewsk. Zaria“, „Hromadska Dumka“ i „Szerszeń“. Tylko w redakcji „Hromadskiej Dumki“ znaleziono literaturę nielegalną, w innych niczego podejrzanego. Wślad za- tem uległy zawieszeniu: „Hromadska Dum- me“ i „Kijewsk. Zaria“. Wkrótce ukazało się nowe pismo „Kijewskaja Riecz“.

Z początkiem r. b. zostaną otwarte wyż- sze kursy handlowe. Sluchacze kursów dzie- lą się na dwie kategorie: posiadających dy- plomy średnich zakładów naukowych i z mniejszym cenzusem wykształceniowym. Sluchacze pierwszej kategorii po trzech la- tach nauki otrzymują dyplomy ukończenia wyższego zakładu handlowego i oprócz tego nadal pozostawać przy zakładzie, sposobiąc się do działalności pedagogicznej. Sluchacze drugiej kategorii, przyjmowani na kursy na mocy uchwał rady profesorskiej, otrzymają tylko świadectwa o wysłuchaniu wykładów.

Nieadługo zaczną również funkcjonować tutejsze wyższe kursy żeńskie. Napływ kan- dydatek jest bardzo znaczny, tak że nie wszystkie mogą być przyjęte. Dyrekcja zmu- szona była uciec się do konkursu dyplomów gimnazjalnych, zaliczywszy najpierw w po- czet słuchaczek medalistki. Kandydatki, po- siadające w dyplomie szkolnym fatalną „trójkę“, nie mogą liczyć na przyjęcie.

Wśród studentów uniwersytetu i politech- niki daje się zauważyć ruch, dążący do wznowienia zajęć. Panuje przekonanie, iż rola polityczna młodzieży akademickiej w Ro- sji, jako osobnego odłamu społeczeństwa,

jest skończona, ponieważ nadszedł czas sze- rokiej działalności partyj i grup społecznych.

Janusz

ŁUCK, 26 sierpnia r. b.

[Manifest, schowany w Ławrze Począjowskiej. Raport dyrektora szkół początkowych na Wołyniu. Upadek szkółek cerkiewno-parafjalnych. Powołanie odmo- wa zapomóg. Wzmocnienie pijactwa].

□ Do wielu przerosnionych proklamacyj i wezwań, w obfitości pośród ludu wiejskie- go na Wołyniu rozrzuconych, przybywa jeszcze jeden manifest „carsko-deputacki“, którym to mianem ochrzczili agitatorzy orę- dzie wyborcze, usiłując wmówić w pro- staczków, iż to prawdziwy manifest, który Władza Najwyższa, powziawszy wiadomość o rozpędzeniu Dumy, wystosowała, bez wie- dzy ministrów, do deputowanych i do ludu. W niektórych miejscowościach powiodło się wywrotowcom wpoić w lud przekonanie o prawdziwości przytoczonej legendy, — i oto np. w Ławrowie, w majątku ks. Lubomir- skich, włościanie, po wysłuchaniu w cerkwi manifestu o rozwiązaniu Dumy, zdecydowali, że to manifest fałszywy, ten zaś prawdziwy „carsko-deputacki“, w Wyborgu wydany, ukryty jest w Począjowskiej ławrze—dokąd należy pójść i wydobyć go, choćby nawet siłą.

O ile sprawa oświaty jest prawdziwie pie- kącą i o ile pod tym względem Wołyń jest upośledzony, przekonywa niedawno ogłoszo- ny raport (za rok ubiegły), dyrektora szkół ludowych gub. wołyńskiej. Ze sprawozdania tego widać, iż do 1 stycznia r. b. pod za- rządem dyrekcji znajdowało się 2,458 szkół początkowych i 69,223 uczniów (53,602 chłopców i 15,621 dziewcząt). Na powyż- szą cyfrę składa się: 509 rozmaitych szkół po wsiach i miastach, z prawem wstępu bez różnicy wyznań, 289 szkółek ewange- lickich w kolonjach niemieckich z 11,743 uczniów (6,948 chłopców i 4,795 dziewcząt), 38 różnych szkół żydowskich, 19 Talmu- d-tory i 603 chedery. Gdy do tego dodamy jeszcze 1,468 szkółek cerkiewnych z 67,200 uczniami, to wypadnie, iż wszystkich szkół dla początkowego nauczania mamy w gub. wołyńskiej 2,926 z 136,323 uczniów. Po- nieważ ogólną cyfrę dzieci w wieku szkol- nym raport podaje na Wołyniu na 305 tys. (7 proc. całej ludności), więc około 170 tys. dzieci (więcej niż połowa) nauki ele- mentarnej wcale nie pobiera! Jedna szkoła wypada na 1,400 mieszk., 1 uczeń na 27 mieszk. Aby wszystkie dzieci mogły z na- uki korzystać, należy otworzyć jeszcze oko- ło 3 tys. szkółek. Dla przygotowania nau- czycieli ludowych funkcjonują od 20 sier- pnia 1903 r. przy dwuklasowej szkole miej- skiej w Żytomierzu jedyne kursy pedago- giczne, na które do 1 stycznia 1906 roku uczęszczało 18 słuchaczy i na utrzymanie których skarb asygnuje rocznie zaledwie 1,000 rubli!

Klasy rzemieślnicze, tak niezbędne dla niższej zwłaszcza warstwy ludności, istnie- ją tylko w Żytomierzu, Ostrogu, Zasławiu, Równem i Krzemieńcu. Ogrodnictwo wy- kładane tylko w Żytomierzu przy dwukla- sowej szkółce miejskiej. Szkół rolniczych niższego rzędu na całą gubernję tylko trzy: w Białokrynicy (pow. krzemieniecki), w Tro- steńcu (pow. łucki) i Małeńcu (pow. dubień- ski). Szkoły, mieszczące się po większej czę- ści we własnych budynkach, pod względem hygienicznym przedstawiają dużo do czynie- nia. O stosunku ludności do szkoły wymow- nie świadczy fakt, iż włościanie prawie wszędzie odmawiają składek na szkoły cer- kiewno-parafjalne. Komitet powiatowy ziem- ski w Kowlu cofnął 8 tys. rb. rocznego subsydjum na wymienione szkoły wobec ich fatalnego stanu, zgola nie odpowiadającego pragnieniom ogółu i czynionym wydatkom.

Także komitet w Zasiawiu skasował roczną zapomogę, gdyż wydział powiatowy djeceznajnej rady pedagogicznej użył sumy, na szkoły przeznaczone, na cele, z nauką nie wspólnego nie mające. Nie dziw, iż w takiej atmosferze pijanstwo rośnie, a występki się mnożą. Szkoły — puste, za to areszty przepełnione! Występki nie ograniczają się wyłącznie do drobnych wykroczeń, albowiem kradzieże i podpalania są na porządku dziennym. Pożary pochłaniają nie tylko pańskie folwarki, ale i chłopską chudobę.

A. W. R.

□ **Wilno.** W mieście naszym zawiązuje się publiczne Muzeum krajowe za staraniem i inicjatywą Wł. hr. Tyszkiewicz z Landwarowa. Zbiory ordynackie hr. Tyszkiewiczów, marszałka Adama hr. Platara, Wandalina Szukiewicz, Bol. Rusieckiego, Lucjana Uziębły, L. Zasławskiego oraz A. Szutnasa, jako prywatne, są po większej części niedostępne dla publiczności. Już w tych dniach ma nastąpić ukonstytuowanie Muzeum. Prezydent miasta, p. M. Węstawski, przyrzekł załatwienie sprawy o udzielenie odpowiedniego lokalu. Narazie potrzebne są 3 lub najwyżej 4 obszerne pokoje. Nie wystarczą one jednakże, jeśli ofiarność publiczności wzmoże się, jeśli wielu właścicieli zbiorów prywatnych odda je w depozyt nowej instytucji. Znane z patriotyzmu i ofiarności na cele publiczne rodziny: Korwin-Milewskich, Skirmuntów, Wańkowiczów, Chomińskich, Umiańskich, Bułhaków, Bohdanowiczów, Kamińskich i w. in., nie odmówią zapewne udziału w obdarowaniu rzeczonożego Muzeum, które powinno przede wszystkim uwzględnić rzeczy litewskie i białoruskie, a zwłaszcza zwrócić szczególniejszą uwagę na dział etnograficzny miejscowy, tak mało dotąd zbadany, i ocalić od zagłady to, co marnieje w oczach.

□ **Tarasówka** (powiat jampolski). 20 b. m. zjechało się mnóstwo osób, z najdalej nawet stron, jak: z Warszawy, Petersburga, Samary, pomijając już Odesę, Kijów i inne miasta ukraińskie, na licytację pozostałych po zmarłym w czerwcu r. b. ś. p. J. Sołtysie ruchomości i znamienitych, rzekomo, zbiorów sztuki i archeologicznych. Tymczasem licytacja nie doszła do skutku z powodu nieprzybycia komornika z Jampola. Jednak rozczarowanie publiczności byłoby stokroć większe, gdyby licytacja odbyła się istotnie, gdyż po ś. p. S. pozostały ruchomości, nie przedstawiające wartości większej ponad kilkaset rubli. Żadnych djarjuszów sejmowych, pergaminów, ani pamiątek polskich tam niema, a pozostałe resztki księgozbioru składają się przeważnie z niemieckich książek ilustrowanych XVII i XVIII wieku. Z mebli ma wartość tylko niewielka szafka czarna z brązami. Numizmatów ani śladu, a z porcelany pozostały tylko niedobitki. Tak samo ma się z obrazami, których wystawiono na sprzedaż kilkanaście i to drobnych płócien, znacznie uszkodzonych przez wilgoć i myszy. Jeden «Antinous» Glordeta przedstawia jakąś wartość. Pogłoska o oryginalnym Rafaelu jest bajką. O tem, co się stało z resztą zbiorów, w których były oryginalne «Bouchera» oraz kopie Rembrandtów i Van Dycków z galerii drezdeńskiej, opowie zapewne prasa miejscowa. M.

KOLONJE POLSKIE W ROSJI

Odesa

□ «Dom polski» zostanie niebawem otwarty. Z uroczystością tą zamierzono połączyć obchód jubileuszu Orzeszkowej. Konopnicka nadała zarządowi Tow. «Domu Polski» specjalnie na obchód napisany wiersz. Wiele stowarzyszeń zapowiedziało przysłanie delegatów. Tymczasowo Tow. mieści się w skromnym lokalu prywatnym.

Dorpat

□ **Ilość polaków**, zamieszkałych w Dorpacie jest niewielka. Przeważa w niej młodzież, kształcąca się w uniwersytecie oraz w instytucie weterynaryjnym. Poza tem jest kilkunastu urzędników, trochę rzemieślników i — jak wszędzie — żołnierzy. Już sama tylko młodzież, posiadająca aż dwa stowarzyszenia, ożywia wielce kolonję polską. Warunki tylko,

w jakich żyć musi, nie są w stanie uchronić jej od demoralizacji. Działa tu szkodliwie przykład lubiącej się w hulankach i manji pojedynkowej studenterji niemieckiej. Równie niekorzystnie odbija się na młodzieży brak rodzin polskich, w których domach mogłaby być. Ogniskiem, skupiającem w sobie młodzież dorpacką, była przez pewien czas tutaj — z plebanją. To też obowiązkowo każdemu zawiązanie stosunków z korporacjami uniwersyteckimi polskimi, jak to był czynił ś. p. ks. biskup Kossowski, za czasów, kiedy był proboszczem dorpackim.

KARTKI ULOTNE

... Była przeszłość promienna, byli ludzie większej miary. Nieliczni z pośród nich żyją dotąd i dotąd nieustraszenie pracują dla dobra publicznego, starcy nieugięci, wierni hasłom wolności i prawa. W szeregu ich stoi Michał, syn Macieja, Stasiulewicz, redaktor naczelny „Wiestnika Jewropy“. Obchodzono właśnie osmdziesiąt rocznicę jego urodzin, sześćdziesiąt działalności piśmienniczej i czterdziątą powstania „Wiestn. Jewropy“. Za lat młodzieńczych jubilatą wkroczyły do Rosji prąd filozoficznej i wolnościowej myśli europejskiej, w wieku dojrzałym był świadkiem i uczestnikiem działalności reformatorskiej doby pierwszego okresu panowania Aleksandra II. W roku 1861 opuścił wraz ze Spasowiczem i kilkoma innymi profesorami uniwersytet petersburski, a wkrótce potem zaczął wydawać wspomniany wyżej miesięcznik, dokoła którego skupiły się najwybitniejsze umysły obozu liberalnego. Tam ujrzały światło dzienne studia historyczno-polityczne i literackie Włodzimierza Spasowicza. W dobie, gdy ciemność nieprzejrzana ogarnęła Rosję, tlił w „Wiestn. Jewropy“, jak na ołtarzu Vesty, płomień nieskalany, czystą podsycały ręką. Na stronicach pisma brzmiało wciąż napomnienie tym, którzy zaślepieni pozorną potęgą państwa, nie chcieli widzieć, że despotyzm i nietolerancja prowadzą je do rozkładu moralnego; brzmiało hasło nadzieiowe, tchnące wiarą w ostateczne zwycięstwo wolności i zasad humanitarnych. Wydawnictwo i praca publicystyczna nie zdołały pochłonąć całej energii Stasiulewicza. Położył jeszcze olbrzymie zasługi jako kierownik szkolnictwa miejskiego w Petersburgu i jako radny miasta. Zasłużył sobie na wdzięczność współziomków — i tylko chaos dni dzisiejszych sprawia, że jubileusz męża szlachetnego nie stał się świętem uroczystym dla wszystkich, którzy wierzą w niespożytość ideałów humanitarnych, w pracę wytrwałą i w wierność dla sztandaru kultury europejskiej.

* *

... Chodzi po świecie stara bajka o tym, który, ujrawszy w lustrze jakieś oblicze wstrętne, wykrzywione potwornie, tchnące złością namiętną, w wybuchu gniewu strząsał lustro, pragnąc zgładzić potwora. Ale potwór ostał się, był nim bowiem sam potraczący, — niepomny, że widzi odbicie własnej twarzy. I przypomina się często dziś bajka stara wobec toczonych walk politycznych, w których strony nie chcą nawzajem poznać się na sobie, nie chcą zrozumieć, że ucisk tyloletni z góry i zbrodnie z dołu, są odbiciem jednych i tych samych rysów barbarzyństwa wiekowego, upadku moralnego, despotyzmu i samowoli bezmyślnej,

pozbawionej wszelkiego poczucia prawdy i sprawiedliwości...

H. Orkisz

ZAGRANICA

PRZEGLĄD POLITYCZNY

Węgierski minister oświaty, hr. Aponyi, obchodził 25-letni jubileusz swojej działalności parlamentarnej i przy tej okazji wygłosił wielką mowę do wyborców. Oświadczył w niej, że członkowie partji Kossutha, wstąpiwszy do gabinetu, nie wyrzekli się bynajmniej zasad swojego programu. Wyznają, że dualizm nie odpowiada dążeniom narodu węgierskiego. Rząd obecny, uważając swoją misję za tymczasową, uczyni wszystko, by wzmocnić narodowość węgierską, zjednoczyć ją. Z drugiej strony można mieć nadzieję, że korona nie zawsze będzie się sprzeciwiać zasadom partji niepodległości. Zasady zaś te nie dążą bynajmniej do zerwania łączności pomiędzy Węgrami a Austrią, unja bowiem stanie się nawet trwalszą, gdy Węgry otrzymają możność należytego rozwoju.

Cesarz Franciszek-Józef na manewry do Dalmacji nie pojechał, z powodu mocnego kataru, jakiego nabawił się w Ischlu. Wobec krążących uprzedzeń pogłosek, że podczas pobytu cesarza w Dalmacji, miano mu złożyć petycję o wcielenie do jego monarchji Bośni i Hercegowiny, katar ów nabiera innego znaczenia. Uchylenie się monarchy od drażliwego aktu nie obeszło się podobno bez wpływu węgierskich narodowców. Za wcieleniem prowincji tureckich są przede wszystkim stronnicy tak zwanej idei wielko-chorwackiej, czyli utworzenia wielkiego państwa słowiańskiego, złożonego z Krocji, Sławonji, Dalmacji, Bośni i Hercegowiny, pod berłem Habsburgów. Myśl ta nie uśmiecha się bynajmniej synom Arpada, którzy obawiają się nowego, zbyt potężnego członka w austro-węgierskiej rodzinie. Dla tego też sprzeciwiali się okupacji Bośni i Hercegowiny, obecnie zaś intrygują przeciw wcieleniu do Austrii tych krajów. Na decyzję cesarza mógł wpłynąć również zamiar sułtana, który kazał jednemu z baszów powitać w jego imieniu Franciszka-Józefa na terytorjum Bośni. Wypadnie mu witać arcyksięcia Franciszka-Ferdynanda, udającego się na manewry w zastępstwie monarchy.

Wojna celna pomiędzy Austrią a Serbią trwa, i rząd monarchji Habsburskiej postanowił złamać opór słabej sąsiadki i zmusić ją do przyjęcia jego warunków, w których liczbie stoi na pierwszym planie obowiązek robienia obstalunków broni na fabrykach austriackich. «Now. Wr.» roni iż nad «bratnim słowiańskim narodem», woła, że nie można go pozostawić jego losom bez pomocy, że akcja ratunkowa powinna się opierać na dobrych stosunkach pomiędzy Rosją a W. Brytanią, która «bezinteresownie opiekuje

się ludami bałkańskimi i t. d. Serbja przecie nie bardzo liczy widać na tę pomoc i pragnie rozpocząć układy z potężną sąsiadką, a ponieważ w całej sprawie zawinił wiele Paszić, więc otrzyma dymisję. Utworzeniem nowego gabinetu zajmie się obecny minister spraw wewnętrznych, Protić, i wznowi rokowania, zerwane przez obecnego premjera.

Czasy się zmieniają, zmieniają się ludzie, zmieniają narody. Czterdzieści lat temu zaledwie naprzykład wystarczała do najzupełniejszego uspokojenia wielojęzycznych narodów, zażywających szczęśliwości pod cesarsko-królewskim berłem, nawet tak niedoskonała zabawka konstytucyjna, jak dualizm Bachowski, dziś nadanie konstytucji nie uspakaja nawet duchowieństwa perskiego. Zaledwie umilkły wiaty, zaledwie zgasły ognie iluminacyj na cześć dobroci króla królów, a liberali w sutannach już powiedzieli: «mało», odrzucili projekt konstytucji, ułożony przez wielkiego wezyra, ułożyli swój, żądając zarazem dymisji tego urzędnika. Przywódcy opozycji udali się znowu na podwórze misji angielskiej, kupcy zaś teherańscy dla poparcia ich żądań zamknęli wszystkie sklepy. Szach w końcu uległ.

Cesarz Wilhelm odbył przegląd VI korpusu swojej armji, na uczcie zaś z tego powodu wznosił toast, w którym przypominał, że w tym roku upływa właśnie sto lat od chwili rozbicia starej armji Fryderyka Wielkiego, ale dzień dzisiejszy dowodzi, że armja pruska pracuje nad wydoskonaleniem się i nie ulega wątpliwości, że w razie potrzeby potrafi być godną trzech wypraw zwyciężkich, jakie odbyła w ciągu ubiegłego stulecia.

Powstanie na Kubie trwa. Powstańcy wysadzili w powietrze kilka mostów kolejowych w celu utrudnienia ruchów wojsk rządowych. Na jenerała jezuitów został obrany Niemiec Franciszek-Ksawery Wernz, co jest uważane za wielkie zwycięstwo polityki ces. Wilhelma. Zatarg z Rzymem wywołał nieporozumienie w łonie gabinetu hiszpańskiego. Król Petar objeżdża swój kraj, zwiedzając kolejno różne miasta. W Kniazewcu powitała go reprezentacja bułgarska, złożona z jenerała, prefekta i kilku oficerów. Sokoli czescy bawią w Cetynji, gdzie ich podejmuja owacyjnie. Deputacje Sokołów przyjął ks. Mikołaj. W Hradyszczu na Węgrzech obraduje wiec dziennikarzy słowiańskich. Uchwalono między innemi żądać utworzenia na uniwersytetach austriackich katedr dziennikarstwa i zaprotestowano przeciw postanowieniu rządu, który nie pozwolił na utworzenie w Pradze słowiańskiej agencji telegraficznej. Flota japońska zamierza na przyszły rok złożyć wizytę Anglii, i ministerstwo marynarki żąda na ten cel od parlamentu odpowiednich kredytów.

Światowid

Piszą do nas z Rzymu: Wczoraj, 8 września, zakończył się tutaj zjazd delegatów jezuickich «prowincyj» (pomiedzy którymi byli także z Galicji) wyborem jenerała zakonu p. s. p. o. Martin. I tak, jak w konklawe Piu-

sa X, wybranym został ten, którego nie stawiano na liście kandydatów. Mówiono o o. Fredim, włosku, o o. Mejerze, amerykańskim, tymczasem z wyborów wyszedł o. Weinz, Niemiec, rektor tutejszej Akademji duchownej gregoriańskiej. Wybór ten wygląda na manifestację przeciw Francji, z której jezuitów wydano (tak jak i inne zakony), a na rzecz Niemiec, do których Watykan—t. j. raczej do Niemiec—katolików—się zbliżył. Zresztą mówią o nowo wybranym o. Weinzu, że jest uczonym. Urodził się w Wirtembergji, ma obecnie 64 lat, odbył nauki w jezuickim kolegium w Anglii, dotąd zaś był profesorem prawa kanonicznego w Akademji duchownej, wydał dzieło o prawie kanonicznym. Pius X zatwierdził wybór i przesłał nowo wybranemu swoje błogosławieństwo. W Niemczech spodziewają się, iż teraz dozwolonom zostanie otwarcie kolegiów. Nie jest też nieprawdopodobnem, że zostanie mianowanym niemiecki kardynał *in curia*, t. j. mieszkający w Rzymie; kardynał Steinhuber, jezuita, pochodzi z Austrii. W październiku są tutaj spodziewani kardynałowie Kopp i Fischer, oraz część biskupów z Prus.

Rzym, 9 września.

Weryha.

DZIAŁ LITERACKI

POGADANKA

Ubolewałem tu niejednokrotnie nad brakiem w Warszawie dobrej, zasobnej, umiejętnie prowadzonej antykvarni. Przed kilku miesiącami wspominałem, że taką antykvarnię miano otworzyć, ale, już po wynajęciu lokalu i wydaniu okólnika handlowego, zamiaru tego aniechano.

Spieszę ostatnią wiadomość sprostować. Ta antykvarnia została otwarta i, pomimo złych czasów, na które trafiła, rozwija się pomyślnie. Prowadzi ją spółka zamożnych i wykształconych uczestników; przedstawicielem jej: p. H. Wilder. Firma brzmi: „Antykwarjat polski Hieronima Wildera i Spółki“. Na znaczku handlowym, stwierdzającym warszawskość firmy, widzimy — syrenę.

Nietylko bibliofile, ale wszyscy uczeni, literaci poważniejsi i wogóle ludzie mający z nauką i literaturą choćby pośredni związek, powinni pogarnąć się tłumnie do „Antykwarjatu polskiego“. Dotąd zaspakajali swe potrzeby dorywczo i niesystematycznie w kramikach żydowskich — co mogło wystarczać tylko niewybrednym i powierzchownie swój zawód traktującym.

Zadanie antykwarjatu, poważnie prowadzonego, jest podniosłe i wielostronne. On pozwala rozszerzać i pogłębiać studia pracownikom naukowym i literackim; ocala od zniszczenia cenne, oddzielne dzieła i inne zabytki przeszłości oraz całe stopy jednych i drugich, pomaga zbieraczowi tworzyć i uzupełniać biblioteki i prywatne muzea; wreszcie budzi, rozwija i kształci zamiłowanie w kierunku bibliofilskim i archeologicznym, które — o ile nie przechodzi w manję — jest jedną z najmiłszych, najszlachetniejszych i najpożyteczniejszych rozrywek ludzi wykształconych, a smak wykwinny posiadających.

Właściciele antykwarjatu powinni być z góry przygotowani, że w początkach walczyć wypadnie z trudnościami i tak zwaną (niezupełnie ściśle) „obojętnością ogółu“. Nie są to jednak przeszkody wielkie, ani tembardziej niezwalczalne. Narzekał na nie zawsze — przy końcu już tylko z przyzwyczajenia — s. p. Gieysztor; mimo nich wszakże i mimo zupełnie dyletanckiego prowadzenia „interesu“, utrzymywał zeń przez lat dwadzieścia liczną rodzinę, a umierając, pozostawił jeszcze zapas książek i rękopisów wartości kilkunastu tysięcy rubli.

„Antykwarjat polski“, prowadzony przez ludzi specjalnie przygotowanych, pozostający w stałym stosunku z firmami zagranicznymi, rozporządzający przytem znacznym kapitałem, osiągnąć może wyniki nie równie świetniejsze.

Przedewszystkiem jednak pomyśleć musi o katalogu, a raczej: o periodycznym wydawnictwie katalogów, zręcznie i umiejętnie ułożonych, a rozchodzących się w znacznej ilości, nietylko wśród tych, co już są, lecz i wśród takich, co stać się mogą bibliofilami.

Przed kilku laty próbę stworzenia porządnej, racjonalnie prowadzonej antykvarni przedsięwziął we Lwowie p. Józef Tuleja. Posiadając własną dość bogatą bibliotekę i rozszerzwszy ją zakupami, otworzył tak nazwany przez się (niezbyt szczęśliwie, co prawda) „Antykwarjat naukowy“. W roku zeszłym zamknąć go musiał ze stratą i zniechęceniem.

W listach do mnie skarżył się pan T. gorzko na ową, w przysłowie już przechodzącą „obojętność ogółu“, wspominał, że niejaki zyski przyniósł mu wyłącznie stosunek z zagranicą — zakończył wreszcie rzuceniem anatemy na kraj tak mało kulturalny, że woli stare, cenne dzieła oddawać na pokarm myszom, niż nabywać je za cenę umiarkowaną, czytać i do szafy wstawiać...

Przykład p. T. mógł być oddziaływać zniechęcająco na innych — byłoby to zaś i bardzo smutne i... niesłuszne. Założyciel „Antykwarjatu naukowego“ przystępował do tego przedsięwzięcia z dużym zasobem dobrych chęci, ale bez odpowiedniego przygotowania i zawodowej znajomości przedmiotu. Odrywały go przytem od antykwarjatu inne, żadnej łączności z nim nie mające, zajęcia. W tych warunkach nietylko sprzedaż starych dzieł, lecz nawet świeżych bulek i serdelków udaćby się nie mogła.

Wogóle, dotąd nad antykwarjatami polskimi, w Polsce prowadzonymi, ciążyła fatalność. Nawet poważna firma Friedleina w Krakowie była zmuszona po pewnym czasie dział antykwarjski u siebie skasować.

Byłoby to dowodem, że ogół polski nie doszedł jeszcze do tego stopnia dojrzałości, by mógł w antykwarstwie zasmakować, lub też — że polacy do prowadzenia tego rodzaju przedsięwzięć nie są, z natury już, uzdolnieni?

Ani jedno, ani drugie.

W tym samym czasie, gdy antykwarjusze polscy w Warszawie, Krakowie i innych miastach polskich, bankrutowali, na handlu starymi polskimi drukami bogaciło się kilku księgarzy zagranicznych (Asher, Lissner, Iliersemann). Widać ztąd, że nabywców u nas nie brak.

Jednocześnie rodowici polacy z wielkiem powodzeniem prowadzili (i dotąd prowadzą) zakłady antykwarjskie — zagranicą. Dość wspomnieć pierwszorzędną firmę p. W. Wojnicza w Londynie, zmarłego niezbyt dawno Bukowskiego w Sztokholmie, kilku antykwarjuszów z polskimi nazwiskami w Monachjum i t. d.

Wniosek ztąd prosty, że u nas grunt do tego rodzaju przedsięwzięcia jest już dostatecznie przygotowany. Zachwascza go, co prawda, tandetne kramarstwo drobnych żydowskich handlarzów — porządnemu wszakże antykwarjatowi oni szkody nie wyrządzają. Nawet przeciwnie: współpracownikami jego i użytecznymi pomocnikami stać się mogą. Geysztor miał w nich agentów, pośredników, a wreszcie i — przyjaciół. Wieniec zbiorowy na jego trumnie złożyli; dotąd imię jego ze czcią wspominają.

Wszystko to dowodzi, że „Antykwarjat polski H. Wildera i Spółki“ może działać i rozwijać się z pożytkiem nietylko dla społeczeństwa, lecz i dla siebie.

Ale dość o „starzyźnie“, która jest u nas zwykle lekceważoną, a niekiedy i — pogar-

dzaną. Zaznaczmy mimochodem nieologiczność tych poglądów u narodu, którego cała siła — w przeszłości.

Sprawy aktualne w dziedzinie literatury nie przedstawiają się zbyt świetnie. Może ku końcowi roku obudzi się i tu ruch żywszy; dotąd, mimo nadejścia jesieni, po księgarniach pustki kanikuluowe. Liczniejszych nabywców znajdują tylko podręczniki szkolne.

Więcej życia i ruchu spotykamy wśród wydawnictw periodycznych, między pismami codziennymi i tygodniowymi. W ostatnich miesiącach wysunęły się zwłaszcza na pierwszy plan dwa tygodniki obrazkowe: „Świat” i „Biesiada Literacka”.

„Świat”, który uczynił się zwierciadłem chwili i jej przemijających nastrojów, aż kipi aktualnością. „Biesiada”, po niedawnej zmianie wydawców i redaktora, jakby odmłodziła, i pełna rzeźkości, podając treść nader urozmaiconą, a zawsze duchem gorącego patriotyzmu owianą, jest dziś jednym z najbardziej poczytnych czasopism tygodniowych. Redaguje ją obecnie p. Michał Synoradzki, autor wielu powieści historycznych.

Wiktor Gomułicki

SATYRA POLITYCZNA

(Z „Baka”, „Kurjera Świątecznego”, „Śmigusa”, etc.)

Aforyzmy kolorowe. Ludzie o przekonaniach czerwonych mają zwykle zieloną nadzieję.

Czarna sotnia lubi namiętnie plawić się w kolorze czerwonym.

W polityce barwa nadziei zielona w połączeniu z kolorem czerwonym daje kolor tęczy, jako zapowiedź różowych obietnic.

W księgarni. — Odczuwasz pan już w kasie ruch szkolny?

— A jakże. Wczoraj przyszło sześciu ucz-

niaków z rewolwerami i zabrali mi ostatnie dziesięć rubli.

— Powiedz mi, dlaczego bandyci i zabójcy zawsze bezkarnie uciekają? To coś niepojętego!

— Co znowu, przyczyna bardzo prosta...

— Jaka... jaka?

— Nikt ich nie goni.

— Może panowie dadzą wzmiankę o moim zmarłym ojcu. To był w dzisiejszych czasach unikat.

— Czy taki szlachetny?

— To może nie, ale umarł śmiercią naturalną.

— Co ty robisz wieczorem?

— Chodzę sobie po ulicach i przyglądam się farsie pod tytułem: „Stan wojenny”.

— Rewidowano pana w niedzielę?

— Rzecz prosta, pięć razy.

— A dostałeś pan kolbę w kark, jak ja?

— Nie.

— E, to co z pana za patryjota?

— Mój Władziu, jak będziesz się dobrze uczył, to dostaniesz dużo ładnych zabawek.

— Zawracanie głowy. Nie mnie brać na konstytucję.

— Wytłómacz mi, co znaczy przysłowie łacińskie: *Homo homini lupus*?

— Phi... toż że to bardzo zrozumiałe; po polsku brzmi: cham chłama łupi.

NEKROLOGJA

LISTA ZMARŁYCH

† W Warszawie: buchwał Ignacy przemysłowiec, l. 75. Chodorowicz Ignacy, urzędn. kol. Warsz.-Wied., l. 67. Galla J. kób, obyw. m. Warszawy, l. 83. Góralski Wawrzenc, l. 84. Sokołowski Jan-Kazimierz, l. 78. Strzegowska

Anna, z Łempickich, l. 57. Na prowincji: Tidl Henryk, l. 41 — w Łodzi. Jamietkowski Leon, l. 54 — w Krasnojarsku. Morze Władysław, sz. kapitan piechoty. pułku piechoty — w Kallan. Martowski Witold, adw. przys., l. 43 — w Kowno. Sasaki Władysław, obyw. ziemski, l. 69 — w Łaskach. Stomiszewska Marja, z Kowalskich, l. 34 — w Wołominie. Weryha-Darowski Adolf, obyw. ziemski, l. 87 — w Wiesznie, gub. mińskiej.

KRONIKA GIEŁDOWA

Petersburg, 28 sierpnia (10 września). Na giełdzie tutejszej notowano: renta państwowa 70, polska wewnątrzna 5 proc. 1908 r. — 82 1/2, polska wewnątrzna 1908 r. — 82 1/2, polski premjowy: I — 84 1/2, II — 80, III — 81 1/2. Wartości banków ziemskich: listy zastawne wileńskie 69 1/2, kijowskie 69 1/2, akcje wileńskie 338. Papier przemysłowy: akcje bakidskie 555, kaspijskie 350, Mantasowa 141, Nobla (udziały) 8,250, bridańska 100, Hartmana 307, malcowskie 387, kołomieńskie 408, pułtowskie 83, sormowskie 158, Feniks 310, bałtyckie 768. Przekazy: Bank Państwa sprzedaje: na Londyn po 94,90 rb. za 10 f. st., na Berlin 46,40 za 100 mk., na Paryż 87,70 za 100 franków.

TREŚĆ N-ru 35

Artykuł wstępny: Kwestja agrarna w Królestwie Polskiem.

Odeinek „Kraju”: Co mówi plebs, przes. B. K.

Artykuły bieżące: Prasa o programie radu. „Felix Austria”, p. A. I. Szanujmy język ojczysty, p. J. Baudouin de Courtenay. Rzeczy rosyjskie, p. H. S. Międzynarodowa ankietka w sprawie polskiej, p. d-ra St. Zdz.

Pamiętnik.

Uwagi i notatki.

Królestwo Polskie: Ze szpalt polskich, p. Sien. Z Warszawy, p. Zastępcę.

Kurjer nadnowski: Działalność państwowa. (Informacje „Kraju”). Kronika miejscowa.

Litwa i Ruś: Przegląd, p. St. Z nad Niemna, p. Flisa. Z Kijowa, p. Janusza. Z Łucka, p. A. W. R.

Kolonje polskie w Rosji: Odesa, Dorpat.

Kartki nieświe, p. H. Orkisz.

Doniesienia.

Zagranicą: Przegląd polityczny, p. Światowida.

Dział literacki: Pogadanka, p. Wiktora Gomułickiego. Satyra polityczna.

Nekrologja. Kronika giełdowa. Ogłoszenia.

Redaktor: *Bohdan Kutylowski*
Wydawca: *Henryk Klette*

Słabo rozwinięte lub nie robiące postępów dzieci,

jako też niedokrwiści, osłabieni i nerwowi z przepracowania, łatwo podlegający rozdrażnieniu dorośli każdego wieku używają, jako środek wzmacniający, z dużym skutkiem

Hematogen DRA HOMMELA.

Apetyt zwiększa się, siły fizyczne i duchowe polepszają się, wzmacnia się cały układ nerwowy.

Do nabycia we wszystkich aptekach i składach materiałów aptecznych.

Nabywać należy tylko prawdziwy Hematogen D-ra HOMMELA i odrzucać proponowane falsyfikaty.

1906—1907

XX ROK SZKOLNY

PETERSBURSKA SZKOŁA MUZYCZNA

16—7, Newski просп., róg Morskiej 16—7.

Początek roku naukowego d. 1 września.

Zapis nowowstępujących od d. 25 sierpnia, oprócz niedziel i dni galowych, od godz. 10—4. Programy i warunki wstąpienia wydaje bezpłatnie swawojem; wysyłane są również bezpłatnie.

(7970)

Dyrektor prof. I. A. BOBOFFKA.

Le Francotte.

Najnowsze śrutowe centralne strzelby, z lufami damasceńskimi i stalowymi, z cynglami i bez cyngli, dla prochu zwykłego i bezdymnego, znanej wszechświatowej fabryki Francotte, zalecane są pp. myśliwym tylko za 188 rb. z cynglem i za 168 rb. bez cyngla, po mimo, iż strzelba Le Francotte zarówno swym bardzo bogatym całkowitem odrobieniem, jak i swoją sadziwiącą siłą strzału wcale nie różni się od innych strzelb za 250—300 rb.

DUBELTÓWKI z ogniem centralnym fabryki Lepage z wyznaczoną siłą strzału, dokładnego i ostrzałego, z nadzwyczajnie solidnego wyrobu, są na składzie w cenie 30, 38, 46, 65, 85 i 100 rb. Lufy damasceńskie i stalowe, lewy czok. Osady z drzewa i orzechowego z rękojeścią pistoletową. Gwarancja i arkusze próbne są załączone. Zamówienia wykonywane są za zaliczeniem pocztowem.

Petersburski Skład broni ED. WENIG, Wielka Koniuszennaja 29.

Polski Związek Niewiast Katolickich

otwiera z dniem 1 października

w KRAKOWIE, przy ul. Staro-Wiślniej № 14,

INTERNAT

(pensjonat) dla panien, chcących kształcić się w wyższych zakładach naukowych i w uniwersytecie. Za mieszkanie i całkowite utrzymanie opłata miesięczna wynosi 70, 80 do 100 koron w razie osobnego pokoju (według bieżącego kursu 28 rb., 32 rb. do 40 rb.). Zgłoszenia przyjmuje Biuro Informacyjne Polskiego Związku Niewiast Katolickich, Kraków, Pałac Sipiński № 34. (7944)

Dostawca Dworów Jego Cesarskiej Mości, Szacha Perskiego, Króla Rumuńskiego i Króla Serbskiego.

Fabryka wyrobów platerowanych i srebrnych

JÓZEFA FRAGET

Magazyn fabryczny w Petersburgu, Newski pr. № 29.

Bogato zaopatrzony w różne kościelne przybory; przedmioty służące do osobdy stołów; różne statuetki: swieczajne i na białym metalu, „B. M.”; kosze do ciast, cukiernice, imbryki do kawy i herbaty, masielnice, kandelabry, lichtarze, lustra, postumenty do owoców, półmiski, rondle, sosiere, serwisy do ości i oliwy, samowary, wazony do wina, wazy do supy, tace i t. p. Fabryka i magazyn samieniają na nowe swoje sniesione wyroby po długoletnim użytku za 1/3 części ceny sprzedanej, po odliczeniu: stali, szkła, drzewa i słota. Fabryczne magazyny: w Warszawie, Petersburgu, Moskwie, Charkowie, Odesie, Tyflisie, Rydze, Łodzi, Mińsku, Kijowie. Telefon № 4593. (7941)

Żądać wszędzie! „PERFEKT” Żądać wszędzie!
 Ekonomiczne, najlepsze do prania białego, wełny i jedwabia. Dla czystości i higieny mydło Perfektem nasyca kuchenne, zastawy stołowe, płaszcze i szpachem Werbeny lub Soany, w pudełkach do każdorazowego użycia. Ludwik W. Sawade, Warszawa, Senatorska 27, telefon 1722. (8297)

POŁUDNIOWO-RUSKIE DNEPROWSKIE TOWARZYSTWO METALURGICZNE

Zakłady Dnieprowskie

Zakłady położone przy stacji „Trytuznaja”, Jekaterynińskiej dr. żel.

Marka fabryczna Żelazo.

ZAKŁADY DNEPROWSKIE WYRABIAJĄ:

Surowiec bessemerowski, biały odlewniczy, spiegal.
 Ferromangan, ferro-silicjum, surowiec chromowy i fosforyczny.
 Żelazo walcowane i kolumnowe dla dróg żelaznych, parowych, konnych i dla elektrycznych tramwajów.
 Żelazo profilów lekkich dla kopalń i t. d.
 Żelazne łuski.
 Żelazne wałki walcowane.
 Obręcze i osie dla kół parowych, tendrowych i wagonowych.
 Stal masowa.
 Belki walcowane, I i kształtu [ ].
 Żelazo kolumnowe i kolumny.
 Wały walcowane do transmisji.
 Blachę stalową i żelazną.

Rury wodociągowe żelazne od 2" do 12" średnicy.
 Żelazo dwukątowe, płaskie, kątowe, teowe T, kształtowe płaskie, obręcze, kwadratowe, okrągłe, półokrągłe, rurkowe, sprężkowe, żelazo łane i stal.
 Żelazo kalibrowane.
 Druć walcowana do 3 mm. średnicy, z łanego żelaza i stali.
 Kocioł parowy awaryjny i wodotryskowy.
 Rezerwuary i kadzice.
 Dwa szlampowane dla kół.
 Formy mostowe, wiązania dachowe.
 Kafary do sybów.
 Żelazne wagoniki dla kopalń.
 Węzły i krysownice.
 Cegła ogniotrwała szamotowa i dinas.

ODLEWY STALOWE I ŻELAZNE. — DOSTAWA RUDY MANGANOWEJ.

Zamówienia przyjmują:
DYREKCJA ZAKŁADÓW W KAMIENSKOJE.

Zarząd Towarzystwa w Petersburgu: Grochowa 1, adres dla telegramu: „Petersburg-Metal”, telefon 800—1 AGENTURY w Moskwie: Tweraki bulwar № 60; w Charkowie: Sumskaja № 23; w Kijowie: Kreszchatik № 12; w Odesie: Z. Menkes; w Jekaterynosławiu: M. Karas, oraz AGENT: w Warszawie: J. Rudnicki, Saski plac № 5; w Wilnie: J. Fedorowicz; w Rydze: Stollerfoth; w Mikołajewie: F. Fritschen.

Adres dla listów: Zaporozże-Kamienskoje, Jekaterynińskiej dr. żel.
 Adres dla depesz: Zaporozże-Kamienskoje, Metal. (8590)

POLKA,

uciecznica konserwatorium, z atestatem gimnazjalnym, poszukuje lekcy muzyki, przedmiotów w zakresie gimnazjalnym, albo zajęć wieczorowych w kantorach bankowych, kupieckich lub redakcyjnych. Zawiadomienia adresować do Administracji „Kraju”, dla G. M.

WIECZNA CUDOWNA KUCHNIA „MIKRO”.

Patent № 24888.
 Bardzo oryginalny i praktyczny nowo wynaleziony aparat, zawierający: 1) aparat kuchnia z suchą masą, nie psującą się, dzięki której aparat kuchnia zapala się momentalnie i pali się silnym płomieniem bez kopci i dymu, wypala się za 1 k. na godzinę i jest zupełnie bezpieczna; 2) elegancki rondel z rączką, afryk, srebra, alumin.; 3) taka sama patelnia; 4) maszynka do kawy; 5) tyżak-czajnik platynowany. «Kuchnia-cudowna» poleca się nie tylko kawalerom, ale i małżeństwom, i żadne maszyny nie zastąpią na letnich mieszkaniach: «Kuchnia cudowna» dzięki swej konstrukcji zaleca się w podróży. Cena całego aparatu wraz z przyrządem rb. 3, przes. k. 45, w Ros. Azj. k. 65. Adres fabr.: Tow. Erja i S-ka, Warszawa, Nowolipki № 44a. (8470)

MAGAZYN FABRYCZNY TOW. AKC. WAWER.

Warszawa, Trębacza № 10.
 Łódź: angielskie: Żelazne, Maszynowe, Mielące.
 MATERACE Sprężynowe, Odmiatane, Tancerne.
 Umywalki, Toalety, Stółki nocne.
 Wieszadła do ubrań i ręczników.
 Karty do portier i firanek.

(8421)

Złocij (czytając, aszję). Tego to nadto!... Pisanie w gazecie: «U kupca X. wczoraj popełniono kradzież; roztworzone drzwi wytrychami, rozbite kasę i wyjęto z niej 850 koron — gdy tymczasem to ja byłem i znalazłem raptem 15 koron. To ci dopiero chwalił się! Nie, doprawdy, niema dziś uczciwości wśród ludzi!...» (Smigus)

— Bójele się Boga ludzie, pod gruzami leżą ranni, jęczą, a wy ratunku nie niesiecie?
 — Ha, kiedy bestja fotograf się spóźnia, a zdjęcie przecież musi być prawdziwe! (Smigus)

Dzieła ks. Longina Żarnowieckiego:

do nabycia we Lwowie w księgarniach: Gubrynowicza i Schmidta, ul. Teatralna, i Seyfartha, Rynek 24, lub w Petersburgu u samego autora (Wasil. Ostrow, I linja, Nr. 52) i w księgarni Polskiej w Petersburgu.

1. Historia i technika haftarstwa kościelnego, z 27 rycinami chromolitogr. i 152 fototypami. Cena 15 rb.

Treść: Słowo wstępne. — Część 1. Uwagi ogólne. — Haftarstwo kościelne w pierwszym tysiącleciu. — Okres romański. — Okres ostrobrucki. — Okres renesansowy. — Upadek haftarstwa kościelnego. — Odrodzenie tego kunsztu plęknego. — Część 2. Technika haftarstwa kościelnego. — Haft jedwabny. — Haft złoty. — Haft postaciowy. — Haft angielski. — Haft biały. — Drogi kamienie. — Korale. — Emalja. — Zakończenie: Czego potrzeba, aby mół haftować szaty liturgiczne *legis artis* tak, jak należy?

Krytyka przyznała tej pracy nadzwyczajną wysoką wartość. (Porów. «Przegląd Katolicki». Warszawa, 1902).

2. Barwy liturgiczne w kościele rzymsko-katolickim pod względem historycznym, liturgicznym, symbolicznym i estetycznym, z 20 rycinami chromolitogr. Cena 2 rb. 50 k.

3. Symbolizm, a zwłaszcza t. zw. „vestiarium”, na tkaninach kościelnych, z 3 miedziorytami i 1 fototypem. Cena 1 rb.

4. Ozdoba Domu Bożego. Dzieło ilustrowane, poświęcone szatnictwu liturgicznemu i kunsztom, w służbie kościoła zostającym.

Wychodzi periodycznie w dłuższych lub krótszych odstępach czasu, zależnie od okoliczności. Każdy zeszyt składa się z tekstu i rysunków na dużych arkuszach. W pierwszej części znajduje się jeden albo więcej artykułów, dotyczących szatnictwa liturgicznego albo innych przedmiotów, do kultu używanych, a w drugiej — wzory i desenie na różne paramenta i przybory kościelne.

Autor, pragnąc, aby desenie tu podawane posiadały cechę ściśle kościelną (ut sint typis ecclesiasticis insignita) i tak pod względem rysunku, jak co do czystości stylu przedstawiały się bez zarzutu, zapewnić sobie pracę kilku malarzy specjalistów szatnictwa — pod swoim kierunkiem. Cena pierwszego zeszytu: dwa ruble.

Na żądanie wysyła się bardziej szczegółowy katalog dzieł powyższych. (7655)

W VI-klasowym Zakładzie Wychowawczym
 z klasą wstępną i pensjonatem

ANIELI HOENE

egzaminu wstępne od 1 września st. st., lekce 5 września.

Warszawa, Masowiecka № 4. (8472)

LIST LEKARZA.

Wysług d. 6 maja 1906 r.:
 «Za Pański „LAIN” serdecznie dziękuję; po użyciu 8 szalek maści ekonomicznej na twarz przesunął upłynął już tydzień, jak myję twarz wodą z mydłem, i maści więcej nie używam». Podpis: lekarz kolegowy T. W. Bu-aki.

Ręczę za wiarygodność niniejszego listu, oryginał jest u mnie do obejrzenia. S. Rosten.

„LAIN” — jest to doskonały środek, szybko i skutecznie leczący

EKZEMĘ, liszaje, WYSYPKĘ, RANY, PRYSZCZE, WĘGRY, OPARZENIA
 i t. d.

Śwędzenie i ból ustępują momentalnie. Cena rb. 1 kop. 50. S. Rosten, Petersburg, ul. Kasanaka № 26, m. 46. Wysyłam za saliczeniem. Do nabycia w składach aptecznych. (7937)

Niezbędny dla każdego w domu, na letnim mieszk. i w podróży, patentowany
Prysznic Pokojowy „HYGIENA”
 dla obmywania zimnych i ciepłych

Nie zajmuje miejsca, zawieszona się na ścianie. Zastępuje wannę. Zalecany przez lekarzy jako najlepszy środek, zapobiegający przeziębieniu i chorobom. Orzeźwia, wzmacnia nerwy, dodaje siły, działa na skórę, daje piękność i humor. Dla pp. oficerów nieoceniony w pochodach. Ceny pryszniców „HYGIENA” rb. 4 k. 50. Opakowanie i przesyłka na koszt firmy. Wysyła się pocztą i za saliczeniem. (3479)

JÓZEF MELNIK,
 Warszawa, Graniczna № 6h.

Wino stołowe

besarabskie czerwone, wytrawne, zupełnie czyste, z własnych winnic, sprzedają skrynkami po 60 butelek, w cenie 18 rb. za skrynkę, loco st. Bendersy, kolei Południowo-Zachodniej i wysyłam za salicem. do wszystkich stacji kolejowych. Obstaunki proszę łaskawie adresować: m. Bendersy, Besarabskiej gub., Horyszówka, Młaniśławowi Chmielewskiemu. (7801)

Lecznica dla epileptyków d-ra M. LIONA.

Petersburg, Petersburgska strona, ul. Szeroka № 42.

Przyjmowani są na zupełnie utrzymanie wyłącznie chorzy, dotknięci epilepsją (padaczką) na kurację według własnego sposobu d-ra Liona. Przyjęcia chorych przychodzących codziennie (oprócz niedziel) od g. 4—6 wiecz. (7892)

D-ra Schindler-Barnaj

„Marlenbadzkie redukcje pi-gułek” przeciwko

Otyłości,

doskonały środek rozwalniający. Prawdziwe opakowanie w pudełkach czerwonego koloru, z opisem sposobu użycia. (7763)

Sprzedaj we wszystkich aptekach i składach aptecznych.

W polskiej rodzinie

dwa pokoje do wynajęcia, razem lub osobno. Na śdanie wydają się obłady, oraz całkowite utrzymanie. Petersburg, Jekaterynhofski prosp. № 6, m. 44.

SZYDŁOWIECKI fabryki powozów i bryczek kantor i skład w Warszawie, Foksal 14, dom własny. Za uśd 7-kop. marek cennik ilustr. (8480)

— Nie snoszę kobiet uczonych!
 — Mnie pan to mówi? Ja przecież też ukończyłam wyższe kursa.
 — Takak?... To jest właśnie... Ale na pani to nic a nic tego nie zna! (Smigus)

TOWARZYSTWO AKCYJNE

Zakładów Wyrobów Metalowych

Konrad, Jarnuszkiewicz i S-ka.

PETERSBURG: Wielka Morska № 15. Telefon 2673.

MOSKWA: Wielka Łubianka, dom Towarz. Asekur. «Rosja».

WARSZAWA: ulica Grzybowska № 19, dom własny.

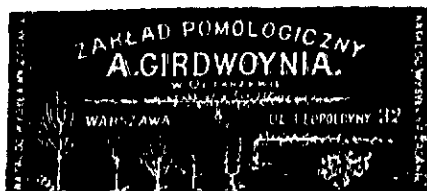
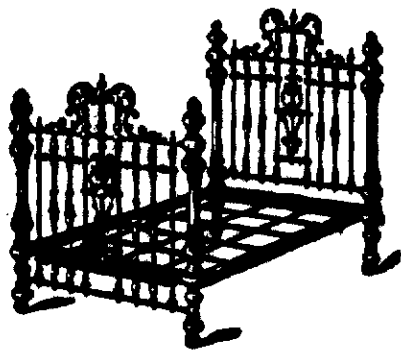
◆ P O L E C A ◆

wielki wybór ŁÓŻEK żelaznych, mosiężnych i niklowanych

z materacami sprężynowymi i siatkowymi z drutu stalowego, Umywalek zwyczajnych i marmurowych, Wózków dzieciennych, Foteli dla chorych i Kółder w różn. gatunk.

Cenniki bezpłatnie.

(7071)

(3483)

Biuro rekomendacyjne

GRETILLAT,

Warszawa, Świętokrzyska № 15,

poleca: nauczycielki, nauczycieli, bony różnych narodowości, gospodynie, panny służące. (3484)

20,000

DRZEWK OWOCOWYCH

jest do sprzedania tej jesieni w Zakładzie Ogrodniczym

JADWIGI HEDEMANN.

Towar bez względu co do formy koron i bogactwa ukorzenienia. Cena 30 rb. za sztukę 3-4 latki. Katalog gratis.

Miasto Homel, Mohylowskiej gub., skrzynka poczt. № 35. (7960)

FELCZER

z 13-letnią praktyką, obznajmiony z zajęciem kancelaryjnym, poszukuje posady. Może wykazać się chlubnymi świadectwami. Zgłoszenia łaskawe: Petersburg, za Nową Zastawą, Murzyńska 2, m. 3. Felczerowi. (7976)

ZWRACAMY UWAGĘ DAMI NAJNOWSZE GORSETY.

Petersburg, Włodzimierska 7, m. 22. Paryż, Berlinsk. i Wiedeński. kroju, lekkie, na każdą figurę, nawet nieforemna, specjalnie ukrywają otyłość. Zamiejsz wys. za załącz. podług miary. Tamże rozm. bandaże, biusthalter i dziecięce przyrządy do podtrzym. piersi. (7975)

Prawdziwe puchowe

Orenburskie i Penzeńskie chustki, koldry, konuszki, pończochy, skarpetki w składzie **saratowskich szarpienek Nitroklina**. Polecamy nowocześniejszą w Bielanie po 40 k. arsz. Petersburg, w **Korpusie Paziów**, wejście z salka Czernyszewa. Tamże podejmują się odświeżanie i cirowanie. (7974)

— Kostek, głowa mnie boli...
— Strasznie sroczumiaty...
— No, dlaczego?
— Jeżeli sądzisz, że to, co cię boli jest głowa. (Kurj. Świąt.)

BLUZKI

z angielskiej flaneli

otrzymał w pięknym wyborze

S. FRIDMEN,

Petersburg, Morska 26. Telefon 240-99.

Mówią po polsku. (7977)

Pierwszorzędny Hotel-Pensjonat

WALERJI WALEWSKIEJ i JANINY JAGMIN.

Wykwintne i najbezpieczniejsze pomieszczenie dla przyjezdnych.

Pokoje od 1—4 rb. Całodzienne utrzymanie 1 rb. 60 k. Miesięcznie pokój z życiem od 60 rb. Kuchnia wytworna i obfita. W jadalni osobne stoliki. Warszawa, Jasna № 1, róg Św.-Krzyskiej. I-sze piętro. Telefonu 5308. (3477)

PIERWSZORZĘDNE BIURO

NAUCZYCIELSKIE KAUCJONOWANE

Felicji Ginejko

w Warszawie, Al. Jerozolimskie 21, m. 1, I-sze piętro.

Poleca Nauczycielki, Nauczycieli, Frebl'ki, Bony francuzki, angielski, niemiecki. (8278)

Poszukiwany wspólnik

z osobistym udziałem lub bez, z kapitałem 15,000 rb. do starego, dającego dobry dochód interesu. Kapitał może być zagwarantowany w sieni. Tylko listowne oferty pod № 3638A przyjmują Biuro Ogłoszeń

BRUNO VALENTINI, Petersburg, Jekateryński kanał 18/27. (7977)

DO SPRZEDANIA.

1) Pańska willa murowana, artystycznie wybudowana, ze wszystkimi niezbędnymi budynkami, 3,600 kwadr. sążni, za 18,000 rb., 2 wiorsty od stacji kolei Baltyckiej «Kikierino».

2) Trzy wille na dzierżawionych gruntach w parku Szeremietjewa, Peterhofska szosa, 12 wiorst za Narwską rogatką.

Tylko listowne oferty pod № 3638A w Biurze ogłoszeń BRUNO VALENTINI. Petersburg, Jekateryński kanał 18/27. (7972)

PRZEWROT W UPRAWIE ROLI ZROBIŁY

GRYFY VENTZKIEGO.

Zwracam uwagę Pp. nabywców, aby kupując, żądali
tylko oryginalnych Gryfów Ventzkiego.

(3484)

Żadne bowiem kopje i nieudolne naśladownictwa nie wykazują tej

NIEDOSCIGNIONEJ PRECYZJI,

która zdobyła sławę wyrobom Ventzkiego.

WYŁĄCZNY REPREZENTANT

ALFRED GRODZKI

w Warszawie, Senatorska 33.

— Kradliście pod cudzym nazwiskiem. Stwierdzono bowiem, że śladne z przytoczonych nie jest wasze.
— No, trudno, żebym ja swego nazwiska do podobnych rzeczy używał...

On... a tak niewiele brakowało, aby
stał nieszczęśliwym człowiekiem!
Ona. Brakowało mu 10 tysięcy rocznego
dochodu. (Śmigus)

PATENTY

na wynalazki

MARKI handlowe i fabryczne
wyjednywa

KAZIMIERZ OSSOWSKI

BIURO PATENTOWE:

PETERSBURG: Wosniesieński prospekt 3
BERLIN: Postdammerstrasse 3. (7969)

PROGRES.

Zakład cynkograficzny

EMILA TRACZYŃSKIEGO

Petersburg, Newski № 88.

WYKONYWA wszelkiego rodzaju kli-

szę na cynku i miedzi. (7943)

BERLIN.

Jedyny

HOTEL POLSKI

pod firmą

Hôtel Métropole

Pod Lipami (Unter der Linden) 20,
2-gi dom od Pasażu, 3 minuty od dworca
Fryderykowskiego. Pokoje od 2,50
marek. Oświetlenie elektryczne. Usługa
cała polska. Właścicielka **Tomaszowa
Jedwabiska.** (7960)

MŁYNOBUDOWNICTWO

KAROL KLEIN,

Wilno, Wilkomierska 3.

Instalacja turbin.

Budowa kół wodnych najróżn. syst.

Budowa wiatraków.

Dostawa maszyn.

Projekty, kosztorysy i rysunki robo-

czo. (7962)

Raki—Raki.

Raki kupuję w każdej ilości, płacę za
większe gatunki do 150 rb. za 1,000
sztuk. Płacę natychmiast po otrzymaniu.
Gustaw Adolf Raki. Nadworny dostaw-
ca. Berlin, W. 66, Mauerstr. 13. (7752)Konduktor. Proszę pani, ten kot musi
iść precz z damskiego przedziału.

Panna X. Ależ to jest kotka!...

(Śmigus)

NAGR. W. ZŁOT. MEDALEM W PARYŻU.

M. STANKIEWICZ.

Warszawa Trębacza № 10.

MAGAZYN

Mebli Bambusowych

FANTAZJIANYCH

JAPONSZCZYNY

(3432)